

દશવૈકલ્પિક સૂત્ર

ટીકાનું ભાષાંતર

મૂળ નિર્યુક્તિ ભાષ્ય સહિત

ભાગ ૧ લો.

લેખક.—

મુનિરાજશ્રી માણેકમુનિજી

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાગ્નિય વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૬૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૬૨૧૫૬૫૧૧૩ ૫૨૫

વિષય ૫૨૩: ૨૪૬૩

દશવૈકાલિક સૂત્ર

ટીકાનું ભાષાંતર

મૂળ નિર્યુક્તિ ભાષ્ય સાહિત.

ભાગ ૧ લો.

લેખક.—

મુનિરાજશ્રી માણેકમુનિજી

પ્રસિદ્ધ કર્તા—

ગિરધરલાલ ડુંગરશી શેઠ—આનરરી સેક્રેટરી,

શ્રીમત્ મોહનલાલજી જૈનચે. જ્ઞાન ભંડાર—

ગોપીપુરા, સુરત.

આવૃત્તિ ૧ લી.] વીર સં. ૨૪૪૭. [કોપી ૫૦૦

સુરત ખપાટીયા ચકલા પર આવેલા “જૈન વિજય” પ્રી.

પ્રેસમાં મુદ્રાયંત્ર કસનવાસ કાપડીયાએ છાપ્યું.

મૂલ્ય એક રૂપીઆ.

વિષય અનુક્રમણિકા.

૫૦૬.

વિષય.

- ૧ ટીકાકારનું વીર પ્રભુની સ્તુતિરૂપ મંગળાચરણ.
- ૧-૬ નિર્ચુક્તિકારનું મંગળાચરણ અને નિર્ચુક્તિનો અર્થ.
- ૧૦-૧૪ અનુયોગ એટલે શું. તેનું વર્ણન.
- ૧૫-૨૦ શ્રોતા અને અનુયોગાચાર્યના ગુણો.
- ૨૧-૨૪ દશ વૈકાલિકના સ્કંધ અધ્યયન ઉદ્દેશા અને સમુદ્દેશા તેના નિક્ષેપા.
- ૨૫-૨૬ કાળની દશ અવસ્થાનું વર્ણન તથા કાળના નિક્ષેપા.
- ૩૦-૩૮ દશ વૈકાલિકની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી થઈ તેનું વર્ણન. તથા શય્યાલવ સૂરિનું ચરિત્ર.
- ૩૮-૪૩ દશ વૈકાલિકના દશ અધ્યયનમાં શું શું વિષયો છે.
- ૪૪-૪૫ બે ચુડાના વિષયો.
- ૪૬-૫૦ અધ્યયન તેના પર્યાય અક્ષીણ આય ક્ષપણાનું વર્ણન.
- ૫૧-૫૨ દ્રુમ શબ્દના નિક્ષેપા.
- ૫૩-૫૪ પુલના નિક્ષેપા તથા ભમરા સાથે સાંત્રુની સરખામણી.

૫૫-૫૮ સાધુની ગોચરી સંખધી મેઘ, જળો, સાપ,
ઇધુ, લાખનો ગોળો. તેની સરખામણી.

૫૯ સૂત્ર અનુગમનું વર્ણન.

૬૦ સૂત્રની ૧લી ગાથા.

૬૧-૬૨ ૧લી ગાથાના છુટાં પદોના અર્થ; અને વ્યુ-
ત્પત્તિ.

૬૩ ગુરૂ શિષ્યની પ્રવૃત્તિ-શંકા સમાધાન

૬૪-૬૫ ધર્મના નિશ્લેષા

૬૬-૬૭ દ્રવ્ય ધર્મ અને લૌકિક ધર્મનું વર્ણન.

૬૮-૭૦ ભાવ ધર્મ તથા લોકોત્તર ધર્મનું વર્ણન.

૭૧-૭૨ મંગળ તથા અહિંસાનું વર્ણન.

૭૩-૭૬ સંયમ અસંયમનું વર્ણન.

૭૭-૮૯ બાહ્ય અભ્યંતર તપનું વર્ણન.

૯૦-૯૧ ચુકિતસિદ્ધ તથા આજ્ઞા પ્રમાણ જિનેશ્વરનું
વચન.

૯૨-૯૩ ન્યાયના પાંચ અવયવનું વર્ણન.

૯૪-૯૫ દ્રવ્યોત્પત્તિ (ઉદ્ભવ) ના લેહ.

૯૬ દ્રવ્યોત્પત્તિના ચાર લેહ.

૯૭-૧૦૬ અપાય, ઉપાય, સ્થાપનાનું વર્ણન.

૧૦૭-૧૦૮ નિત્ય અનિત્ય વાદીનું ખંડન.

૧૦૯-૧૧૪ ઉપાયના લેહો. ભાવ ઉપાયની કથા.

- ૧૧૫-૧૧૬ આત્મા માનવા માટે ધાતુ વાહીનું દૃષ્ટાંત.
- ૧૧૭-૧૧૯ સ્થાપના કર્મનું વર્ણન. હિંશુ શિવની સ્થાપના.
- ૧૨૦-૧૨૧ પ્રત્યુત્પન્ન વિનાશ (આવેલા કષ્ટનું નિવારણ)
ગાંધર્વિકનો દૃષ્ટાંત.
- ૧૨૨-૧૨૩ જીવની સિદ્ધિ.
- ૧૨૪-૧૨૮ શુભદ્રાનું દૃષ્ટાંત.
- ૧૨૯-૧૩૦ મૃગાવતીનું દૃષ્ટાંત.
- ૧૩૧-૧૩૬ નાસ્તિક વિશેરેનું ખંડન તથા આણુકયનું
દૃષ્ટાંત.
- ૧૩૭ અભય કુમારનું દૃષ્ટાંત.
- ૧૩૮-૪૬ ઉપન્યાસ દોષોનું વર્ણન દ્રષ્ટાંતો સાથે.
- ૧૪૭-૫૪ તેના દોષો દ્રષ્ટાંતો સાથે.
- ૧૫૫-૫૭ દ્રષ્ટાંતનું વર્ણન.
- ૧૫૮-૫૯ ઉપનયનનું વર્ણન.
- ૧૫૯-૧૬૦ દશ અવયવનું વર્ણન.
- ૧૬૧-૨૦૩ બીજી રીતે દશ અવયવનું વર્ણન.
- ૨૦૪-૨૦૮ નયનું વર્ણન.

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	ઓળી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ
૫	૧૧	જણાય છે	જણાય છે)
૧૧	૩	જે શ્રુત	જે શ્રુત
૩૦	૪	જાણીને	જાણીને
૩૪	૧૬	અચાર્ય	આચાર્ય
૪૩	૧૭	રહેલું	રહેલું ચિત્ત
૪૩	૨૦	ખનાવનાર	ખતાવનાર
૪૪	૮	માથા	ગાથા
૪૪	૧૩	ખનાવ્યો	ખતાવ્યો
૪૯	૧૮	બુદ્ધે	બુદ્ધિ
૫૨	૧	કર્મ	કર્મ
૫૮	૧૬	નિયુક્તિ	નિયુક્તિ
૬૦	૯	યોગદ્રાર	યોગદ્રાર
૬૦	૧૦	ભગવંતેને	ભગવંતોને
૭૪	૫	આંગળ અને	આંગળ
૭૪	૧૯	મોળે	મોળાં
૭૫	૧૮	માર્ગે	માર્ગે
૮૪	૧૭	આશાતના	અનાશાતના
૮૮	૧૧	રૈય	રૈદ્ર
૯૧	૨	રેંક	રેક
૯૫	૨૧	મનતાં	માનતાં
૯૮	૫	તે માછલું	એક માછલું
૧૦૭	૧૧	તે તે	તેને
૧૦૧	૧૦	રહ્યા	રહો
૧૦૮	૧૩	સ્થદ્વાદ	સ્થાદ્વાદ

૧૧૪	૨૦	માને છે	મનાય છે
૧૧૪	૨૧	ગ્રહણ	તેઓ ગ્રહણ
૧૧૮	૧૭	કરી	કરાઈ
૧૨૮	૧૨	જનો	જૈનો
૧૨૮	૧૬	વેદના	વેદના
૧૨૯	૧૩	વત્તવો	વત્તવો
૧૨૯	૨૦	વાદવાને	વાદવાને
૧૩૦	૨૧	સુધારવો)	સુધારવો(
૧૩૦	૨૧	નિદેશના	નિદેશતા
૧૩૧	૧	ચોજવી(ચોજવી
૧૩૪	૧	સમય	સમય
૧૩૪	૬	વર્ણન	વર્ણન
૧૩૪	૭	૮૦	૭૮
૧૩૪	૧૬	કલં	ફલં
૧૩૫	૮	દેશના	દેશતા
૧૩૫	૧૦	નિસ્સા	નિશ્રા
૧૩૫	૧૩	અધિકારી	અધિકરણ
૧૩૫	૧૧	(આ	આ
૧૩૫	૧૪	આ	(આ
૧૩૫	૧૪	છે	છે)
૧૩૭	૪	સમાચારીમાં	સ્થવિરાવલિમાં
૧૩૯	૧૬	પાઠ પડ્યો છે.	વિગેરે વાળા હોવાથી
		જીવ છે.	અને જે
૧૪૦		પ છે. છે. કારણ કે પોતે એકેન્દ્રિય જેવો	
		ગણાય એવું દીકાની દીપ્ત્યુષીમાં કહ્યું છે.	

૧૪૧	૬	હેઝમિ	હેઝમિ
૧૪૨	૧૭	કેઈ	કેઈ શિષ્ય
૧૪૨	૧૯	કેઈ	કેઈ
૧૪૪	૫	ઉપન્યાસદ્વાર સ પ્રાપ્ત છે તેના પહેલાં અન્યવસ્તુ સાધમ્ય સમજાતિ લેવો. ત્યારપછી ઉપનીત દ્વાર સમાપ્ત સમજવું.	
૧૪૬	૪ નથી,	પ્રતિનિભ	કહ્યું હવે હેતુ કહે છે.
૧૫૪	૧૮	કરાવયે	કરાવ્યો.
૧૫૫	૮	કુશ્રતિ	કુશ્રુતિ
૧૫૬	૧૫	મિહ	મિહ
૧૫૮	૧	મહ	મહ
૧૬૧	૬	પહના	પહના
૧૬૧	૧૫	મોહ્ય	મોહ્ય
૧૬૨	૧૮	લેવાય છે	લેવાય છે.
૧૬૩	૪	(વેશુદ્ધિ	વિશુદ્ધિ
૧૬૩	૧૦	ત્યાગ	ત્યાગ
૧૬૩	૧૬	લુચ્ચાઈ	લુચ્ચાઈ
૧૬૬	૧૧	દુઙ્ગિમક્ષં	દુઙ્ગિમક્ષં
૧૬૬	૧૩	વિઘં	વિઘં
૧૬૬	૧૩	નિઘાય	નિઘાયા
૧૬૮	૧૩	પુષ્પતિ	પુષ્પતિ
૧૬૮	૧૮	જ	જં
૧૬૯	૧	પગહ	પગઈ

૧૭૧	૧	પગઈ	ષગઈ
૧૭૧	૧	ગિહીળો	ગિહીળો
૧૭૫	૧૭	ઔદયિકાદિક	ઔદયિકાદિક
૧૭૭	૪	વિહંગમો	વિહંગમો
૧૭૭	૪	૧૧	૧૧૮
૧૭૮	૧૮	કમ્મગઈ	કમ્મગઈ
૧૮૦	૨૦	જીવે	જીવા
૧૮૩	૨૦	મોતુંદ	મોતુંમિ
૧૮૪	૧૧	વિત્તિ	વિત્તિ
૧૮૪	૧૧	ઊઘ	ઊઘ
૧૮૪ મે પાને ૧૨૫ મી ગાથા પહેલાં સૂત્રની પાંચમી ગાથા રહી છે. તે આ			

મહુગાર સમા બુદ્ધા, જે ભવંતિ અણિસ્સિયા
નાણાપિંડરયા દંતા, તેણ વુચ્છંતિ સાહુળો ॥ ૧ ॥

તિવેમિ । પદમં દુમપુગ્ગિય જ્ઞયણં સમત્તં ॥ ૧ ॥

ભમરા જેવા તત્વ બાણુનારા કુળ વિગેરેમાં અપ્રતિ-
બદ્ધપણે ફરે તેથી તે સાધુઓ કહેવાય છે. આ પહેલું
અધ્યયન દુમ પુગ્ગિક નામનું સમાપ્ત થયું.

૧૮૪	૨૧	નૂળં	નૂળં
૧૮૪	૨૧	૧૨૬	૧૨૫
૧૮૫	૬	કર	કાર
૧૮૫	૧૭	વિભક્તિ	વિભક્તિ
૧૮૬	૨૦	અદતં	અદતં

[૯]

૧૮૭	૧૨	વિય	વિયં
૧૮૯	૧૨	૧૩૬	૧૩૫
૧૯૧	૧૩	વિભજન	વિભજન
૧૯૧	૧૦	દિટ્તો	દિટ્તો
૧૯૧	૧૭	સાધ્ય	સાધ્ય
૧૯૪	૫	ચર	ચાર
૧૯૪	૭	ઈણ	ઈણ
૧૯૫	૭	સુરેહિતં	સુરેહિં
૧૯૮	૧૨	હામં	હાસં
૨૦૨	૨	અરિહંત	અરિહંત
૨૦૨	૧૩	કિરણ	કીરણ
૨૦૨	૧૭	અહસ્થીઓને	અહસ્થીઓવડે
૨૦૩	૧૫	આવશ્યક	આવશ્યક સામાયિક
૨૦૪	૧૩	અનુક્રમે	અનુક્રમે
૨૦૫	૩	આગળ	આગમ
૨૦૬	૬	ઈર્ષ	ઈર્ષો
૨૦૬	૫	૧૫૦	૧૪૯
૨૦૬	૬	વાખ્યા	વ્યાખ્યા
૨૦૬	૧૬	પુરુષોત્તનામ	પુરુષોત્તનામ
૨૦૬	૨૧	ઉપશમ	ક્ષાપોપશમિક
૨૦૭	૧૦	ઉપાદેય	ઉપાદીય
૨૦૭	૧૬	૧૫૧	૧૫૦
૨૦૮	૪	જિણચ	જિણ

પ્રસ્તાવના.

દર્શનવૈકલ્પિક સૂત્રના આ પહેલા અધ્યયનમાં સંપૂર્ણ સૂત્રની પ્રસ્તાવના કંઈક અંશે છે. તેથી વધારે લખવું અયોગ્ય છે. છતાં સ્થાન શૂન્ય ન રહેવા માટે થોડું લખીએ છીએ.

સમ્યક્ દર્શનની પ્રાપ્તિ જ્ઞાનથી થાય છે. અને જ્ઞાનથીજ વસ્તુનું યથાવસ્થિત રૂપ સમજાય છે. અને શ્રદ્ધા પણ થાય છે. સાથે સાથે સંસારની અસારતા પણ સમજાય છે, અને પ્રબળ મોહનીય કર્મ કંઈક હઠતાં, ચારિત્રનો પણ ઉદય થાય છે. અને પોતાના આત્મબળ (વીર્ય) ને પોતાનું ખરું સ્વરૂપ મેળવવાના પ્રયત્નમાં વપરાય છે અને સાથે સાથે અધ્યાત્મ શાન્તિનો આનંદ મેળવી તેવો આનંદ ખીજને મળે તેવી પરોપકાર બુદ્ધિથી પરને પણ ઉપદેશ આપવા યોગ્ય થાય છે. તેથી પોતે ઇન્દ્રિય વિષયોનો મોહ છોડી અંતર આત્મામાં સ્થિર થવા વધારે વધારે જ્ઞાન મેળવે છે તે એટલે સુધી કે પોતાની ખીલેલી મતિથી સંપૂર્ણ શ્રુત (સિદ્ધાન્ત) લણી, કેવળી, સર્વજ્ઞ સમાન જાણનારો તથા બોધ કરનારો થાય છે અને નિર્મળ ચારિત્ર (સદ્ગતિ) ન પાળી સ્વયંસર્વજ્ઞ બને છે. અને મોક્ષના સુખને મેળવે છે. આ વર્ણન ચોથા અધ્યયનમાં વિશેષપણે બતાવ્યું છે. અને તેથીજ ચાર અધ્યયન શીખ્યા પછી જાનવા સાધુને વડી દીક્ષા અપાય છે. અને ત્યાંથીજ સાધુનો દીક્ષાપર્યાય પણ ગણાય છે. સામાન્ય બુદ્ધિવાળા માટે આ સૂત્ર ઉપર સમય સુંદરજી મહારાજની દીપિકા છે અને વિશેષ જાણનારો માટે શ્રીમાન હરિભદ્ર સૂરિજી મહારાજની શિષ્યા વખોધિની ટીકા છે. તેમ મૂળ સૂત્ર શય્યંભવ સૂરિજીનું બનાવેલું છે,

અને તે સૂત્રોના વિશેષ ખુલાસા માટે શ્રુતકેવળી શ્રી ભદ્ર બાહુ સ્વામીની નિર્ચુકિત છે. આટલું છતાં પણ ગુજરાતી જાણનારા માટે શ્રીમાન્ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિકૃત જુના ભાષાંતરના આધારે ખીજાઓએ ચાલુ ગુજરાતીમાં પણ છપાવેલ છે. પણ ટીકાની ગંભીરતા અને રસમય વિષય દેખી તેનો લાભ બધા લે એ હેતુથી આ ભાષાંતરની શરૂઆત મેં કરી છે. મન્દબુદ્ધિ વાળાની આ પ્રવૃત્તિ હાસ્યજનક કેટલાકને લાગશે તેવા પૂજ્ય વિદ્વાનોને નમસ્કાર કરી મારા જેવા સામાન્ય બુદ્ધિવાળા સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકા અને માર્ગાનુ સારી જૈનેતર જેઓ લાભ લઈ શકે તે મને માટેજ આ મારો પ્રયાસ છે. ખીજાને તો કદાચ લાભ થવા સંભવ છે. પણ મને તો તેટલો કાળ સમાધિમાં જવાથી નવાં કર્મ ન બાંધવાથી કંઈક લાભ થયો છેજ, જે વિદ્વાનોને કે અન્યોને એમ લાગશે કે આ પ્રયાસ ઠીક છે, તો આગળ પણ કાર્ય ચાલુ છે, તે છપાશે.

જૈન મતના કેટલાક ગૂઢ શબ્દો, જે લોકમાં અપ્રચલિત છે, તેનો વિશેષ ખુલાસો કરવો જોઈએ તે ભાષાંતરમાં કર્યો છે, કંઈક જગ્યાએ કાઢીસમાં પણ મુકેલ છે છતાં સૂત્ર ટીકા નિર્ચુકિત વિગેરે સઘળું ગંભીર હોવાથી પૂરતો ખુલાસો થયો નથી તેમ મતિમંદતાથી અશુદ્ધ પણ હશે માટે ફરકે પોતાની બુદ્ધિએ વિચારી વાંચવું અને ભૂલ હોય તો લખી જણાવવું. ન્યાયનો વિષય પણ અંદર કઠીન છે ત્યાં સંસ્કૃત જાણનારે તો શ્રી દેવચંદ લાલ ભાઈનું છપાવેલું સટીક દશવૈકલિક સાથે રાખી વાંચવું. જે કોઈપણ પરમાર્થી શ્રાવક કે સાધુઓ પોતાની વિદ્વતાનો લાભ ખીજાને આપવા

માગતા હોય અને તેઓ લખશે તો સૂચગાંગ, તથા આચારાંગના ભાષાંતરની કોપી જોવા મોકલવામાં આવશે કે વધારે શુદ્ધ થાય.

આ પુસ્તકમાં શ્રીમાન બુદ્ધિસાગર સૂરિજીએ શોધવા પ્રયાસ લીધો છે તથા આચાર્ય વીરવિજય સૂરિએ પણ થોડો શ્રમ લીધો છે. અને આ ગ્રંથને લોકોપયોગી કરવા છપાવવામાં જે ધર્માત્મા પુરૂષોએ દ્રવ્યનો સદુપયોગ કર્યો છે તેનું લીસ્ટ સાથે છે અને અહિં સૂરતમાં ચાલતા જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમને પણ પ્રાચ્ય તેમની મદદ છે. તેમના વર્તમાન સમયના વિદ્યા પ્રેમને અનેકવાર ધન્યવાદ આપવા યોગ્ય છે. અહિં ત્રણ જ્ઞાન ભંડાર શ્રી સંઘને હસ્તક છે અને દરેક ભંડારમાંથી દરેક વાંચકને લાભ મળે તેવી સગવડ થવાની ખાસ જરૂર છે અને તેથીજ આ પુસ્તક કે હવે પછી છપાનારાં પુસ્તકમાંથી જે કંઈ બચે તે મો. જૈ. શ્રવે. જ્ઞાનભંડારના અર્થ ખાતે રાખવાનું છે, કે તેમાંથી આરા પંડિત હમેશાં ભંડારની વ્યવસ્થા રાખવા માટે રહે અને યોગ્ય મુનિ વિગેરે ને પુસ્તક તથા પઠનનો લાભ મળે. આ ભંડારનું લીસ્ટ છપાએલ છે, ત્યારપછી પણ ઘણાં પુસ્તકો લેટ મળ્યાં છે. જોઈએ તેમણે નીચેને શીરનામે લખવું. વળી છપાતાં પુસ્તકો મંગાવનારને સૂચના છે કે પોષ્ટેજ અર્થ બહુ વધ્યું છે માટે જેમ બને તેમ બેચાર જણાએ મળી લેગાં પુસ્તકો મંગાવવાં જેથી અઘટીત અર્થ બચી જાય.

પુસ્તક મંગાવનારે કે નાણાં મોકલનારે ભંડારના સેક્રેટરીને લખવું, ઘણું અર્થ સંભંધી કંઈપણ લખવું હોય, તો મને લખવું.

સુરત ગોંધીપુરા]

મુનિ માણેક.

શ્રી દશ વૈકાલિક સુત્રના આગળથી ગ્રાહક થઇને મહદ આપનાર સુજ્ઞ સદ્ ગૃહસ્થોનાં શુભ નામો.

સુરત-ગોપીપુરા.

- ૨૫) ઝવેરી નગીનદાસ કપુરચંદ
- ૨૫) ઝવેરી છોટુભાઈ ધનજીભાઈ
- ૫) ઝવેરી મોતીચંદ વસ્તાચંદ
- ૫) શાહ. ઝવેરચંદ રાયચંદ
- ૫) મગનલાલ નગીનભાઈ ઝવેરી
- ૫) મગનભાઈ મોતીજી
- ૫) રત્નસાગરજી જીન વિદ્યાશાળા
- ૫) યુનિલાલ ગુલામચંદ દાલીઆ
- ૫) હીરાચંદ ડાયાભાઈ
- ૫) ભગ્નભાઈ હીરાચંદ મલજી
- ૪) આર્જુનસિંહ ગચ્છના ઉપાશ્રયમાં
- ૬) મગનજીન મલજી
- ૬) રૂલાચંદ કસ્તૂરચંદ ઝવેરી
- ૬) છોટુભાઈ ગુલામચંદ વડીલ

- ૧) મહિલાલ અમીચંદ માસ્તર જી. રફ.
- ૧) હીરાલાલ સાફરચંદ માસ્તર જી. રફ.
- ૧) જીન બોદિંગ ગોપીપુરા
- ૧) સોભાગચંદ લલ્લુભાઈ
- ૧૧) મોતીચંદ ગુલામચંદ ઝવેરા
- ૧) યુનીલાલ ખીમચંદ ઝવેરી
- સગરામપુરા.
- ૫૦) શા. તેમચંદ નાથાભાઈ
- ૫૦) શા. બીખા જીતાજી
- ૧૦) ઉમેદચંદ ખીમચંદની પુત્રી બેન મણિ
- ૧૦) ડાયાભાઈ ધનજીભાઈ
- ૧૦) મગનલાલ અમીચંદ
- ૧૦) મહિમ મગનલાલ હંસરાજ શામજીના છોકરા
- ૫) શા. લલ્લુભાઈ દેવાજી પોતાની માં તરફથી
- ૫) ઉમેદચંદ ખીમચંદ

- પ) લલકુભાઈ વીરચંદ
પ) તલકચંદ અમરચંદ
પ) છોટુભાઈ દીપચંદ
પ) શા. મગનલાલ વનાજી

નાનપરા

- ૨૫) શા. હીરાચંદ જીવજી
૧૩) શા ગોવનજી વનાજી
૧૨) શા મગનભાઈ મૂળચંદ
૧૨) શા. મંજારામ જીવજી
૧૨) શા. પ્રેમચંદ જગજીવન
પ) શા. વીરચંદભાઈની દીકરી પારવતીના રમં

નવાપરા

- ૨૫) શેડ દલીચંદ વીરચંદ
૩૦) શેડ રજુછોડ તેમજી

દેશાઈપોળ

- પ) યુનીલાલ છગનલાલ શરાફ
૧) અણિલાલ ડાયાભાઈ
પારસી શેરી.
૩૦) શા. રામચંદ બેરવજી
ચાંદલા ગણી.
પ) શા. દીપચંદ મેલાપચંદ

- ૧) હીલાચંદ વીરચંદ
૧) દગડુભાઈ દેવચંદ
૧) દીપચંદ રૂપચંદ
૧) ધરમચંદ રામચંદ
૧) શકરાભાઈ છમનલાલ
૧) સુખલાલ વનમણીદાસ
૧) વિદ્યાસાગર શાંતિ વિજયજી લાઇબ્રેરી.
૧) મુનિ મણિક જૈન કન્યાશાળા

વડાચોટા.

- ૧૦) ત્રિભોવનદાસ નંગીન્દાસ નવસારીવાળા
પ) યુનીલાલ સૂરચંદ
પ) સૂરચંદ અવેરચંદની પુત્રી બેન અણિકાર
પ) મગનલાલ કીકાભાઈ દેશીમિત્રવાળા
પ) મહુમ ઝડાવબેન તે સૂરચંદ અવેરચંદની પુત્રી
પ) બાહુભાઈ ત્રિભોવનદાસ
પ) મોતીચંદ મૂળચંદ
પ) બાઈ ધનકેર
૧) દીકરીચંદ ખીમચંદ
૧) શા. હીરાચંદ ખીમચંદ

સીરપુર.

૨) લખખીચંદ ધરખચંદ

૧) સીલાચંદ ગુલખચંદ

વિળપુર.

૫) બ્રહ્મિ સાગરજી સરિજી મહારાજ

૧) જૈન વિળપુર મંડળ

વાપી.

૨) શા. મગનીરામજી રામસુખજી

૨) હરખચંદજી સદાજી

૨) શા. અખચંદ જેતાજી

૧) શા. હરખચંદ વાલાજી

૧) શા. ઝવેરચંદ હંસરાજ

૧) શા. સરજલાલ રવજી

૧) ધનરાજ ખીમચંદ

૧) શા. પાનાચદ જેસાજી

કેલોધિ.

૧૦૦) સુનિ યાનસુંદરજી મહારાજના ઉપદેશથી

શ્રાવક માણિકલાલ કોચર

અમદાવાદ.

૩) ચોપટલાલ ચુનિલાલ

૨) જેસીંગભાઈ ચોચાભાઈ

૧) બાલાભાઈ જેસંગભાઈ

નયા શહેર.

૧) જીહારમલજી હસમલજી

વાંઝ

૨૫) શેઠ હેમચંદ અમરચંદ

૫) શા. કપુરાજી ખુશાલજી

૫) શા. હીરાચંદ ખીમજી

બ્યાવર

૧) જવારમલજી હસમલજી બોરા જૈન

બાલાપુર

૧) શા. હવશીલાલ પાનાચંદ

પાલકપુર.

૨૫) મુળચંદ ભાદચંદ

૧) જૈન પાઠશાળા

આ [સવાય.-

૧૫ શા. કીસનાળ બોધાળ.

૧૦ શેઠ ઉદેરામળ.

૨૨ કલ્યાણચંદ સોભાગચંદ ઝવેરી તરફથી આચારાંગ
માટે મદદ મંગી છે.

૫ મરોલી સ્ટેશન ઉપર શા. નાનચંદ સદાળ

૫ શા. પાનાચંદ ખેતાળ ગામ નડોદ.

વિમળ પ્રબંધ.

જૈનીઓનો પ્રાચીન ગ્રંથ વિમલ પ્રબંધ શુદ્ધ ભાષાંતર
સાથે તૈયાર થયેલો છે. જૈની ભાઈઓને ઘણા ઉપયોગી છે.
કાગળના ભાવ ઘણા વધવાથી કિંમત વધારવી પડે છતાં
જેઓ થોડી મુદતમાં મંગાવી લે તેમને માટે ફક્ત રૂ. ૧૫
છે. મળવાનું ઠેકાણું.

મણિભાઈ ખડેરભાઈ વ્યાસ.

હરિપુરા—સુરત.

ૐ શ્રીવીતરાગાય નમઃ ।

દશવૈકાલિક ભાષાંતર.

(શ્રી ભદ્રબાહુ કૃત નિર્યુક્તિ સાથે શ્રી સચ્ચિદાનંદ સૂરિ
મહારાજે ઉદ્ધાર કરેલું અને હરિભદ્ર સૂરિ
મહારાજે મોટી ટીકા કરેલું દશ વૈકા-
લિક સૂત્ર નિર્યુક્તિ ટીકાનું ભાષાંતર.)

જયતિ વિજિતાન્યતેજાઃ સુરાસુરાધીશ સેવિતઃ
શ્રીમાન્ ।

વિમલસ્રાસ વિરહિતસ્ત્રિલોક ચિન્તામાણિ વીર. ।૨।

અન્ય તેજોને છતનારા, સુર અને અસુરના ઈંદ્રોથી
સેવાયલા, નિર્મલ, ત્રાસથી રહિત, ત્રણ લોકને વિષે ચિન્તા-
મણિ રત્ન સમાન, શ્રીમાન વીરપ્રભુ જ્યવંતા વર્તે છે.

અહિં અર્થથી તીર્થકરના કહેલા અને સૂત્રથી ગણ-
ધર ભગવાનના રચેલા પૂર્વમાં રહેલા (વિષયો) નો ઉદ્ધાર
કરીને શરીર, મન વિગેરેનાં કડવાં દુઃખોની પરંપરાના
વિનાશ હેતુ રૂપ દશ વૈકાલિક નામના સૂત્રમાં અતિ સૂક્ષ્મ
મહાન્ અર્થ રહેલો છે તેની વ્યાખ્યા કરાય છે.

માગધીમાં છઠ્ઠી વિભક્તિનો ઉપયોગ કરવો (જેને નમસ્કાર કરવો હોય તેને માટે સંસ્કૃતમાં ચોથી અને માગધીમાં છઠ્ઠી વપરાય છે). તેમાં એકેન્દ્રિય વિગેરે કર્મ સહિત જીવો પણ રહેલા છે તેથી સિદ્ધના જીવો પણ તેવા રૂપ વાળા ગણાઈ જાય માટે વિશેષણ મૂક્યું છે. કર્મથી વિશુદ્ધ (સિદ્ધના જેવું) કરાચ તે કર્મ જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે આઠ કર્મ અંતરાય કર્મ સુધી છે તેનાથી વિશુદ્ધ-રહિત તે કર્મ વિશુદ્ધ. કર્મ વિશુદ્ધ એટલે કર્મ કલકથી મૂકાયેલા તે કર્મ વિશુદ્ધ જીવો સિદ્ધના છે.

વાદી કહે છે 'જો એમ હેય તો સિદ્ધિ ગતિને પામેલા એમ ન બોલો. એમાં વ્યભિચારનો દોષ લાગતો નથી, કારણકે કર્મથી વિશુદ્ધ જીવો સિદ્ધિ ગતિમાં જ પહોંચે છે.' આચાર્ય કહે છે 'એમ ન બોલો. ગમે તે ક્ષેત્રના વિભાગમાં રહેલા સિદ્ધ જીવોને માનનારા દુર નયના વાદને દુર કરવા માટે આ વિશેષણની જરૂર છે. કેટલાક એવું માને છે કે રાગાદિક વાસનાથી રહિત જેઓનું ચિત્ત નિરામય (વિકલ્પ રહિત) છે તેઓ હંમેશાં મુકરર સ્થાન સિવાય ગમે ત્યાં રહેતા હોવા છતાં સિદ્ધ કહેવાય છે. તેમના મતનું ખંડન કરવા માટે આ વિશેષણ સાર્થક છે એટલું જ કહેવું બસ છે.

તીર્થ સિદ્ધ અતીર્થ સિદ્ધ વિગેરે સિદ્ધના ભેદો અનેક પ્રકારના છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે 'તીર્થ સિદ્ધ, અતીર્થ

સિદ્ધ, તીર્થંકર સિદ્ધ, અતીર્થંકર સિદ્ધ, સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ, પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ, બુદ્ધ બોધિત સિદ્ધ, સ્ત્રિ લિંગ સિદ્ધ, સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ, નપુંસક લિંગ સિદ્ધ, સ્વલિંગ (સાધુ લિંગ) સિદ્ધ, અન્ય દર્શન (ભાવા વેરાગી વિગેરે) લિંગ સિદ્ધ, ગૃહસ્થ સિદ્ધ, એક સમયમાં એક સિદ્ધ થયેલા અને એક સમયમાં અનેક સિદ્ધ થયેલા એવા સિદ્ધોના પંદર લેહ છે તે દર્શાવવા માટે સર્વ સિદ્ધોને નમસ્કાર એવું વિશેષણ મૂક્યું છે. સર્વ અને સિદ્ધોનો સમાવેશ—(સમાસ) કર્યો છે.

વળી સિદ્ધિ ગતિને પ્રાપ્ત થયેલા એના વડે સર્વ પ્રકારે સર્વ સ્થાનમાં રહેલો આત્મા સિદ્ધ છે એવો પક્ષ સ્વીકારનાર જે દુર્ નયવાદી છે તેનું ખંડન કરવા માટે તે વિશેષણ વાપરેલું છે. તે વાદીઓ કહે છે કે શુણ સત્ત્વથી ભેડા ભેડ જ્ઞાનથી જેમની ક્રિયા અને પ્રકૃતિ નિવૃત્ત થયેલ છે એવા મુક્ત જીવો બધી જગ્યાએ આકાશની માફક (વ્યાપ્ત રહીને) તાપથી વર્જીત રહેલા છે. તેમનું ખંડન કરવા માટે બધા આત્માવડે સિદ્ધ ગતિ ગમનનો અભાવ થાય છે. (આથી એમ સૂચવ્યું કે જૈન ધર્મની માન્યતા છે કે જે સિદ્ધો હોય તે લોકાચ્ચમાંજ રહે એટલે કે જે મોક્ષમાં જાય તે લોકાચ્ચમાંજ રહે, અન્ય મતાવલંબીઓ તેવું માનતા નથી)

કર્મથી વિશુદ્ધ તેમને નમસ્કાર. આ વિશેષણવડે જેઓ સકર્મક (કર્મવાળા) અભિમાદિ વિચિત્ર ઐશ્વર્યવાળાને સિદ્ધ માને છે તેમનું ખંડન કરવા માટે આ વિશેષણ છે. અન્ય દર્શનીઓ એવું માને છે કે અભિમાદિ આઠ પ્રકારનાં ઐશ્વર્યને પ્રાપ્ત કરીને તે પુણ્યવંત જીવો સર્વ ભાવને બાણતા હોઇને મહાન દુઃખનો ભંડાર તરીકે આનંદ પામે છે. એમનું ખંડન કરવા માટે જૈન શાસ્ત્રમાં કર્મ રહિત સિદ્ધ જીવો છે (તે મતવાળાઓ મોક્ષના જીવોની ઓળખાણ કરવાને બદલે તપથી દેવોની પ્રાપ્ત થયેલા દેવ કે વિદ્યાધરને ઇશ્વર તરીકે માનતા જણાય છે. જો કર્મના સંયોગથી મુક્તિ મનાયતો તેઓને અભિમાદિ રિદ્ધિઓની વાંચ્છા હોવાથી તેઓ નામનાજ સિદ્ધ ગણાય અને તે (મુમુક્ષુઓને) ન ઇચ્છવા લાયક છે. સર્વ સિદ્ધોને એ વિશેષણથી સિદ્ધના પંદર ભેદ બતાવીને જેઓ સર્વથા અદ્વૈત પક્ષ સિદ્ધ કરે છે તેઓનું ખંડન થાય છે. તેઓ એમ માને છે કે જેમ ચંદ્ર એકલો બધાં પાણીનાં સ્થાનોમાં ફેખાય છે તેમજ એકજ ભૂતાત્મા તે દરેક ભૂતમાં રહેલો છે. એક પ્રકારે અને અનેક પ્રકારે આનું ખંડન સર્વ શબ્દથી થાય છે. જો એકજ ભૂત હોય તો પછી એક મોક્ષમાં ગયો. એટલે મોક્ષ પ્રવાહ બંધ થયો અને બીજા જીવોનો મોક્ષ થવાનો અભાવ થાય (આટલા માટે જૈન

ધર્મવાળા એક ભૂતાત્મા ન માનતાં સર્વ આત્મા જુદા માનીને જે જે મોક્ષમાં જાય અને ગયેલા છે તે બધાને નમસ્કાર કરે છે.)

‘નમીને’ એ વડે સમાન કર્તાઓનો પૂર્વકાળમાં ‘કત્વા’ પ્રત્યય વડે નિત્ય અનિત્ય એવા બે એકાંત વાદ માનનારાઓનું દ્વંષણ બતાવે છે. જે નિત્ય એકાંત માનનારાઓને સંબંધક કૃદંત લાગે નહિ. એકાંત નિત્યવાદી જે નાશ ન થાય ઉત્પન્ન ન થાય; નિશ્ચલ રહે તે નિત્ય. હવે જે બદલાય નહિ તો સંબંધક કૃદંત ન આવે. પૂર્વમાંથી પછીનામાં કંઈ ફેરફાર કરવો હોય ત્યારેજ સંબંધક કૃદંત આવે છે.

આવીજ રીતે સંબંધક કૃદંતથી ક્ષણિક વાદીઓનું ખંડન થાય છે. તેઓ એવું માને છે કે પૂર્વ અને પછી બે કાલમાં એક દ્રવ્ય ન રહે. પૂર્વનું પણ જૂદું એમ માનવાથી પૂર્વ અને પશ્ચિમનો સંબંધ તૂટી જતાં બે ક્રિયાઓ એક કાર્યને લાગુ ન પડે. નમન ક્રિયા યોગમાં ચોથી વિભક્તિ થાય છે. અહિં અધિકારવાળી ગાથાના સૂત્રની બીજી રીતે ઉત્પત્તિ ન થાય; વળી ભદ્રલાહુ સ્વામિ જેવા આપ્ત પુરૂષ નિર્ચુક્તિકાર છે (માટે તેમનું વચન તેઓ ચાહ પૂર્વી હોઈને આપણને પ્રમાણભૂત છે) વળી ‘આપને,’ જન્મ આપનારને’ હું નિરંતર નમું છું એવા વિચિત્ર પ્રયોગો

જોવામાં આવે છે તો 'સર્વ સિદ્ધોને' એ કર્મના સંબંધે ફટી જાણવી.

હવે સર્વ સિદ્ધોને નમસ્કાર કરીને શું કરવાનું છે તે કહે છે. દશવેકાલિકની નિર્યુક્તિ હું કહીશ. કાળમાં જે ઉત્પન્ન થાય તે કાલિક. અહિંમાં પ્રમાણ કાળને ઉપયોગમાં લેવો એ કહેવાનો ભાવ છે. દશ અધ્યયનના લેહ રૂપ હોવાથી દશ પ્રકારનું કાલિક છે. તેમાં પ્રકાર શબ્દનો લોપ થવાથી દશ કાલિક જાણવું. 'વિ' શબ્દનો અર્થ આગળ અમે કહીશું.

નિર્યુક્તિ એટલે શું ? નિર્યુક્તજ, સૂત્ર અને અર્થોની યુક્તિ એટલે પરિપાટી (અનુક્રમે જોડવું) તે નિર્યુક્તિ યુક્તિ. આમાં યુક્ત શબ્દનો લોપ થવાથી નિર્યુક્તિ શબ્દ બન્યો. તે છુટી (જૂદી બાબતોની યોજના ખુલાસાથી કહીશું.) (૧લી ગાથાનો અર્થ સમાપ્ત.)

શાસ્ત્રો આદિ, મધ્ય અને અંતમાં વિધિ પૂર્વક મંગળનો પરિગ્રહ કરીને (શાસ્ત્રો) કરવાં.

ટીકા:—આદિ, મધ્ય અને અંતમાં મંગળ ગ્રહણ કરીને વિધિ યુક્ત રીતિએ શાસ્ત્ર કરવાં. શા માટે તે મંગળની કલ્પના કરવી ? વાદી અથવા ન સમજતા શિષ્યને, આચાર્ય ઉત્તર આપે છે. પહેલું મંગળ બધાં વિધો દુર કરવા વડે ઇચ્છિત શાસ્ત્ર, અને તેના અર્થનો

પાર પહોંચાય (સુખેથી જાણાય) લે માટે છે. જાણેલું સૂત્ર તથા અર્થ આત્મામાં સ્થિર રહે (ભૂલી ન જવાય) તે માટે મધ્ય મંગળ જાણવું. વળી તેજ સૂત્ર અને અર્થ શિષ્ય પરંપરામાં નાશ થયા વિના ચાલ્યું આવે માટે છેવટનું મંગળ જાણવું.

શંકા ને સમાધાન.—

વાદીની શંકા અને આચાર્યનું સમાધાન અત્રે બતાવવું જોઈએ પણ તે વિશેષ આવશ્યક નામના મહાન સૂત્રથી જાણી લેવું. અહિંઆં સામાન્યથી આખું શાસ્ત્ર મંગળરૂપ છે કારણ કે નિર્જરાનો વિષય હોવાથી તપ કરવાની માફક, આ હેતુ અસિદ્ધ નથી. આનું કારણ એ કે વચન વિજ્ઞાન રૂપ આ શાસ્ત્ર છે અને જ્ઞાનની નિર્જરા રૂપ સાર્થકતા સ્વીકારેલી છે. આટલા માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે નારકીમાં ઘણા કરોડો વર્ષે જે કર્મ ખપે તે કર્મ ત્રણ ગુણિવાળો જ્ઞાની પુરૂષ એક શ્વાસોચ્છવાસમાં ખપાવે છે. વિગેરે. ‘અહિં પહેલું મંગળ’ દ્રુમ પુષ્પિકા અધ્યયન વિગેરે છે. ધર્મની પ્રશંસા સ્વીકારવાના હેતુથી તે મંગળ સ્વરૂપ છે. મધ્ય મંગળમાં ધર્મોર્થ કામ અધ્યયન વિગેરે છે અને તેમાં આચાર કથા વિગેરે વિસ્તારથી કહેવાયલાં હોઈને મંગળ સ્વરૂપજ છે. છેલ્લું મંગળ બિશ્વ અધ્યયન વિગેરે જાણવું. કારણકે તેમાં બિશ્વના ગુણો વિગેરેનું અવલંબન છે. આ

પ્રમાણે અધ્યયનના વિભાગથી ત્રણે મંગળનો વિભાગ બતાવ્યો. હવે સૂત્ર વિભાગથી બતાવીએ છીએ. તેમાં પહેલું ‘ધર્મો મંગળ’ ગાથા સૂત્ર રૂપે જાણવું. તેમાં ધર્મ બતાવેલો હોવાથી તે મંગળનો હેતુ છે. મધ્ય મંગળ પણ જ્ઞાન દર્શન ઇત્યાદિ સૂત્રની ગાથા છે. તેમાં જ્ઞાનની સાથે સંબંધ કરવાથી તે જ્ઞાન મંગળ રૂપે જાણવું. છેલ્લું મંગળ ‘શ્રિકૃષ્ણમ્માણાધ્ય’ વિગેરે જાણવું. તેમાં ભિક્ષુના ગુણો સ્થિર કરવા માટે વિવિકત ચર્યા (બ્રહ્મચર્ય ગુપ્ત) નો વિષય હોવાથી ભિક્ષુ ગુણોનું મંગળ રૂપ જાણવું.

શિષ્યનો પ્રશ્ન—મંગળ શબ્દનો શું અર્થ થાય છે ? આચાર્ય ઉત્તર આપે છે સાંભળો. અગિ, રગિ, લગિ, વગિ મગિ એમ દંડક ધાતુઓ છે. આ ધાતુઓના સ્વરૂપમાં પાણિની ૭-૧-૫૮ અનુસાર ‘નુમ’ પ્રત્યય લાગે છે. ઉણાદિકમાં અનુબંધને લોપ કર્યે થકે પ્રથમાના એક વચનમાં મંગળ થાય છે (‘મગ્’ ધાતુ છે અને તેને ઉણાદિક પ્રત્યય લાગે ત્યારે વચનમાં અનુસ્વાર અને છેવટે ‘લ’ પ્રત્યય લાગવાથી મંગલ થાય છે. બીજી રીતે જે વડે હિત મંગાય તે મંગલ અથવા મંગાય (સમજાય) અથવા સધાય તે મંગળ. વળી ‘મન’ એ ધર્મનું નામ છે અને ‘લા’ ધાતુ લેવાના રૂપમાં છે. તે જોડતાં પાણિનીના ૩-૨-૩ નિયમાનુસાર કર પ્રત્યયના અનુબંધનો લોપ કર્યાથી પાણિનીના ૬-૪-૬૪

સૂત્ર અનુસાર આકારનો લોપ થવાથી પ્રથમના એક વચનમાં નપુંસક લિંગે મંગળ થાય છે. એટલે મંગ-ધર્મ લાવે તે મંગલ. અર્થાત્ મંગલ એ ધર્મ પ્રાપ્તિનો હેતુ છે. અથવા મને સંસારથી છૂટો કરે-ગાળી નાખે-દૂર કરે તે મંગળ.

તે મંગળના ચાર નિક્ષેપા છે. નામ મંગળ, સ્થાપના મંગલ, દ્રવ્ય મંગળ અને ભાવ મંગલ. એમનું સ્વરૂપ વિશેષ આવશ્યકથી બાણુવું. આ ગાથાનો અર્થ સમાપ્ત કરતાં નિયુક્તિ કાર ભગવંત કહે છે:—

નામાહ મંગલં પિય ચત્ત્વિહં પન્નવેડણં ॥ ૨ ॥

ચાર પ્રકારે નામાદિ મંગલ બતાવીને અહિં આં સંખ-ધક કૃદંત મૂકીને શું બતાવે છે તે કહે છે.

સુચનાણે અણુભોગેનાહિગયં સો ચત્ત્વિહો હોહ ।

ચરણ કરણાણુઓગે ધર્મમે ગાણિ (કાલે) યદવિણ્ય ॥ ૩ ॥

શ્રુત જ્ઞાનમાં અનુયોગ વડે પ્રાપ્ત કરેલું તે ચાર પ્રકારે છે. ચરણ કરણાણુયોગ, ધર્માણુયોગ, કાણાણુયોગ, અને દ્રવ્યાણુયોગ.

ટીકાકારની વ્યાખ્યા—સાંભળેલું જ્ઞાન જે તે શ્રુત જ્ઞાન. તે શ્રુતજ્ઞાનમાં અનુયોગ વડે અધિકાર છે. અહિં એવી

ભાવના છે કે ભાવ મંગળના અધિકારમાં શ્રુતજ્ઞાન વડે અધિકાર છે, કહ્યું છે કે 'અહિં' પણ અધિકાર શ્રુતજ્ઞાન વડે છે જે શ્રુત વડેજ બીજાને અને પોતાનો અનુયોગ (કથન) થાય છે. તેનું દ્રષ્ટાંત પ્રદીપ પેઠે સમજવું. (એટલે જેમ દીવો પોતાને તેમ બીજા પદાર્થને પ્રકાશે છે તેમ શ્રુતજ્ઞાન પોતાને અને પારકાને ખરા રૂપે જણાવે છે.)

આ સૂત્રમાં ઉદ્દેશ વિગેરે પ્રવર્તે છે. કહ્યું છે કે શ્રુતજ્ઞાનમાં ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ, અને અનુજ્ઞા અનુયોગ પ્રવર્તે છે. તેમાં પહેલું જે કહેવાય તે ઉદ્દેશો. તેનો ખુલાસો થાય તે સમુદ્દેશ. બે સમજાયા પછી તેની આજ્ઞા અપાય તે અનુજ્ઞા. એ ત્રણ સાથે મળે ત્યારે ઈચ્છિત વિષયનું કથન થાય તેનું નામ અનુયોગ છે. આટલા માટે નિર્ચુકિતકારે કહ્યું છે કે શ્રુતજ્ઞાનમાં અનુયોગ વડે અધિકાર છે. આ અનુયોગ ચાર પ્રકારે જાણવો-૧ ચરણ કરણ અનુયોગ. જે કરાય-આચારમાં મૂકાય તે કર્મ-કરણ. પાંચ મહાવ્રત દશ પ્રકારે શ્રમણ ધર્મ, સત્તર પ્રકારે સંયમ, દશ પ્રકારની વૈયાવચ્ચ, બ્રહ્મચર્યની નવ વાડ, જ્ઞાન દર્શન ચરિત્ર તપ, બાર પ્રકારનો તપ, કોધાદિ ચાર કષાયનો નિમ્મહ એ સિત્તેર ભેદે ચારિત્ર જાણવું.

કરાય તે ક્રિયા, પિંડ વિશુદ્ધિ વિગેરે. જેમકે પિંડ વિશુદ્ધિ ચાર પ્રકારની, પાંચ પ્રકારની સમિતિ, બાર ભાવના, સાધુની

બાર પ્રતિમા, પાંચ ઇન્દ્રિયનો નિરોધ. પચ્ચીસ પ્રકાર પડિ
લેહણની શુદ્ધિ, ત્રણ શુદ્ધિ, ચાર પ્રકારે અભિગ્રહ તે કરણ
જાણવું. આ ચરણ કરણનો અનુયોગ તે ચરણ કરણાનું યોગ.

અનુયોગ—મળતો યોગ (વ્યાપાર) તે અનુયોગ
એટલે સૂત્રનો અર્થ સાથે સરખો સંબંધ કહેવો અર્થાત્
સૂત્રનો અર્થ બતાવવો. આમાં ‘ અકારાંત છે તે પ્રાકૃતિ
શૈલિએ પ્રથમા દ્વિતીયામાં પણ દેખવો જેમકે ‘ કયરે’
ઇત્યાદિ (આ દિવ્ય રૂપવાળો કોણ આવે છે ?) વિગેરે ધર્મ
એટલે ધર્મ કથાનું કથન તે ધર્મ કથાનુયોગ જાણવો. કાળ
(વખતનું કથન કરવું તે ગણિતાનુ યોગ જાણવો. (આમાં
વિશેષે કરીને ચાર ગતિનાં આયુષ્ય જ્યોતિષની ચાલ વિગેરે
બતાવાય છે.

દ્રવ્યોનું વર્ણન કરવું તે દ્રવ્યાનુયોગ. તેમાં કાલિક શ્રુત
છે તે ચરણ કરણાનુયોગ જાણવા. ઉત્તરાધ્યયન જે ઋષિ
ભાષિત છે તે વિગેરે ધર્મ કથાનુયોગ જાણવાં સૂર્ય પ્રજ્ઞસિ
વિગેરે દ્રવ્યાનુ યોગ જાણવાં. કહ્યું છે કે કાલિક શ્રુત ઋષિ
ભાષિતો, તથા સૂર્ય પ્રજ્ઞપિત એ ત્રણે અનુક્રમે ચરણ કર-
ણાનુયોગ, ધર્મ કથાનુ યોગ, અને ગણિતાનુયોગ છે. આખો
દ્રષ્ટિવાદ જે બારમું અંગ છે તે ચોથો દ્રવ્યાનુયોગ જાણવો.
ગાથાનો અર્થ સમાપ્ત.

અહિં અર્થથી અનુયોગ બે પ્રકારે છે. અપૃથકત્વ અનુયોગ અને પૃથકત્વ અનુયોગ એટલે એકજ સૂત્રમાં ચારે અનુયોગ કહેવાય ? તે અપૃથકત્વ (ચારે સાથે) જાણવા. કારણ કે સૂત્રોના અનંત ગુણ અને પર્ચાય હોવાથી બધા અનુયોગ સાથે લેવાય. પૃથકત્વ અનુયોગમાં કોઈ સૂત્રમાં ચરણ કરણ, કોઈમાં ધર્મ કથા વિગેરે પ્રત્યેક અનુયોગ જૂદો જૂદો આવે. આ માટે એવું બોલાય છે કે જ્યાં સુધી આર્થ વજ સ્વામી હતા, ત્યાં સુધી ચારે અનુયોગ કાળિક અનુયોગમાં સાથે હતા. ત્યાર પછી કાળિક શ્રુતમાં અને દૃષ્ટિ વાદમાં ઉપર કહેલ જૂદા જૂદા અનુયોગ થયા. આ બધો વિસ્તાર વિશેષ આવશ્યક સૂત્રથી જાણવો. આપણે અહિં પૃથકત્વ એટલે ચારે જૂદા જૂદા અનુયોગ વડે અધિકાર છે તેજ નિર્ચયિત કાર બતાવે છે.

अपुहुत पुहुत्ताई निहिसिउंएत्थ होइ अहिगारो ।
चरणकरणाणुओगेण तस्स दारा इमे हुंति ॥ ४ ॥

અપૃથકત્વ અને પૃથકત્વ બતાવીને આપણે અધિકાર છે. અહિં ચરણકરણ અનુયોગના દ્વારે નીચે પ્રમાણે છે.

ટીકા-અપૃથકત્વ, પૃથકત્વમાં લેશથી કહેવાના સ્વરૂપમાં કહીને આલતા વિષયમાં ચરણકરણના અનુયોગવડે પ્રયોજન

છે. તેનાં દ્વાર (પ્રવેશ કરવાનાં મુખ) હવે પછીનાં રૂપ-
વાળાં થાય છે. ચોથી ગાથા સમાપ્ત.

**નિક્ષેવેગદ્ નિરુત્તવિહી પવિત્તી ય કેળ વા કસ્સ ।
તદ્દારભેયલક્ષણ તયરિહપરિસા ય સુત્તત્થો ॥૧॥**

નિક્ષેપ એકાર્થવાળાં છુટા વિભાગ પાડીને કહેવું; વિધિ
કહેવી, પ્રવૃત્તિ, કોણે, કોનો, તે દ્વારનાં લેહ, લક્ષણ, તેની
યોગ્યતા, પરિષદ્, અને સૂત્રાર્થનું વર્ણન.

ટીકાનો અર્થ-આ બધાનો વિસ્તારથી અર્થ વિશેષા-
વશ્યકથી જાણવો. સ્થાનની અશૂન્યતા માટે ટુંકાણુમાં કહીએ
છીએ. અનુયોગ શબ્દનો નિક્ષેપ કરવો. નામ સ્થાપના વિગેરે
અનુયોગ સાથે જોડવાં તથા અનુયોગ સાથે એક અર્થમાં
વપરાતા શબ્દ કહેવા. જેમ કે અનુયોગને બદલે નિયોગ
વિગેરે કહીએ તો પણ ચાલે. તેમજ નિર્યુક્ત બોલવું જેમ-
કે અનુકુળ યોજવું. તે અનુયોગ અથવા સરખા રૂપવાળો
યોગ કરવો તે અનુયોગ. અનુયોગની વિધિ કહેવી એટલે
આ કથન કરવું હોય તો બોલનાર અને સાંભળનારના
અધિકાર બતાવવા.

સૂત્રનો શબ્દાર્થ બતાવવો એ પહેલું મંદ બુદ્ધિવાળા
શિષ્યો માટે છે. ત્યારપછી નિર્યુક્તિ સહિત અર્થ બતાવવો

તે મધ્યમ બુધ્ધિવાળા માટે જાણવો. ત્યારપછી સંપૂર્ણ અર્થ ખતાવવો. તે સર્વોત્તમ બુધ્ધિવાળા માટે છે. આ કથન કરવાની વિધિ જાણવી. હવે સાંભળનારની વિધિ કહે છે.

મુંગો થઈને સાંભળે, સાંભળવા પછી હોંકારો દે, પછી બોલે કે ઠીક કહ્યું, પછી પ્રશ્ન કરે, પછી વિચારે; ત્યાર પછી પ્રસંગને અનુસરતી વાત કરે, ત્યારપછી સંપૂર્ણ અર્થ સમજે એ સાંભળનારના સાત ગુણ છે. સાંભળનાર તથા કથા કરનારની પ્રવૃત્તિ ચાર પ્રકારે થાય. ૧ ગુરૂ પ્રમાદિ, શિષ્ય અપ્રમાદી, ૨ ગુરૂ અપ્રમાદી, શિષ્ય પ્રમાદી ૩ ગુરૂ શિષ્ય બન્ને પ્રમાદિ ૪. ગુરૂ શિષ્ય બન્ને અપ્રમાદી. આ ચારમાં ત્રીજા ભાગમાં બન્ને પ્રમાદી હોવાથી કંઈ પ્રવૃત્તિ નથી. ૧ લા તથા ૨ જામાં થોડી પ્રવૃત્તિ અને ૪થામાં સંપૂર્ણ પ્રવૃત્તિ છે.

આમાં દુધ દેનારી ગાયનો દ્રષ્ટાંત છે. ૧લા ભાગમાં ગાય વસૂકી ગયેલી પણ દોનારો હોશિયાર. ૨ જા ભાગમાં ગાયને દૂધ ખરૂં પણ દોહનાર આજ્ઞુ. ૩ જા ભાગમાં ગાયને દૂધ પણ નહિ અને દોહનાર પણ હોશિયાર નહિ. ૪થામાં ગાયને દૂધ ઘણું અને દોહનારો હોશિયાર એવી રીતે ઉપમા આચાર્ય શિષ્યોની જાણવી. ગાય સરખા ગુરૂ અને દોહનાર માફક શિષ્યો. ક્ષીર માફક અર્થ સમજવાની

પ્રવૃત્તિ તે ધીજી અને કાલ ભાગમાં શૂન્ય જાણવી. અથવા ઇચ્છા ન હોય તો ગુરૂ ચત્કિચિત્ શિષ્યને પ્રાપ્ત ન કરાવી શકે. એવામાં પણ ગુરૂની આકાંક્ષા અને શિષ્યની અપ્રમાદથી લાભ લઈ શકે. ત્રીજામાં પ્રમાદી ગુરૂ અને વિનયથી મહાજ્ઞ કરનાર શિષ્યો ન હોવાથી સારી રીતે દૂધ ન મેળવે તેમ અર્થની પ્રાપ્તિ ન થાય.

અનુયોગ કાણે કરાવવો તે અત્રે કહે છે. નીચે પ્રમાણે ગુણવાળો હોય તેણે કરાવવા. દેશ, કુળ, જાતિ, રૂપ એ ચાર જેના ઉત્તમ હોય, શરીરનું સંઘયણ મજબુત હોય, ધીરજવાન હોય, આકાંક્ષા રહિત, વિકૃત ત્યાગી, નિષ્કપટી, શીખીને ન ભૂલનાર, જેનું વચન ધીજી માન્ય કરે, પરિષદ જીતનાર, અદ્ય નિદ્રા લેનાર, મધ્યસ્થ, દેશ કાળ ભાવને જાણનાર, બુદ્ધિમાન, જૂઠા જૂઠા દેશની ભાષા જાણનાર, પાંચ આચાર પાળનાર, સૂત્ર અર્થ અને ખન્નેની વિધિ જાણનાર, ઉદાહરણ હેતુ કારણ અને નય એ ચારમાં નિપુણ, શીખવવામાં કુશળ, જૈન અને પરમતના સિધ્ધાંતોનો જાણકાર, જંભીર, તેજસ્વી, કલ્યાણકારી, શાંત મુદ્રાવાન, સેંકડો ગુણોથી શોભાયમાન યોગ્ય છે. પ્રવચનનો સાર કહેવા યોગ્ય. આ બધાનો સંપૂર્ણ અર્થ બૃહત્ કલ્પ સૂત્રથી જાણી લેવો.

પણ પહેલા દશવૈકલિકના વ્યાખ્યાનમાં જરા કહીએ છીએ. આ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી તે સુખથી બોધનાં

વાક્ય કહી શકે છે. ૨ પિતાનું તે કુળ ઉત્તમ હોવાથી જેમ તેજસ્વી પ્રાણી ભાર વહન કરવામાં થાકતો નથી તેમ પોતે પણ ભણાવવામાં થાકતો નથી. માતા સંબંધી તે જાતિ ઉત્તમ હોવાથી વિનયવાન હોય છે. રૂપવાન હોવાથી તેનું વચન ખીજા ઝડપ કરે છે કારણ કે આકૃતિમાં ગુણ રહે છે (એવી લોક માન્યતા છે.) સંઘયણ ને ધીરજવાળો હોવાથી વ્યાખ્યાન, તપસ્યા કે અનુષ્ઠાનની વિધિ કરાવવામાં ખેદ પામતો નથી. અનાશંસી હોવાથી સાંભળનાર પાસે વસ્ત્રાદિ ન ઈચ્છે વિકથાનો ત્યાગી હોવાથી ઘણું ખોલનારો નથી (જરૂર જેટલું જ ખોલે.) અમાચી હોવાથી કપટ રહિતપણે શિષ્યોને સારે માર્ગે દોરે છે. સ્થિર પરિપાટી હોવાથી ભણેલા સૂત્રને ભૂલતો નથી. ગૃહિત વાક્ય હોવાથી ખીજાને તેનું વચન માન્ય થાય છે. જીત પરિષદ્ હોવાથી અન્ય મતવાળાઓ સાથે વાદ કરતાં સભામાં ડરતો નથી. અપ્રમાદી હોવાથી અલ્પ નિદ્રાવાળો હોય છે. તેથી વ્યાખ્યાનમાં આનંદ આવે છે અને જે શિષ્યો ઉંઘણસી હોય અથવા ઘણીવાર આળસ કરતા હોય તેમને પ્રેરણા કરી ઠેકાણે લાવે છે. મધ્યસ્થ હોવાથી ન્યાયવાદી હોય છે. દેશ, કાળ ભાવનો જાણ હોવાથી દેશ વિગેરેના ગુણ જોઈ અપ્રબુદ્ધપણે વિચરે છે અને ઉપદેશ આપે છે, તર્કવાદી હોવાથી અન્યદર્શની કુતર્ક કરીને જીતવા જાય તો પણ સામેના માણ

સનું કહેવાનું તાત્પર્ય સમજી તુરત ઉત્તરદાન દેવાને સમર્થ થાય છે (ન્યાય સૂત્રના પંચમ અધ્યાયમાં એનું વ્યાખ્યાન વિસ્તારથી કહેલું છે) જૂઠા જૂઠા દેશની ભાષા જાણનાર હોવાથી જૂઠા જૂઠા દેશના જન્મેલ શિષ્યોને સુમાર્ગે દોરવા સમર્થ થાય છે. જ્ઞાનાદિ પંચ આચાર યુક્ત હોવાથી તેનું વચન શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય હોય છે. સૂત્ર અર્થ ઉભયનો જાણનાર હોવાથી યોગ્ય રીતે ઉત્સર્ગ અપવાદનો બતાવનાર થાય છે. ઉદાહરણ, હેતુ, કારણ, નયમાં નિપુણ હોવાથી તેમાં રહેલ ભાવોને સમ્યક્પણે દેખાડે છે, નહિ કે અમારા સિદ્ધાંતમાં કહેલું તેજ માનો એવું તે બોલે પણ એમ બોલે કે ' સિદ્ધાંત સાથે ન્યાયથી પણ મેળવી લો ' આહણ કુશલ હોવાથી શિષ્યોને અનેક પ્રકારે હૃદયમાં ઉતારી શકે છે. સ્વ અને પર સિદ્ધાંતનો જાણ હોવાથી બીજાના મતનું ખંડન કરી પોતાનો સિદ્ધાંત બતાવે છે (એટલે જૈન મતની ઉત્તમતા જણાવી શકે.) ગંભીર હોવાથી મોટા પણ શિષ્યના ગુન્ડામાં રોષાયમાન થતો નથી. તેજસ્વી હોવાથી પરવાહીઓને ક્ષોભ પમાડે છે. મંગળ કરી હોવાથી એના પુણ્ય બળના અતિશયથી મરકી વિગેરેના રોગો શાંત થાય છે. શાંત મુદ્રા હોવાથી બધા માણસોની પ્રીતિ મેળવે છે. આવા સર્વ ગુણવાળોજ સિદ્ધાંતના સારને કહેવાને સમર્થ થાય છે, જેથી તે અનેક લબ્ધિઓને બોધને હેતુ થાય છે.

ગુણ યુક્ત વચન ધી અને મધ સીંચેલા અગ્નિ માફક દીપે છે. અને ગુણ હીનાનું વચન ધી વિનાના દીવા જેવું છે. એટલે કે તે શોભતું નથી. તથા અન્ય શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે કે વાસણમાં રહેલું દુધ બાળકને જોઈએ તેવી પુષ્ટિ આપનારું નથી. પણ માતાના સ્તનનું પાન કરનાર માથું નમાવી ખોળામાં પડેલ બાળકજ પુષ્ટિ પ્રાપ્ત કરે છે. તેવી રીતે સાડું બાંહેલું પણ દુરાચારી માણસનું વચન જેમ ખરાબ વાસણમાં દૂધ શોભતું નથી તેમ દુરાચારીનું વચન લોક માનતા નથી. પણ ગુણવાન માણસનું વચન સારા વાસણમાં રહેલ દુધ પીધાની માફક માનનીય હોય છે. અને લોકોને જેમ દૂધ પુષ્ટિ કરે છે તેમ સાડું વચન સુમાર્ગે દોરે છે. વળી શીયાળાની ઠંડીમાં પણ મહેનતથી મેળવેલ દેવતા હોય પણ તે સ્મશાનનો હોય તો તેની પાસે તાપવા બેસતા નથી તેવીજ રીતે પતિતનું વચન હિતકારક હોય તો પણ લોકો વિશ્વાસ કરતા નથી. તેવીજ રીતે સત્પુરૂષો સિદ્ધાન્તના જાણકાર પણ ચારિત્રથી બ્રષ્ટ થયેલાનું સેવન કરતા નથી. જેમ ઠંડા પાણીથી ભરેલો ચંડાળનો કુવો હોય તોપણ ઉચ્ચ જાતિના તેમાં પાણી પીતા નથી. આવીજ રીતે મુમુક્ષુઓ બ્રહ્માચારીનું વચન સ્વીકારતા નથી.

હવે શાનો અનુયોગ (કથન) કરવો તે કહે છે. જો કે

બધા સિદ્ધાંતનું કથન થાય છે પણ અહિં પ્રસ્તાવિક વાતને અનુસરી દશ વૈકાલિકનું કથન કરીશું.

વાદીની શંકા—‘દશ કાલિકની નિર્ચુક્તિ કરીશું’ એ વચનથીજ વર્તમાન વાતનું કથન સમજી જવાયું ત્યારે આ ઉપન્યાસ કયો તે નિષ્કૃણ છે.’ આચાર્ય કહે છે—‘એમ નહિ. અધિકારવાળો વિષય નિષ્કેપાદિ દ્વારના સમૂહ વડે તમામ શ્રુત સ્કંધનો વિષય હોવાથી તેનાજ બળ વડે નિર્ચુક્તિકારે પણ ઉપન્યાસ કયો. પણ આજ સ્થાનથી બીજી જગ્યાએ પણ શાસ્ત્રનું નામ કહેવા પૂર્વક ઉપન્યાસ કરાય છે એમ જાણવું. (નિર્ચુક્તિકારનો અધિકાર નિર્ચુક્તિકારે ખતાવ્યો અને શાસ્ત્રકારે શાસ્ત્રની વિધિ ખતાવી એમ સમજવું.)

નિર્ચુક્તિકારની અર્ધી ગાથાને થોડામાં સમજાવી અને બાકીથી જે અર્ધી ગાથા રહી તે પણ અધ્યયનના અધિકારમાં જ્યારે સમય આવશે ત્યારે ખતાવશું. કારણકે ત્યાં ઉપક્રમ અનુગમ નિષ્કેપ, નય, એચાર અનુયોગ દ્વારનું, અનુપૂર્વી વિગેરે તેના ભેદોનું તથા સૂત્ર વિગેરેનું લક્ષણ તેને યોગ્ય ધરિષદ્ વિગેરેનું કહેવાનું શક્ય છે. પણ બીજી જગ્યાએ કહેવું શોભતું નથી કારણકે અહિં તેનો વિષય નથી. હવે આપણી ચાલુ વાતને નિર્ચુક્તિકાર કહે છે.

एवाहं पश्वेउं कप्पे वणिणय गुणेण गुरुणाउ ।

अणुओगो दसवेयालि यस्स विहिणा कहेयव्वो ॥६॥

टीકાનો અર્થ—આ નિક્ષેપાદિ દ્વારો કહીને બૃહત્કલ્પ સૂત્રમાં બતાવેલા ૩૬ ગુણોવાળા ગુરુએ દશવૈકાલિકનું શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિએ કથન કરવું. પણ ન જાણનારો શિષ્ય પૂછે છે ‘હે ભગવન, એ દશ વૈકાલિકનું કથન કરો તો કહો કે તે એક અંગ છે કે અનેક અંગ છે ? એક શ્રુત સ્કંધ કે અનેક છે ? એક અધ્યયન છે કે અનેક ? એક ઉદ્દેશો કે અનેક ઉદ્દેશો એમ આઠ પ્રશ્ન છે તેમાં ત્રણ ચોખ્ખા છે. દશ વૈકાલિક એક શ્રુત સ્કંધ, અનેક અધ્યયન અને અનેક ઉદ્દેશો એ ત્રણ જાણવાં આ પ્રમાણે છે તેથી દશ વિગેરે પદનો નિક્ષેપો કરવા જેમ દશનો, કાળનો, શ્રુત સ્કંધનો, અધ્યયનનો ઉદ્દેશાનો છે તેમજ નિર્યુક્તિકાર કહે છે.

दसकालियंति नाम संखाण कालओ य निदेसो ।

दसकालिय सुअखंधं अजझयणु देस निक्खविउं ॥७॥

टीકાનો અર્થ—દશ કાલિક પૂર્વે તેનો શબ્દાર્થ કહેલો છે. એવું જે નામ તે સંખ્યા અને કાળથી તેનો કાળમાં નિક્ષેપ કરવો. અર્થાત્ વિશેષ અભિધાન (નામ પાડવું.) આનું નિબંધન વિશેષ પ્રકારે આગળ કહીશું. મણુગ નામના

લઘુ શિષ્ય માટે એ કહેવા વડે તેથી દશકાલિક. કાળમાં પ્રવૃત્તિ થઇ તેથી કાલિક દશ શબ્દની સાથે કાળ શબ્દનો નિક્ષેપો શ્રુત સ્કંધ, અધ્યયન તથા ઉદ્દેશાને તેના વિષયમાં સ્થાપન કરી કથન કરવું (વીવરીને બતાવવું). આ ગા-થાનો અર્થ છે.

હવે જેવો હૃદયમાં કહેવાનો વિચાર તેવો મોંઢથી ખુલાસો એ ન્યાયને અનુસરી જે શાસ્ત્ર કહેવાનો અભિપ્રાય છે તેને તેનું નામ આપવું યોગ્ય હોવાથી પ્રથમ દશ શબ્દનોજ નિક્ષેપો દર્શાવે છે. 'દશ' તે ગણતરીમાં એક બે ત્રણ, ચાર વિગેરેને અનુસરી વર્તે છે. બે એક ન હોય તો દશ પણ ન થાય. માટે પ્રથમ એક શબ્દમાંજ નિક્ષેપો કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે.

જામં ઠવળા દવિૅ માઝયપય સંગ હૅ કૅવ ચૅ વ ।
પજ્જવમાવૅ ય તહા સત્તૅૅ ઇકગા હૅંતિ ॥૮॥

ટીકાનો અર્થ—એક તેજ એક (એકલું) નામ એક, સ્થાપના એક, સુગમ છે. દ્રવ્યે એક તે સચિત્ત અચિત્ત તથા મિશ્ર. તેમાં સચિત્ત તે પુરૂષ; અચિત્ત તે રૂપીઓ વિગેરે, મિશ્ર તે અંગર પહેરેલું માણસ તથા મૂળ પદ (જે ગણધરોને ત્રિપદીમાં તીર્થંકરે બતાવ્યા) ઉપન્ને ઇવા ' વિગમે ઇવા, ' 'ધ્રુવે ઇવા' (ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ થાય છે અને કાયમ રહે છે ? આ માત્રક પદ કહેવાય છે.) તે સિવાય વ્યવહારમાં અ, આ, ઇ, ઈ તે પણ માત્રક

પદ (મૂળ પદ) જાણવાં. તેમનાવડેજ બધા શબ્દોનો વ્યવહાર વ્યાપેલો હોવાથી માત્રપદ કહેવાય છે. અહિં કહેવાની માફક લિંગ વચન પણ થાય છે એટલા માટે આ ઉપન્યાસ કર્યો છે. સંગ્રહીત તે ચોખાનો સમૂહ. એટલે તાત્પર્ય એ છે કે સંગ્રહ શબ્દથી એકમાં પણ સમુદાય આવી જાય. જેમકે ચોખા લાવ્યો એમ કહેવાથી એક દાણો નહિ પણ અનેક દાણાનો સમૂહ પ્રવૃત્તિમાં આવે છે તેથી એક દાણો પણ શાળી કહેવાય અને ઘણા દાણા પણ શાળી કહેવાય (ઉત્તમ જાતના ચોખાને શાળી કહે છે) લોકમાં આ રીતિ છે. હવે અહિં આદિષ્ઠ અને અનાદિષ્ઠ એ બે શાલિના ભેદ છે. જેમકે કલમ શાલી તે કલમનાજ ચોખાનો આ દેશ કર્યો. પણ જો કલમ શાલી ન કીધા હોય તો ગમે તે ચોખા સમજવા. તે અનાદિષ્ઠ છે. તે ચોજના યથાચોગ્ય કરવી. પર્યાયિક તે એક પર્યાય, પર્યાય એટલે વિશેષ ધર્મ તે અનાદિષ્ઠ વર્ણુ વિગેરે એટલે કોઈ પણ રંગ સમજાય. પણ જો આદિષ્ઠ એટલે કાળો રંગ વિગેરે કહ્યું હોય તો તેજ કામ લાગે. બીજા આચાર્ય બધા શ્રુત સ્કંધની વસ્તુની અપેક્ષાથી આવી વ્યાખ્યા કરે છે કે અહિં પર્યાયથી એમ સમજવું કે અનાદિષ્ઠ તે શ્રુતસ્કંધ જાણવો. અને આદિષ્ઠમાં દશ કાલિક નામનું સૂત્ર જાણવું. કેટલાક એમ કહે છે કે અનાદિષ્ઠ તે દશવેકાલિક સૂત્ર અને આદિષ્ઠ તે તેનું

કોઈ પણ અધ્યયન જેમ કે દ્રુમપુષ્પિકા વિગેરે કહે છે. પણ આ જોઈએ તેવું મનોહર નથી. કારણ કે દશબૈકાલિક નામ કહેવાથી આદેશની સિદ્ધિ થાય છે. તેથી પાછલા મત કરતાં પેલું કહેવું તે ઠીક છે. ભાવે તે એક ભાવ. જેમ કે અનાદિષ્ટ કોઈ પણ ભાવ. અને આદિષ્ટ તે ઔદયિક, ક્ષાયિક વિગેરે આ સાત જોડે જોડે કહેલા એક એક થાય છે. અહિં દશ પર્ચાય અધ્યયનોનો એક સંગ્રહ હોવાથી તેનોજ અધિકાર જાણવો. ખીજા આચાર્ય કહે છે. શ્રુતજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક ભાવમા વર્તે છે. તેથી ભાવ એકમાં તેનો અધિકાર છે. (ખન્નેનું કહેવું ઠીક છે, હવે આપણે એકની માફકજ એ વિગેરેના નિક્ષેપા હોવાથી તે છોડીને લાગલોજ દશ શબ્દનો નિક્ષેપો કહીએ છીએ.

દશ શબ્દનો નિક્ષેપો.

णामं ठवणा दविण खित्ते काले तदेव भावे अ ।
एसो खलु निखखेवो दसगरस उ छविवहो होइ ॥

વાદાનો પ્રશ્ન—એથી નવ છોડી કેમ દશનો નિક્ષેપો લીધો ? ઉત્તર—દશનો નિક્ષેપો લેવાથી બાકીના વચલાનું સમજાઈ જશે. તેમાં નામ સ્થાપના નિક્ષેપો સુગમ છે. દ્રવ્ય દશક તે દશ દ્રવ્ય, જેમાં સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર તેના અનુક્રમે દાખલા મનુષ્ય, રૂપીઓ, અને કડાં વિગેરે યુક્ત પુરુષ, ક્ષેત્ર દશક તે ક્ષેત્રના દશ પ્રદેશ.

કાલ દશક તે દશ કાળ. એટલે વર્તનાદિ રૂપપણાથી કાળની દશ અવસ્થા થાય છે. તે અવસ્થાઓ—ખાલા, કીડા, મંદા વિગેરે આગળ કહીશું (દશ દશ વર્ષની ૧૦૦ વર્ષ સુધીમાં દશ અવસ્થા થાય છે.) ભાવદશક તે સન્નિપાતિક ભાવમાં રૂપથી ભાવવા. (ચોથા કર્મ ગ્રંથમાં તે ભાંગા બતાવ્યા છે.) અથવા તેજ વિષયમાં વિવેચન કરવા વડે આ દસ અધ્યયન બાણવાં. આ પ્રમાણે ૧૦ શબ્દનો નિક્ષેપો બહુવચન વાળો હોવાથી છ પ્રકારે થાય છે ‘બહુ’ શબ્દનો અર્થ નિશ્ચય રૂપમાં છે. એથી એમ સમજવું કે આ વખતે ઉપયોગી છે. ‘તુ’ શબ્દથી વિશેષ અર્થ છે. વિશેષમાં સમજવાનું કે આ દશા શબ્દ માત્રનો નિક્ષેપો નથી પણ તેમાં કહેવાતા જે વિષય તેનો નિક્ષેપો બાણવો. ગાથા અર્થ સમાપ્ત.

હવે પ્રસ્તુત (આલતા) ઉપયોગીપણાથી કાળના દશ દ્વારમાં વિશેષ અર્થ કહેવાની ઇચ્છાથી કહે છે.

પૂર્વે કહેલી કાળની દશ અવસ્થા.

ચાલા કિડા મંદા ય પન્ના ય હાપણિ પવં ચા ।

પગ્માર મમ્મુહિ સાયણી ય દસમા ઉ કાલદસા ॥૧૦॥

ટીકાનો અર્થ—ખાલા, કીડા; મંદા, ખલા, પ્રજા, હાચિની, ઇષતપ્રપંચા, પ્રાગ્મારા, મન્મુખી, શાયિની આદશ

અવસ્થા જાણવી. એટલે સો વર્ષના આયુષ્યમાં મનુષ્યને આ દશ અવસ્થાનો સંભવ થાય છે. પૂર્વ મુનિઓએ આનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.

મનુષ્યને જન્મથી માંડીને પહેલા દશ વર્ષમાં સુખદુઃખનો અનુભવ થવાનો બહુ સંભવ નથી. બીજા દશકામાં કંઈક શક્તિ આવવાથી કામ લોભ સિવાયની બીજી કળામાં ખીલે છે; કામ ક્રીડામાં ઓછી મતિ હોય છે. ત્રીજા દસકામાં પાંચે ઇંદ્રીય સંપૂર્ણ હોવાથી (અને) ઘરમાં વસ્તુ હોવાથી ઇંદ્રીઓના વિષયોમાં લોભ લોભવવા સમર્થ થાય છે. ઓથી બલા નામની અવસ્થામાં પોતાનું બળ દેખાડવાને જો નિરૂપદ્રવી હોય તો સમર્થ થાય છે. પાંચમા દસકામાં પોતાના ઘરના કુટુંબને સુખી કરવા વાંચે છે અથવા ઇચ્છિત વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવાની ચિંતા કરે છે. છઠ્ઠી હાથિની નામની અવસ્થામાં ઇંદ્રીયો થાકવાથી લોભથી વિમુખ થાય છે. સાતમી અવસ્થામાં આવીને ઇંદ્રીયો થાકવાથી ઘણી ખાંસી ખાય છે અને બળબા પડે છે. આઠમી અવસ્થામાં પોતાના શરીરની ચામડીમાં સંકેતો આવેને વળીઆં પડે છે અને વૃદ્ધાવસ્થાથી ઘેરાયલો સ્ત્રીઓને અનિચ્છિત બને છે. નવમી મૃત્યુમુખ નામની અવસ્થામાં પડેલો બુઢ્ઢા-પણુ રૂપ ઘરમાં રહી મરેલા માફક પડી રહે છે. દશમી અવસ્થામાં મોતને આહનારો, હીન મુખવાળો, વિપરીત

ચિંતવનારો, દુર્બળ અને દુઃખી પડી રહે છે. (આ દશ અવસ્થા સો વર્ષના આયુષ્યમાં જાણવી; એછા આયુષ્યમાં તે પ્રમાણે ગણતરી કરવી.) હવે કાળનિક્ષેપનું વર્ણન કરવાથી ઇચ્છાથી કહે છે.

દઢ્ઢે અદ્ધ અહાઝઅ ઉકક્કમે દેસકાલ કાલે ય ।
તહ ય પમાણે વણે ભાવે પગયં તુ ભાવેણં ॥ ૧૧ ॥

દ્રવ્ય તે વર્તનાદિ લક્ષણવાળો દ્રવ્યકાળ કહેવો. ‘અદ્ધ’ એટલે ચંદ્ર સૂર્ય વિગેરેની ક્રિયાવાળો અઢીદ્વીપ સમૂહની અંદર વર્તતો ‘અદ્ધા કાળ’ જાણવો. તેમાં સમય, આવલી, દિવસ, પક્ષ, માસ વિગેરે જાણવા. તથા આયુષ્ય કાળ એટલે દેવતા વિગેરેના આયુના લક્ષણવાળો કાળ જાણવો. ઉપક્રમ કાળ એટલે જે શીખવવાનું હોય તે વિષયની સમીપે શિષ્યને લાવવાનો કાળ જાણવો. આ કાળ સામાચારી અને આયુષ્યના લેહથી ભિન્ન કહેવો, તથા દેશકાળ કહેવો, દેશ, પ્રસ્તાવ, અવસર અને વિભાગ એ પર્યાય શબ્દો છે. એ બધા એક અર્થમાં વાપરવા તેમ એમ જાણવું કે ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિનો સમય, તથા કાળ કાળ કહેવો. તે એક કાળ શબ્દનો અર્થ પૂર્વે કહેલા લેવો અને બીજો અર્થ ૬ (મૃત્યુ) છે જે અમુક સમયેજ આવે છે. તે ‘ચ’ શબ્દ સમુચ્ચયના અર્થમાં જાણવો. પ્રમાણકાળ એટલે

‘અદ્ધાકાળ’નો એક વિભાગ. તે દિવસ વિગેરેના લક્ષણવાળો જાણવો. વર્ણકાળ એટલે વર્ણ (રંગ) વાળો કાળ (કાળો રંગ) જાણવો. ભાવકાળ તે સાદિ, સપર્યવ વિગેરે લેદોથી ભિન્ન જાણવો. એટલે નેમાં ‘સાદિ સાંત’ એ અહિં ન લેવો, પણ ઔદયિકાદિ ભાવ લેવો. પ્રકૃત કાળ તે અહિં દિવસ પ્રમાણકાળનો અધિકાર જાણવો. તેમાં પણ ત્રીજી પોરસીનો લેવો અને તે પણ બહુ કાળ વીતી ગયા પછી (દસ વૈકાલિકની ઉત્પત્તિનો સમય બતાવ્યો.)

પ્રશ્ન—તમે કહ્યું કે પ્રકૃત ભાવથી એ વિરૂદ્ધ કેમ નથી આવતો ? આચાર્ય કહે છે—‘ક્ષય આપશમિક ભાવ કાળમાં સચ્ચ ભવસૂરિએ નિર્વાહ કર્યો (ઉદ્ધર્યું)’ અને પ્રમાણ કાળમાં કહેવાથી કહેલાં લક્ષણો વિરૂદ્ધ નથી. અથવા પ્રમાણકાળ પણ ભાવકાળજ છે. તેનું અદ્ધા કાળનું સ્વરૂપ હોવાથી તેનું ભાવપણું છે કારણ કે તે ક્રિયારૂપપણું છે. કાળના દ્રવ્ય, અદ્ધા, આયુષ્ય, ઉપક્રમ, દેશ, કાલ, કાલ કાલ, પ્રમાણ, વર્ણ અને ભાવ એટલા દશ લેહ છે. તેમાં ભાવકાળમાં ભાવકાળની સાથે દશ વૈકાલિકનો સંબંધ રાખ્યો. અને પ્રમાણકાળ બતાવી ત્રીજે પહોરે ઘણો વખત ગયા પછી ઉદ્ધર્યું. એ બે સાથે આવવાથી વાદીને શંકા થઈ કે નિર્ચુકિતકાર આવું કેમ બોલે છે ? ત્યારે આચાર્ય

ઉત્તર આપ્તો ‘ પ્રમાણકાળ પણ ભાવકાળમાં અદ્ધા કાળના સ્વરૂપે હોવાથી સમાવેશ થાય છે; ગાથાનો અવગચવાર્થ વિશેષાવશ્યકથી જાણવો. તે નિર્ચુકિતકાર કહે છે.

**સામાહ્ય અણુક્રમઑ વળ્લે હું વિગચપોરિસીએ જા ।
નિજ્જૂઠં કિર સેજ્જમંવેણ દસકાલિયં તેણં ॥ ૧૨ ॥**

ટીકાનો અર્થ—સામાયિક તે આવશ્યકનું પહેલું અધ્યયન છે. તેનો અનુક્રમ (પરિપાટી) તે અથવા સામાયિકમાં અનુક્રમ તે સામાયિક અનુક્રમ એટલે એક પછી એક કહેવું) તેથી સામાયિકનો (અનુક્રમ વર્ણવવાને આંતરા વિના મૂકેલી ગાથાઓના દ્વારા છે એમ વર્તમાન વિષયથી જણાય છે. વિગત પોરસીમાંજ એટલે પોરસીની અંદર જાણવું. ‘તુ’ શબ્દ નિશ્ચય વાચક જાણવો. ‘નિર્ચુક’ એટલે પૂર્વમાં રહેલો વિષય ઉદ્ધરીને રચ્યું. ‘કિલ’ શબ્દ પરોક્ષ આપ્ત આગમ વાદનો સૂચક છે (તીર્થંકર કે તેમના ગણધર પાસે સાંભળ્યું હોય તે પ્રત્યક્ષ કહેવાય, ગુરુ પરંપરાએ સાંભળે તે પરોક્ષ) સચ્ચં ભવ સૂરિ ચઉદ પૂર્વી છે તેમણે પૂર્વે કહેલા અક્ષરના અર્થવાળું દશ વૈકલ્પિક ઉદ્ધર્યું તે કારણથી એમણે રચ્યું એમ કહેવાય છે. ગાથા સમાપ્ત.

શ્રૂત અને સ્કંધનો નિક્ષેપો જેમ અનુયોગ દ્વાર સૂત્રમાં

કહેલો છે તેમ ચાર પ્રકારે જાણવો. પણ સ્થાન ખાલી ન રહે માટે થોડું કહેવામાં આવે છે. દ્રવ્ય શ્રુત નો આગમથી જ શરીર, ભવ્ય શરીર અને એ બન્નેથી જૂદું એ ત્રણ ભેદ થાય. (જાણીને મરેલો તે જ શરીર અને બવિધ્યમાં જે બાળક જાણશે તે ભવ્ય શરીર) અને તે બન્ને છાત્રીને જે જૂદું દ્રવ્ય શ્રુત તે પુસ્તક પાનામાં લખેલું દ્રવ્ય શ્રુત જાણવું. અથવા રેશમ, ઉનનાં જે કોકડાં બનાવે છે તે દ્રવ્ય સૂત્ર (ગુજરાતીમાં જેને સૂતર કહે છે) આગમથી જ્ઞાતા અને ધ્યાન રાખનાર તે ભાવ શ્રુત તે ગીતાર્થ મુનિ જાણવો. નો આગમથી દશ વૈકાલિકનો જે વિષય તે 'નો' શબ્દનો અર્થ દેશ વચન પણું હોવાથી એજ પ્રમાણે 'નો' આગમથી સ્કંધ શબ્દના નિક્ષેપામાં સમજવું. નો આગળથી શરીર, ભવ્ય શરીર, વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય સ્કંધ સચેતનાદિ તેના ત્રણ ભેદ સચિત તે એ પગવાળા વિગેરે અને અચિત તે , એ પ્રદેશ વિગેરેવાળા, મિશ્ર તે સેના વગેરે (લશ્કરનો સમૂહ) ભાવ સ્કંધ તે આગમથી તેના અર્થને ધારણ કરનાર-તેમાં ધ્યાન રાખનાર સાધુ, નો આગમથી ભાવ સ્કંધ તે આ દશ વૈકાલિક સૂત્ર સ્કંધજ જાણવો ('નો' શબ્દનું દેશ વચન પણું હોવાથી)

હવે અધ્યયન ઉદ્દેશના વર્ણનનો અવસર કહે છે. તે અનુયોગ દ્વારના પ્રકરણમાં આવેલા દરેક અધ્યયનને જ્યાં

બને ત્યાં સમુદાય આશરી નિક્ષેપામાં થોડા સમજાવવા માટે આગળ કહીશું. તેથી કહ્યું હતું કે દશ કાલિકના શ્રુત સ્કંધને અધ્યયન ઉદ્દેશાનો નિક્ષેપ કરવા માટે એનો અનુયોગ (કથન) કરવાનું છે. તે થોડા અંશમાં કહ્યું. હવે વર્તમાન શાસ્ત્રમાં રહેલ કથનની ઇચ્છાથી કહે છે.

जेण व जं व पडुव्वा जत्तो जावंति जह य ते ठविया ॥
सोतं च तओ ताणिय तहा य कमसो कहे यव्वं । १३ ।

જે આચાર્યે જે વસ્તુને સ્વીકારીને આત્મ પ્રવાદાદિ પૂર્વમાંથી જેટલાં અધ્યયન જે જે પ્રકારે ઉદ્ધરીને સ્થાપ્યાં છે તે આચાર્યે જે પ્રમાણે કહ્યું તે પ્રમાણે અનુક્રમે કહેવું જોઈએ. આ ગાથાનો ટુંકો અર્થ છે. અને અવયવનો અર્થ તો દરેક સ્થળે નિયુક્તિકાર અવસરે અવસરે કહે છે. આ દશ કાલિક સૂત્રના કર્તાના સ્તુતિ દ્વાર વડે કયા આચાર્યે કર્યું તે જણાવવા કહે છે.

सेज्जं भवं गणधरं जिण पडिमा दंसणेण पडिबुद्धं ।
मणग पिअरं दसकालि यस्स निज्जुहगं वंदे । १४ । दारं ।

સચ્ચંભવ ગણધર (અહિં ‘ગણધર’ નો અર્થ સર્વોત્તમ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, ધર્મ વિગેરે સમુદાયને ધારણ કરવાથી ગણધર એમ જાણવો—પણ તીર્થંકરના ગણધર ન જાણવા)

જિન પ્રતિમાના દર્શનથી તેઓ પ્રતિબોધ પામેલા છે. જિન એટલે રાગ દ્વેષ, ક્રોધ, ઇન્દ્રિય પરિવહ, ઉપસર્ગ વિગેરે જીતવાથી જીન (તીર્થંકર) તેની પ્રતિમા સદ્ભાવ સ્થાપના રૂપ, એક સરખું રૂપ બતાવે તે સદ્ભાવ છે. અને તેણું સરખું રૂપ ન બતાવતાં એક સોપારી વિગેરે મૂંઝી દેવ માને તે અસદ્ભાવ સ્થાપના. તે પ્રતિમાના દર્શન વડે પ્રતિ બુદ્ધ એટલે મિથ્યાત્વ જ્ઞાન, નિર્ગ દૂર થવાથી સમ્યક્દર્શનનો અંતર પ્રકાશ જેમને પ્રાપ્ત થયો. ‘મનક પિતા’ એટલે મનક નામનો જે બાળક તેના પિતા. દશ કાલિકનો નિર્ધુલક એટલે ઉદ્ધાર પૂર્વ વિગેરેમાં જેમણે કયો તેમને હું ‘વાંદું છું’—સ્તુતિ કરૂં છું. આ ગાથા અર્થ જાણવો. એનો ભાવાર્થ નીચેની કથાથી જાણવો. અહિં વર્દ્ધમાન સ્વામિ જે છેલ્લા તીર્થંકર તેમના શિષ્ય તીર્થ સ્વામી સુધર્મ નામના ગણધર હતા. તેમના શિષ્ય જાણુ હતા. તેમને એક દિવસ મધ્ય રાત્રિએ વિચાર થયો કે મારા પછવાડે કોણ ગણનાયક થશે? તેથી શ્રુત બગથી પોતાના આખા સમુદાયમાં તથા સંઘમાં સર્વત્ર ઉપયોગ કયો પણ કોઈ પણ સંભાળ લેનાર ન જોયું. ત્યારે તેમણે ગૃહસ્થો તરફ દ્રષ્ટિ કરી ત્યારે રાજગ્રહી નગરીમાં સયમવ નામનો પ્રાહ્મણ જે યજ્ઞ કરતો હતો તેને જોયો તેથી રાજગ્રહી નગરીમાં આવીને બે સાધુના સમુદાયને મોકલ્યો અને યજ્ઞ

કરવાના મહોલ્લામાં બિશ્વા વાસ્તે ધર્મ લાભ આપવાનું તેમણે સૂચવ્યું. પણ જો તમોને તેઓ ગોચરી ન આપે તો તમારે કહેવું કે કષ્ટ ધણું કરે છે પણ તત્વ જાણતા નથી' એમ સમજાવી મોકલ્યા. તે શિષ્યો ગયા. જ્યારે જો સાધુઓને નિષેધ કર્યો ત્યારે તેઓ પોતાના ગુરૂના કહેવા પ્રમાણે 'કષ્ટ ધણું કરે છે પણ તત્વ જાણતા નથી' બોલ્યા. સયંભવ પ્રાદાણુ જે દરવજા આગળ ઉભા હતા તેણે તે સાંભળ્યું. તેણે વિચાર કર્યો કે મોકલેને શાંત કરેલ આ તપસ્વીઓ અસત્ય વચન બોલે નહિ, એમ વિચારી પોતાના અધ્યાપક પાસે જઈ કહ્યું 'તત્વ શું છે તે કહો' તે બોલ્યો 'વેદ તે તત્વ છે.' ત્યારે સમંભવે તલવાર એંચી કહ્યું. 'જો તું મને અંદરની ખરાબર વાત નહિ કરે તો તારો શરીર છેદ કરીશ.' ત્યારે અધ્યાપકે વિચાર્યું કે મારો અંતકાળ આગ્યો છે અને તેથી મારે સત્ય વાત કહેવી જોઈએ. આમ વિચારી તેમણે કહ્યું કે 'આ યજ્ઞ સ્તંભની ખુંટી નીચે સર્વ રત્નમયી જીનેશ્વરની પ્રતિમા દાટેલી છે તે અરિહંત ભગવાનનું કહેલું ધર્મ વાક્ય તેજ તત્વ છે.' તે વખતે તેને સત્ય કહેવાથી સયંભવ તેના પગમાં પડ્યો અને યજ્ઞનો જે કંઈ સામાન હતો તે તેને ભેટ કર્યો. અને પોતે તે સાધુઓની શોધ કરતો આચાર્યની પાસે આવી વંદના કરી સાધુઓને કહ્યું 'મને ધર્મ કહો' ત્યારે આચાર્ય,

ઉપયોગ દીધો. અને ઝોળખ્યો તે આજ સયંભવ છે. પ્રભવ સ્વામિએ સાધુ ધર્મ સમજાવ્યો. તે પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યા અને દીક્ષા લઈ ચોદ પૂર્વ સુધી લાવ્યા. આ સયંભવ સૂરિ જાણવા.

જ્યારે સયંભવે દિક્ષા લીધી ત્યારે તેની સ્ત્રી સગલાં હતી. આથી તે બાઈના સંબંધીઓ જ્યારે સયંભવે દિક્ષા લીધી ત્યારે રડવા લાગ્યા અને કહ્યું કે યુવા સ્ત્રીનો પતિ પુત્ર વિનાની મૂકી સાધુ બની ગયો પણ તેઓએ સાથે પૂછ્યું 'કેમ તારે ગર્ભ છે' ? ત્યારે બાઈએ કહ્યું 'યત્કિંચિત્ કોચ તેમ જણાય છે.' યત્ કિંચિત્નો અર્થ મનાક (માગધી મનક) છે. યોગ્ય સમયે પુત્ર જનમ્યો અને પહેલાં સગાંબંડા-લાંઓએ પૂછેલું ત્યારે 'મનક' કહેલું તેથી લોકોએ પુત્રનું નામ 'મનક' પાડ્યું. જ્યારે તે આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે માને પૂછ્યું 'મારો બાપ કોણ ?' માએ કહ્યું તારા બાપે દિક્ષા લીધી. છોકરો નાસીને ખાનગી તપાસ કરી બાપની પાસે ગયો. તે વખતે અચાર્ય ચંપાપુરીમાં હતા. બાળક પણ પૂછતો પૂછતો ચંપાએ આવ્યો. તે વખતે આચાર્ય બહાર સ્થંડિયે ગયા હતા. તેમણે બાળકને જોયો. બાળકે આચાર્યને વાંધા બાળકને જોઈ આચાર્યને રોડે થયો. બાળકને પણ તેમજ થવાથી આચાર્યે તેને પૂછ્યું, હે બાળક, તું ક્યાંથી આવે છે ? બાળકે કહ્યું 'રાજમહીમાંથી,' આચાર્યે પૂછ્યું,

‘તું કોનો પુત્ર’? અથવા કોણનો ‘પૌત્ર’? ‘સયમ ભવ નામના બ્રાહ્મણ જેમણે દિક્ષા લીધી. તેનો હું પુત્ર થાઉં’ એમ બાળકે જવાબ આપ્યો. આચાર્યે જવાબ આપ્યો ‘તું કેમ આવ્યો છે’ પુત્રે કહ્યું ‘હું પણ દિક્ષા લઈશ’ પાછું તેણે કહ્યું, તમે તેમને ઓળખો છો? આચાર્યે બોલ્યા, ‘હા છોકરાએ પૂછ્યું. ‘તે ક્યાં છે’? આચાર્યે કહ્યું, ‘એક શરીરમાં રહેનાર તે મારા મિત્ર છે’ અને તે મારા સમાન જાણ, અને તું મારી પાસે દિક્ષા લે? બાળકે કહ્યું, ‘હા હું એમ કરીશ.’ તેથી આચાર્યે ઉપાશ્રયે આવીને આલોચના કરી. સચિત્તની પ્રાપ્તિ કરી. (તેની માતાની આજ્ઞા વિના દિક્ષા આપી તેજ સંબંધી આલોચના કરી સંભવે છે) તેણે દિક્ષા લીધી ત્યારપછી આચાર્યે ઉપયોગ દીધો કે આ કેટલો કાળ જીવશે! પૂર્વની વિદ્યાથી જાણ્યું કે તેનું છ માસનું આયુષ્ય છે. આચાર્યને તેથી તાત્કાલિક બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ કે એના થોડા આયુષ્યમાં શું કરવું? તેથી ચાંદ પૂર્વી સાધુ કંઈપણ કાર્ય ઉત્પન્ન થયેથી સૂત્રનો ઉદ્ધાર કરે છે. તથા હસ પૂર્વી (પણ જે છેલ્લો હોય) તે નિશ્ચય ઉદ્ધાર કરે છે (ભવિષ્યમાં સાધુઓને ઉપયોગી બાબતો જોઈએ તે સંગૃહી નવું સૂત્ર બનાવે છે.) તે પ્રમાણે મારે પણ આ કારણ ઉત્પન્ન થયું છે. તેથી હું પણ ઉદ્ધાર કરું? એમ વિચારી ઉદ્ધાર કરવાને પ્રયત્ન કર્યો. ઉદ્ધાર

કરતી વખતે થોડો દિવસ બાકી રહ્યો હતો એટલે વિકાળ હતો. તે સમયે ઉધ્ધર્યું. એથી હસ વેકાલિક કહેવાય છે. આ કથા વડે જેણે એનો ઉદ્ધાર કર્યો એ દ્વારનો ભાવાર્થ કહ્યો. એટલુંજ નહિ પણ જેને માટે ઉદ્ધાર કર્યો તે પણ કહી દીધું. નિર્યુક્તિકાર પણ તેજ કહે છે.

**મળગં પદુચ્ચ સેઝજંભવેણ, નિઝજૂ દિયા દસઝ્ઝ યનાઃ
વેયાલિયાઈ ઠવિયા, તમ્હા દસકાલિયં નામં ॥૨૬॥**

મળગને વાસ્તે સયમભવં સૂરિએ હસ અધ્યયન વિકાળમાં (થોડો દિવસ બાકી હોય તેને વિકાળ કહે) ઉદ્ધર્યો માટે હસ વિકાલિક નામ પડ્યું.

ટીકાનો અર્થ—મળગ નામના બાળકને આશ્રી સંયમભવ સૂરિએ પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરીને ‘દ્રુમપુષ્પિકા’ વિગેરે હથ અધ્યયન વિકાળમાં રચ્યાં. વીતિ ગયેલો કાળ તે વિકાળ. અથવા વિકલનં તે વિકાળ અથવા વિકાળ એટલે અસકલ (થોડો) આ બધા એક અર્થવાળા શબ્દો છે. તે વિકાળમાં એટલે છેવટના દિવસમાં ‘દ્રુમપુષ્પિકા’ વિગેરે હસ અધ્યયન સ્થાપિત કર્યાં માટે હસ કાલિક નામ બાળકને તેની વ્યુત્પત્તિ પૂર્વે કહી ગયા છીએ. હસ વિકાલિક નામ પણ વિકાળમાં ઉદ્ધારવાથી વ્યાકરણના સૂત્ર પ્રમાણે (પાણીની

૪-૨-૮૦) તથા તદ્વિતના પા. ૭-૨-૧૧૭ સૂત્ર પ્રમાણે
 વર્ગાદિ શબ્દથી સિદ્ધ થાય છે. દસ અધ્યયનનું નિર્માણ
 વૈકલ્પિકમાં તે દશ વૈકલ્પિક એ પ્રમાણે જેને જેને આશ્રીને
 રચ્યું તે બતાવ્યું. હવે જે અધ્યયનો જ્યાંથી ઉદ્ધર્યાં તે
 કહી બતાવે છે.

આયપ્પ વાય પુઠ્ઠા, નિજ્જૂઠા હોઈ ધમ્મ પન્નતી ।
 કમ્મપ્પવાય પુઠ્ઠા, પિંડસ્સ ઉપસણા તિવિહા ॥૧૬॥
 સચ્ચવાય પુઠ્ઠા, નિજ્જૂઠા હોઈ વક્કસુહી ઉ ।
 અવસેસા નિજ્જૂઠા નવમસ્સ ઉ તહય વત્થૂમ્મો ॥૧૭॥
 વીઓઽવિ અ આપ્સો, ગણિપિઙ્ગાઓ દુવાલસંગાઓ
 અંકિર ગિજ્જૂઠં, મણગસ્સ અણુગ્ગહઙ્ગા ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—આત્મ પ્રમાદ પૂર્વ જેમાં આત્માના સંસારી
 અને મુક્તિ વાળા વિગેરે અનેક ભેદોથી ભિન્ન સ્વરૂપનું
 કથન છે તેમાંથી ધર્મ પ્રસન્નિત, ૫૬ જીવનિકા એટલે (ચોથું
 અધ્યયન) ઉદ્ધર્યું. તથા કર્મ પ્રવાહ પૂર્વમાંથી શું ઉદ્ધર્યું તે
 કહે છે. પિંડની ત્રણ પ્રકારની એષણા ઉદ્ધરી, કર્મપ્રમાદ પૂર્વ
 જેમાં જ્ઞાના વરણીયાદિ આઠ કર્મનું મૂળ એટલે શાથી બંધાય
 તે કથન છે. તેમાંથી પિંડની ત્રણ પ્રકારની એષણા જેમાં
 ગવેષણા, ગ્રહણેષણા, અને આસેષણા એમ ત્રણ ભેદે ભિન્ન
 છે તે ઉદ્ધર્યું (એષણા એટલે શોધવું, અને નિર્દોષ રીતે

વાપરવું) આ પિંડેવણા આ સંબંધ વડે લાગુ થાય છે. આધા કર્મ (સાધુને માટેજ બનાવેલ) આહાર ખાવા વડે ખાનાર જ્ઞાનાવરણી યાદિ કર્મ પ્રકૃતિ ખાંધે છે. કહ્યું છે કે આધા કર્મ આહાર ખાનારો સાધુ આઠ કર્મ પ્રકૃતિ ખાંધે છે વિગેરે. અને નિર્દોષ પિંડ લોગવનારો શુભ પ્રકૃતિ ખાંધે છે. આટલેથીજ સમજવું. હવે ચાલુ વાત કહીએ છીએ.

સત્ય પ્રવાહ પૂર્વમાંથી વાક્ય શુદ્ધિ નામનું અધ્યયન ઉદ્ધર્યું છે. તે સત્ય પ્રવાહમાં જનપદ લોકમાં જે બોલાય તે બોલવું તે જનપદ સત્ય) નું કથન છે. તે વાક્ય શુદ્ધિ નામનું સાતમું અધ્યયન બાણવું. બાકીનાં અધ્યયન પહેલું બીજું વિગેરે નવમા પ્રત્યાખ્યાન નામના પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુ (પ્રકરણ)માંથી ઉદ્ધર્યાં. બીજો પણ આદેશ વિધિ સાથેજ 'ગણી પિટક' અને આચાર્ય સર્વસ્વ અર્થાત્ દ્વાદશ અંગ આચારાંગ વિગેરેમાંથી ઉદ્ધર્યું. તે દશકાલિક પૂર્વ કહ્યા પ્રમાણે બાણી લેવું. મણુગના અનુચહને માટે કર્યું. એ ત્રણ ગાથાનો અર્થ થયો. હવે જેટલાં અધ્યયન છે તે સંબંધી કહે છે.

દુમ પુષ્પિ ગાઢ્યા, ચલુ દસ અઙ્ગયણા સામિક્કુ ચં
જાંવ ।

આહિગારેવિ ય ઇત્તો, વોચ્છં પત્તેય મેક્કેકે ॥૧૯॥દારં,

અર્થ—તેમાં પહેલું અધ્યયન ‘દુર્મ પુષ્પિકા’ ત્યાંથી લઈ ‘સલિકપ્રય’ સુધી દસ અધ્યયન બાબતો. ‘બહુ’ શબ્દનો વિશેષ અર્થ છે. તે સૂચવે છે કે બે ચુકાઓ છે ત્યાંસુધી બાબતો. આ દશ અધ્યયનો અધિકાર કહેવાના દ્વાર વડેજ કહેવાની ઇચ્છાથી સંબંધપણ વડે અર્ધી ગાથા કહે છે. એટલે અધિકારને પણ એક એક અધ્યયનમાં કહીશું. અધ્યયનના છેવટ સુધી જે અનુસરે તે અધિકાર (વિષય બાબત) બાબતો.

પદમે ધમ્મા પસંસા, સોય રહેવ જિણસાસણમ્મિત્તિ।
 ચિદ્દે ધિદ્દે સક્કા, કાઉં જે એસ ધમ્મોત્તિ ॥૨૦॥
 તદ્દે આયારકહા ઉ, રુદ્ધિયા આયસંજમોવાઓ ।
 તદ્દે જીવ સંજમોઽવિય, હોદ્દે ચઉત્થંમિ અઙ્ગયણે ।૨૧।
 મિક્કલ વિસોહી તવ સંજમસ્સ ગુણકારિયા ઉપંચમણ।
 છદ્દે આયારકહા મહર્દે જોગ્ગા મહયણસ્સ ॥ ૨૨ ॥
 વયણવિભત્તિ પુણ સત્તમમ્મિ પાણિહાણમદ્દમે મણિયં ।
 ણવમેવિણઓ દસમે, સમાણિયં એસ મિક્કલુત્તિ ।૨૩।

ટીકાનો અર્થ—પહેલા અધ્યયનમાં શું બાબત છે તે કહે છે. ધર્મ પ્રશંસા. દુર્ગતિમાં પડતા આત્માને ધારણ કરે તે ધર્મ. તેની પ્રશંસા—સ્તુતિ. બધા પુરૂષાર્થમાં ધર્મજ

પ્રધાન છે. એ પ્રમાણે સ્તુતિ છે. બીજાઓ પણ એમજ કહે છે. શ્લોકનો અર્થ.

કુબેર માફક ધર્મ તે પૈસાના આકાંક્ષીને ધન આપનાર છે. લોગ વાંચ્યુઓને સર્વ લોગ આપનાર છે. તેમજ પર-પરાએ મોક્ષનો આપનાર પણ ધર્મજ છે. ધર્મ સાથે તેને ધન, ઇચ્છિત વસ્તુ અને છેવટે મોક્ષ મળે છે વિગેરે. આ ધર્મ તે જીનશાસ્ત્રમાંજ જાણવો. કરણ કે અહિંઆંજ નિર-વધ (નિર્દોષ) વૃત્તિનો સફલાવ છે. એ પ્રમાણે જરૂર પડતાં આગળ પણ કહીશું. ધર્મનો સ્વીકાર કરનાર નવીન દિક્ષિતને અધૈર્યતા, સંમોહ ન થાઓ. તેના નિરાકરણ માટે તેજ બાબતવાળું બીજું અધ્યયન છે. કહે છે કે બીજા અધ્યયનમાં આ અધિકાર છે. ધીરજ હેતુવડે કરવાને શક્તિ-માન થાય છે. અહિં જે શબ્દ છે તે પૂર્ણ અર્થવાળો નિપાત (અવ્યય) છે. તે આ જૈન ધર્મ ધૈર્ય આપે છે. કહ્યું છે કે જેને ધીરજ તેનેજ તપ થાય. જેને તપ તેને સુગતિ સુલભ. જે અધૈર્યવાળા પુરૂષો છે તેમને તપ પણ દુર્લભ છે અને તેમને સુગતિ પણ દુર્લભ છે એ જાણી લેવું. પણ આ ધીરજ સદાચારમાં રાખવી, ન કે દુરાચારમાં. આટલા માટે તેજ બાબતને બતાવનારૂં ત્રીજું અધ્યયન છે. તેથી કહે છે કે આચાર ગોચર કથા. એટલે આચાર સૂચવનારૂં કથન. આ આચાર કથન દુકાણમાં અને વિસ્તા-

રથી, એમ બે લેટે હોવાથી અહિં દુઃકમાં કહે છે. ક્ષુદ્ધિલક્ષ
એટલે લઘવી. (નાની.) તે આચાર કથનમાં આત્માના સંયમનો
ઉપાય છે. સંયમન એટલે કબજામાં લેવું તે. આત્માને
કબજામાં લેવો તે તેનો ઉપાય છે. કહ્યું છે કે તેનો આત્મા
સંયમ યુક્ત છે જે નિરંતર સદાચારમાં રક્ત છે. અને
જે ધીરજવાન છે તેનોજ ધર્મ જીનેશ્વરે કહેલો છે.

(આમાં જીનેશ્વરે પોતાનો પક્ષ ન રાખતાં ધર્મનું
ખડું સ્વરૂપ બતાવી ન્યાય પક્ષ સ્થાપ્યો છે. અર્થાત્ માફ
તે સાચું નહિ પણ સાચું તેજ માફ છે) હવે ત્રીજા
અધ્યયનમાં કહેલો આચાર ચોથા અધ્યયન સાથે પ્રાયઃ
મળતો છે. એટલે ૫૬-છ જીવ નિકાય-જીવનો સમૂહ.
ગોચર સંબંધી તે ૫૬ જીવ નિકાય ગોચર પ્રાયઃ ચોથા
અધ્યયનમાં છે. એટલા માટે આત્માનો સંયમ તે અન્ય
જીવનેજ રક્ષણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા વડે તત્ત્વથી છે. આથી
ખરી રીતે તેના અધિકારવાળું ચોથું અધ્યયન છે. કહે છે
કે જીવ સંયમનો પણ ચોથા અધ્યયનમાં અધિકાર છે. તે
સાથે (અવિ) શબ્દથી આત્માનો સંયમ પણ તે ભાવને
ભાવે છે. કહ્યું છે કે છ જીવનિકાયમાં જે પડિત સદા જ્ય-
જ્ઞાથી વર્તે, તેજ ખરો પડિત, અને પરમાર્થથી તેજ સંયત
(સ્વપરનો હિત ચિંતક) છે વિગેરે આ ધર્મ, દેહ નીરોગી
હોય તોજ ખરોખર પળે છે. અને આહાર વિના શક્તિ-

સમાધિ થતી નથી. પણ આહારના બે લેહ છે. તેમાંનો દોષિત છોડીને નિર્દોષ લેવો એ વિષયવાળું પાંચમું અધ્યયન છે. કહ્યું છે કે ભિક્ષાની વિશુદ્ધિ એ તપ અને સંચમ બન્નેને ગુણ કરનાર છે. અને તેજ પાંચમા અધ્યયનમાં અધિકાર છે. તેમાં માગીને ખાવું તે ભિક્ષા. તેની વિશુદ્ધિ એટલે દોષિતનો ત્યાગ. અને નિર્દોષતું કથન છે. તપ વડે પ્રધાન એવો સંચમ તે તપસંચમ કહેવાય. તેને ગુણ કરનાર નિર્દોષ ગોચરી છે. કહ્યું છે કે તેજ સંચત બાણુવો કે જે વિદ્વાન નિર્દોષ આહાર લે. તેને ધર્મ કાચામાં રહેલો છે. અને શુભ યોગો સારી રીતે સાધનાર બાણુવો વિગેરે. ગોચરી ગયેલ સાધુને આચાર પૂછવામાં આવે અને તે બાણુવા છતાં પણ લોકોના સમૂહ આગળ વિસ્તારથી કથન કરવા ઉભા ન રહેવું. પણ પોતાના સ્થાનમાં શુરૂ કહેશે એમ કહેવું. આ બતાવનારું છઠું અધ્યયન છે. કહે છે કે છઠું અધ્યયનમાં શું વિષય છે! ત્રીજા અધ્યયનમાં આચાર કથા છે તે ત્યાં ટુંકી છે અને આ વિસ્તારથી બાણુવી. તે આગળ કહેશે કે ગોચરી ગએલાએ કોઇ સ્થળે બેસવું નહિ તેમજ બેસીને કોઇ પણ સ્થળે કથા કરવી નહીં વિગેરે, ઉપાશ્રયે ગએલાએ પણ પોતે એટલે જે શુરૂ હોય અને બોલવાના શુભ દોષ બાણુતા હોય તેણે નિરવધ વચન વડે આચાર કથા કહેવી. (કથાનો અર્થ અહિં કથન લેવો), એટલા

માટે તે અધિકારવાળું સાતમું અધ્યયન છે. કહે છે કે ‘વચણ વિભક્તિ’ વિગેરે, વિભિન્ન, ખુલાસાથી કહેવું તે વિભક્તિ. એવું નિર્દોષ (એટલે આ વચનથી નિર્દોષ અને આ વચનથી દોષીત એવો વિવેક જે બતાવે) વચન બોલે છે. પુનઃ શબ્દ બીજા અધ્યયનના વિષયથી એનો વિષય વિશેષ અર્થવાળો છે. એ પ્રમાણે સાતમા અધ્યયનમાં નિર્દોષ વચનનો અધિકાર છે. કહ્યું છે કે જે સાધુ સાવધ અને નિરવધ વચનો વિશેષ રીતે બાણુતો નથી તેને બોલવાનો પણ અધિકાર નથી તો ઉપદેશ આપવાનો અધિકાર ક્યાંથી હોય ?

આ નિરવધ વચન, આચારમાં જે ધ્યાન રાખનારો હોય તેનેજ હોય. તેથી તે બાબતનું આઠમું અધ્યયન છે. કહે છે કે લક્ષ રાખવું તે આઠમા અધ્યયનમાં અધિકાર પછે કહ્યું છે. ‘પ્રણિધાન’ એટલે વિશેષ પ્રકારે ચિત્તમાં ધર્મ સ્થાપવો. કહ્યું છે કે પ્રણય ધ્યાન રહિત (ઉપયોગ વિનાનું) બોલવું તે નિર્દોષ હોય પણ પાપ તુલ્ય બાણુવું. અધ્યાત્મમાં રહેલું અહિં સંવર વાળું છે, એટલે ઉપયોગ પૂર્વક બોલવું. એ પ્રમાણે બાણુવું આચારમાં જેનું ધ્યાન છે તેજ યોગ્ય વિનયવાળો થાય છે, એ વિનય બનાવનારજ નવમું અધ્યયન છે. કહે છે કે નવમા અધ્યયનમાં વિનયના વિષયનો અધિકાર છે. કહ્યું છે કે ‘આચારમાં જેનું ધ્યાન છે

તેજ પાંડિત યોગ્ય વર્તન કરે છે. જ્ઞાનાદિમાં જે વિનયવાળો છે તે મોક્ષની ચિકિત્સા એટલે આકાંક્ષા રાખનાર સમજવો વિગેરે. આ નવ અધ્યયનમાં જે લીન રહે તે ઉત્તમ રીતે ભિક્ષુ છે. આ સંબંધ વડે સભિક્ષુ એટલે તેને ભિક્ષુ કહેવો એ દસમું અધ્યયન બાણવું. કહે છે કે આ દસમા અધ્યયનમાં આ સાધુની ક્રિયાને બતાવનારું દસમું અધ્યયન સમાપ્ત કર્યું. આ ક્રિયા યુક્તજ ભિક્ષુ છે તેથી આ ભિક્ષુ છે એમ ચાર માથાનો અર્થ સમજવો. હવે તે ભિક્ષુઓ તેવા ગુણો એ કરી યુક્ત હોય પણ કદાચ કર્મની પરતંત્રતાથી એટલે આત્માની શક્તિ કરતાં કર્મ બળવાન થાય તો તે મુંઝાય—તેને સ્થિર કરનારું શું કામ છે તે વિષય બતાવનારું બે ચુડાનું જોડણું છે (માધાના ઉપર જેમ ચોટલી હોય તેમ અધ્યયન ઉપરાંત અધિકાર જૂદો બનાવ્યો હોય તે ચુડા કહેવાય) ચુડા એટલે ચોટલી.

**દો અજ્ઞયણા ચૂલિય, વિસીયંતે થિરી કરણમેગં ।
બિહ્ણુ વિવિત્ત ચરિયા અસિ યણ ગુણાઈ રેગ ફલા । ૨૪**

ટીકાનો અર્થ—બે અધ્યયન. તેમાં શું છે ? તેમાં બે ચુડા છે. તેમાં પ્રમાદવશ થઈ કોઈ સાધુ જેદ પામતો હોય તો તેને સંયમમાં સ્થિર કરવો એમ છે અને તેમાં તેનું સ્થિર કરવાનું ક્ષણ બતાવ્યું છે તેજ પ્રમાણે તેમાં સંસાર તરફ દોડનાર સાધુને બતાવ્યું છે કે ઘેર જઈ

દુઃખથી જીવવાનું અને મુખ્યા પછી નરક વિગેરેનાં દુર્ગ-
તિનાં ફળ ભોગવવાનાં છે એવા દોષ બતાવ્યા છે.

ખીજી ચુકામાં તેજ પ્રમાણે વિવિકત ચર્ચાનું વર્ણન છે.
કેવી રીતે ? તે કહે છે. ‘દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવવડે વિષયોથી
વિમુખ રહેવું તે એકાંત ચર્ચા બાજુવી. સાથે એમ પણ
બાજુવું કે એક ઠેકાણે ન પડી રહેતાં સર્વત્ર વિહાર કરવો
તેથી નિર્મળ ચારિત્ર પળે છે અને ચારિત્રમાં ખેદ ન
આવે. એ બતાવનાર તે ચુકા છે.

दस कालि अस्स एसो, पिंडत्थो वणिग्गो समासेणं ।
एसो एक्केकं पुण अज्झयणं, कित्तइस्सामि ॥२५॥

ટીકાનો અર્થ—આ દસ વિકાલિકનો પૂર્વે બતાવ્યા
પ્રમાણે સામટો અર્થ સામાન્ય રીતે કહ્યો. એ અર્થ સંક્ષેપમાં
છો માટે આગળ આગળ એક એક અધ્યયનને ખુલાસાથી
કહીશું. (પુનઃ) શબ્દનો ગૂઢાર્થ રહેલો છે. (તે ગૂઢાર્થથી
એમ સૂચવ્યું કે આગળ ખુલાસા વાર કહીશું)

તેમાં પહેલું અધ્યયન ‘દુમ પુષ્પિકા’ તેના ચાર અનુયોગ
દ્વાર થાય છે. તે દ્વાર નીચે પ્રમાણે છે.

ઉપક્રમ, નિષ્કેપ, અનુગમ અને નય એ ચાર અનુયોગના
દ્વારોનું અધ્યયનમાં પહેલાં વર્ણન છે. આ પ્રમાણે ક્રમ
સ્થાપિત થતાં તેનું પ્રયોજન વિગેરે વિશેષ આવશ્યકથી બાજુવું.

ધણું ખર્ચું સ્વરૂપ મળતું છે. અહિં આણુ અધ્યયનના શાસ્ત્ર સંબંધી ઉપક્રમમાં અનુપૂર્વી વિશેષે એના લેહમાં પોતાની બુદ્ધિ વડે સંબંધ યોજવા, અને વિષયનો અધિકાર કહેવો એમ નિર્ચુકિતકાર કહે છે.

પદમબ્જયણં દુમપુષ્કિયાંતિ ચત્તારિ તસ્સ દા રાહં ।
ચણ્ણે ઉવક્કમાઈ ધમ્મ પ સંસાહ અહિગારો ॥૨૬॥

ટીકાનો અર્થ—પહેલું અધ્યયન દુમ પુષ્પિકા. તેનાં નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપાનો અવસર છે, તેના શબ્દાર્થને કહીએ છીએ. તેના ચાર અનુયોગ દ્વાર છે. તે ઉપક્રમાદિ મનન કરીને ધર્મ પ્રશંસા વડે અધિકાર કહેવો. આ ગાથાનો અર્થ છે. નિક્ષેપો ત્રણ પ્રકારે છે—ઓધ નિષ્પન્ન, નામ નિષ્પન્ન અને સૂત્રા લાપક નિષ્પન્ન. તેમાં ઓધ એટલે સામાન્ય સૂત્રનું નામ નિર્ચુકિતકાર ભગવન્ કહે છે.

ઓહો જં સામાન્નં, સુ આમિહાણં ચડાવિહં તં ચ ।
અજ્ઞ યણં અજ્ઞીણં, આય જ્ઞવણા ય પત્તેઅં ॥૨૭॥

ઓધ એટલે સૂત્રનું સામાન્ય નામ. તે ચાર પ્રકારે છે. તે કેવી રીતે, તે કહે છે. અધ્યયન, અક્ષીણ, આય અને ક્ષપણ (આ ચારે એક અર્થવાળાં છે) આ પ્રત્યેકને જૂદાં જૂદાં કહે છે.

નામાહ ચતુર્થયં વર્ણેડળં સુઆણુ સારેળં ।

દુમ પુષ્પિઞ આઓડ જા ચડ સુંપિ કમેળ ભાવેસું ॥૨૮॥

ટીકાની વ્યાખ્યા—નામાહિ ચાર નિક્ષેપાના લેદને વર્ણન કરીને એટલે કે નામ અધ્યયન, સ્થાપના અધ્યયન દ્રવ્ય અધ્યયન, અને ભાવ અધ્યયન, એમ ચાર વિભાગ પાડીને અક્ષીણુ વિગેરેના પણ નિક્ષેપા સ્થાપના, એમ કહે છે. સૂત્ર અનુસાર એટલે અનુયોગ દ્વાર નામના સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે તે 'દુમ પુષ્પિકા' અધ્યયનમાં પ્રકૃત અધ્યયન છે. તેજ પ્રમાણે અધ્યયન, અક્ષીણુ, આય અને ક્ષપણામાં પણ અનુક્રમે ભાવવા. ગાથાનો અર્થ સમાપ્ત.

ભાવ અધ્યયન વિગેરે શબ્દોના વિષયને કહે છે.

અજ્ઞપ્પસ્સાણયણં કમ્માણં અવચઓ ઉવચ્ચિઆણં ।

અણુવચઓ અ નવાણં, તમ્હા અજ્ઞયણ મિચ્છંતિ ॥૨૯॥

અહિ ગમ્મંતિ વ અસ્થા, હમેળ અહિગં ચનયણ મિચ્છંતિ ।

અહિગં ચ સાહુ ગચ્છહ, તમ્હા અજ્ઞયણ મિચ્છંતિ ॥૩૦॥

જહ દીવા દીવસયં પ હપ્પઈ સો અ દિપ્પઈ દીવો ।

દીવસમા આયરિયા, દિપ્પંતિ પરં ચ દીવંતિ ॥૩૧॥

નાણંસ્સ વંસણસ્સઽવિ, ચરણસ્સ ય જેણ આગમો હોહ ।

સો હોહ ભાવઆઓ, આઓ લાહો સ્તિ નિદ્દિહો ॥૩૨॥

અદ્વિહં કમ્મરયં, પોરાણંજં સ્વેદ્ જોગેહિં ।

एयं भावज्ज्ञयणं, नेअठवं आणुपुब्बीए ॥ ૩૩ ॥

ટીકાનો અર્થ—અહિં પ્રાકૃત શૈલિ અને કવિતા હોવાથી અક્ષરોનો ફેરફાર છે. તેથી અભ્યસાણુનો સંસ્કૃતમાં અધ્યયન શબ્દ બને છે તે ભાવાર્થ બતાવે છે. અધિ એટલે આત્મામાં વર્તે છે. તે નિરૂક્ત વડે અધ્યાત્મમ્. તે ચિત્ત તેમાં લાવવું જેના વડે તે અધ્યયન (ખીણ તરફ દોડતા આત્માને તેમાં લાવી રાખવો.) અહિં કર્મ-બળથી રહિત આત્માજ શબ્દથી ચિત્ત લેવું. (એટલે નિર્મળ આત્મા એવો ચિત્તનો અર્થ બાણવો. જોઈએ તેવું શુદ્ધ ચિત્ત કરવું. તે અભ્યાસથીજ થાય છે. જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મનો અપચય એટલે ઘટાડો કરવો. તે કર્મ મિથ્યાત્વાદિ કર્મ બંધનના કારણુ વડે બંધાય છે, એવો ભાવ છે. એ પ્રમાણે નવાં આવતાં કર્મોનો ઉપચય એટલે ઘટાડો કરવો. આ રીતે પ્રાકૃત શૈલિએ આત્માને શુદ્ધ આત્મા તરીકે દોરવો એમ ‘ અધ્યયન ’ શબ્દનો અર્થ આચાર્યો ઈચ્છે છે. અથવા જેના વડે વિષયો સમભાય તે અધિગમન પ્રાકૃત શૈલિ વડે ઉપર કહેલા અર્થનું દર્શક હોવાથી એવા વચનને અધ્યયન કહેવાય. અથવા અધિક નયન કહેવાય એમ આચાર્યો ઈચ્છે છે. તેનો પણ ઉપર કહેલોજ અર્થ છે.

તેજ વચનનો આ અર્થ છે. અય્ વચ ઇત્યાદિ ટંકક ધાતુ પાઠથી દોરે તે નયન. ભાવમાં 'લુટ્' પ્રત્યય છે તેનો સામટો અર્થ પરિચ્છેદ છે. 'અધિક નયનમ્' એટલે અધિક જ્ઞાનમાં 'ઉતારે તે અર્થથી અધ્યયન ઇચ્છે છે. 'અ' શબ્દનો ગૂઢાર્થ છે. અધિક તે સાધુ પામે છે, એથી એમ સમજવું કે આ કારણભૂત અધ્યયન વડે સાધુ મુનિરાજ બોધ સંયમ અને મોક્ષ તરફ અધિક અધિક સમીપ જાય છે. તેથી અધ્યયન શબ્દને આચાર્યો ઇચ્છે છે, અહિં સર્વત્ર અધિક અયન તે અધ્યયન એવી યોજના કરવી. આ ગાથાનો અર્થ છે.

અક્ષીણુ શબ્દનું વર્ણન.

નામ સ્થાપના દ્રવ્ય છોડીને ભાવ અક્ષીણુ આજ છે. શિષ્યને આપવાથી તે અક્ષય પણાને પામે છે. જેમ દીવા વડે સેંકડો દીવા સળગાવાય છે અને તેથી મૂળ દીવો પણ દીપે છે અને બીજા દીવા પણ દીપે છે તેજ પ્રમાણે દીપ સમાન આચાર્ય પોતાની નિર્મલ બુદ્ધિ વિગેરેના ઉપયોગ સહિત હોવાથી (કર્મની નિર્જરા અને જ્ઞાનનો પ્રકાશ થવા વડે) પ્રકાશે છે અને પોતાની નિર્મળ બુદ્ધે વડે શિષ્યને નિર્મળ બુદ્ધિવાળા બનાવે છે. આ ગાથાનો પરમાર્થ છે.

આય શબ્દનું વર્ણન

ભાવ આય તે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર. અને જ્ઞાનમાં મતિજ્ઞાન

વિગેરે છે. દર્શનમાં ઉપશમ વિગેરે છે. ચારિત્રમાં સામાયિક વિગેરેનો લાભ છે. એ લાભ જે વડે થાય તે. ભાવાય, આચૂ એટલે લાભ બાણવો. અધ્યયનના હેતુ વડે જ્ઞાન વિગેરેનું આગમન થાય છે.

ક્ષપણા.

તે ક્ષપણા ભાવથી આ પ્રમાણેજ છે. આઠ પ્રકારના કર્મની રજ તેમાં જીવ રગદોળવામાં પરવશ પણે હોવાથી રજ તે કર્મ રજ. પુરાણું તે પહેલાનું. યોગ એટલે અંતઃકરણ વિગેરેથી એટલે અંતર ભાવથી (મોઢેથી બોલતો, શરીરને ઉપયોગમાં લેતો અને અધ્યયન બાણતો) કર્મ ખપાવે. આટલા માટે અધ્યયન તે કારણ છે અને કાર્ય તે ક્ષપણા છે. તેથી કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને અધ્યયનનેજ ક્ષપણા કહ્યું (લોકમાં સારો વરસાદ વરસે અને અનાજ પાકે તો સારો વરસાદ કારણ છતાં અનાજ કાર્યમાં લઈ અનાજ વરસે છે એમ લોકો પણ કહે છે). તે પ્રમાણે આ ભાવ અધ્યયનની યોજના કરવી. શામાં ? તો કે અધ્યયન, અક્ષીણ, આય અને ક્ષપણામાં. તે ગાથાનો અર્થ છે, આ ઓઘ નિષ્પન્ન નિક્ષેપો ખતાવ્યો. હવે નામ નિષ્પન્ન ખતાવે છે. ઓઘ નિષ્પન્નમાં જે અધ્યયન ખતાવ્યું તેને ખદલે નામ નિષ્પન્નમાં દ્રુમપુષ્પિકા કહેવું, (અર્થાત્ મોઢમ હતું તે ખુદલું નામ કહ્યું). ઓઘ એટલે મોઢમ. હવે દ્રુમ શબ્દનો શું

શબ્દાર્થ છે તે કહે છે 'દુ' અને 'દ્રુ' એ ગતિ અર્થના માતૃઓ છે. એ પ્રમાણે 'દ્રુ' જે દેશમાં વિદ્યમાન છે તે એનું છે અથવા એમાં છે. તે પા. ૫-૨-૯૪ સૂત્ર પ્રમાણે 'મતુ' પ્રત્યય લાગીને પાણીનીના ૫-૨-૧૦૮ પ્રમાણે 'દ્રુમ' શબ્દ બને છે. હવે 'દ્રુમ પુષ્પ' એ બન્નેના નિરૂપણની પ્રકૃતિ કરે છે.

જાતુમો ઠવણદુમો દવ્વદુમો ચેવ હોઈ ભાવદુમો ।
 એમેવ ય પુષ્પસ્સ વિ ચ ઉવિવ્વહો હોઈ નિક્કલ્લેવો । ૩૪ ।

ટીકાનો અર્થ—નામ દુમ તે જેનું આડ હોય તે અથવા જેનું નામ દુમ હોય. સ્થાપના દુમ તે આડનું ચિત્ર વગેરે છે દ્રવ્ય દુમ તેજ ભાવ દુમ થાય છે. તે દ્રવ્ય દુમ આગમથી અને નોઆગમથી બે પ્રકારે છે. આગમથી 'દ્રુમ' શબ્દનો જાણનારને પણ ઉપયોગ ન હોય અને નોઆગમથી જ શરીર, ભવ્ય શરીર અને બન્નેથી જૂદો એમ ત્રણ ભેદ જાણવો. બન્નેથી જૂદું એના એક ભવિક, બદ્ધ આયુષ્ય અને અભિમુખ નામ ગોત્ર એમ ત્રણ ભેદ છે. કોઈ પણ ગતિવાળો જીવ જેણે જીભ લવમાં દુમ થવાને આયુષ્ય બાંધેલું એટલે જીભ લવમાં મરીને તેણે નામ ગોત્ર ઉત્પન્ન કરેલ હોવાથી તે દુમ થશે તે એક ભવિક જાણવો. જેના વડે દુમ નામ ગોત્ર બાંધેલ છે. તે બદ્ધ આયુષ્ય છે. સન્મુખ નામ ગોત્ર—જવાની તૈયારી-

વાળો જે વડે તે બન્ને કમ ઉદીરણાદિ આવલિકામાં નાંખે તે બાણવું. આ ત્રણ પ્રકારે ભાવિ એટલે ભવિષ્યમાં ભાવ દુમના કારણ હોવાથી દ્રવ્ય બાણવા.

હવે ભાવ દુમ તે બે પ્રકારે છે. આગમથી અને નો આગમથી. આગમથી બાણનારો અને ઉપયોગ રાખનારો અને નોઆગમથી દુમજ પોતે દુમ નામ ગોત્રના કર્મને વેદતો હોય તે જેવી રીતે આ દુમના નિક્ષેપા કદા તે પ્રમાણે પુષ્પના પણ નિક્ષેપા સ્થાપના વિગેરે કરી લેવા. હવે જૂદા જૂદા દેશમાં જન્મેલા શિષ્ય સમુદાયના સંમેલને દૂર કરવા માટે સિદ્ધાંતમાં 'દુમ' શબ્દના એક અર્થવાળા પર્યાય શબ્દોને બતાવે છે.

દુમા ય પાયવા રુક્ષા, અગમા વિદિમા તરુ ।

કુહા મહીરુહા વચ્છા, રોવગા રંજગાવિ અ ॥૩૬॥

દુમ, પાદપ, વૃક્ષ, અગમ, વિટપીન, તરવ, કુહા, મહિરુહા, વચ્છા, રૂપકા રંજક વિગેરે.

તેમાં દુમની અર્થ સંજ્ઞા પૂર્વે કહી ગયા. પગવડે જે પીએ તે પાદપ એ પ્રમાણે બીજાની પણ યથાયોગ્ય સંભાવનાવડે અર્થ સંજ્ઞા કહેવી. કારણ કે માગધી ભાષા લોક ભાષા હોવાથી જૂદા જૂદા દેશના વપરાતા શબ્દો તેમાં વપરાતા હોવાથી સંસ્કૃત પ્રમાણે તેમાં અર્થ થઇ શકે નહિ). હવે પુષ્પના એક અર્થવાળા શબ્દો કહે છે.

પુષ્કાણિ અ કુસુમાણિ અફુલ્લાણિ તદ્દેવ હૌંતિ

પસવાણિ ।

સુમણાણિ અસુહુમાણિ અપુષ્કાણં હૌંતિ એગદ્વા ૩૬ ।

પુષ્પ, કુસુમ, ફુલ, પ્રસવ, સુમન સૂક્ષ્મ વિગેરે.

હવે દ્રુમ અને પુષ્પિકા એક વાક્યમાં એક અધ્યયનનું નામ હોવાથી તેનો શબ્દાર્થ કહે છે. દ્રુમનું પુષ્પ તે દ્રુમ પુષ્પ. આ અવયવ લક્ષણવાળો બધી તત્પુરૂષ સમાસ છે. અને તે દ્રુમ પુષ્પ શબ્દને પા. ૫-૩-૭ સૂત્ર પ્રમાણે 'ફ' પ્રત્યય લાગતાં દ્રુમ પુષ્પક બન્યું. અહિં શ્રીપણાની વિવિક્ષા હોવાથી ૪-૧-૪ સૂત્ર પ્રમાણે 'આ' પ્રત્યય લાગી ૭-૩-૪૪ સૂત્ર પ્રમાણે દ્વીધં થઈ પા. ૬-૧-૧૦૧ સૂત્ર પ્રમાણે 'દ્રુમ પુષ્પિકા' શબ્દ બન્યો. દ્રુમ પુષ્પના ઉદાહરણથી યુક્ત તે દ્રુમ પુષ્પિકા. તે દ્રુમ પુષ્પિકા ધ્યયન તે સમાનાધિકરણ તત્પુરૂષ સમાસ છે. એના એક અર્થવાળા શબ્દો બતાવે છે.

દ્રુમ પુષ્પિકા ય આહાર એસણા ગોઅરે તયા ઉંછી ।

મેસ જલૂગા સપ્પે વણઽક્કલ્લસુગોલ પુતુદણ ॥ ૩૮ ॥

દ્રુમ પુષ્પના ઉદાહરણ યુક્ત તે દ્રુમ પુષ્પિકા છે. અને કહે છે કે 'જહા દુમસ્વ પુષ્પેસુ' 'જેમ આડના પુલોમાં વિગેરે.' તથા આહારની એપણા તે આહારેપણા. એપણા શબ્દ લેવાથી

ગવેષણા વિગેરે પણ જાણવું. તે અર્થને સૂચવવાથી આહાર-
 રેષણા તથા ગોચર એટલે ગાયની માફક વર્તવું તે ગોચર.
 તે સામાયિક જાણવું ખીજી રીતે ગોચરને બદલે ગોચાર
 રૂપ થાય. તે ગોચર અર્થનું સૂચન કરવાળું હોવાથી આ અધ્ય-
 યનને ગોચર કહ્યું. એ પ્રમાણે બધી જગ્યાએ જાવવું. એને
 જાવાર્થ એ છે કે જેમ ગાય એક સરખી ચરે છે તેમ
 સાધુએ પણ ફરવું, નહિ કે પૈસાને આશ્રયી ઉત્તમ, અધમ
 મધ્યમ કુળમાં જવું (એટલે પૈસાદારને ત્યાં જવું અને
 ગરીબને ત્યાં નહિ એમ નહિ). અથવા વણિક વત્સના
 દ્રષ્ટાંત પ્રમાણે વર્તવું. તે દ્રષ્ટાંત આ રીતે જાણવો. (પોતાના
 બાળકને ખવડાવતી મા દાગીનાથી સુશોભિત હોય પણ
 બાળક તેના રૂપ અને અલંકારને ન જોતાં પોતે પોતાના
 આહારને જુએ છે અને ખાય છે. તે પ્રમાણે ગૃહસ્થના
 ઘરમાં ગૃહસ્થની સ્ત્રી સુંદર હોય પણ પોતાની શુદ્ધ ગોચરી
 તરફ લક્ષ રાખવું) તથા મૂળ ગાથામાં 'ત્વક્' શબ્દ છે તે
 આ પ્રમાણે છે. ત્વક્ એટલે અસાર લેવું. તે અર્થ સૂચ-
 વનારું હોવાથી આ અધ્યયનનું 'ત્વક્' નામ ઠીક છે. (ત્વક્
 એટલે અસાર ખાવું પણ તે ગૃહસ્થને વધેલું તે એટલે
 તેને બોલે ન વધે અને તે ભિખ માગતો ન થાય. અને
 સાધુઓ ઉપરથી તેની શ્રદ્ધા પણ ઉઠી ન જાય). આ ચાર લે-
 કનાં ફળ. જે ત્વક્ ખાય, તે સાધુને સાર ખાવાના સમાન તથ

થાય છે (અર્થાત્ મહાન પુણ્ય બંધાઈ દેવલોકાદિ સુખનો ભાગી થાય). એ પ્રમાણે બધા ભાંગાનું સમજવું. એટલે ત્વક્લોકત્ (ખાનાર)ને વજ્રસાર જેવો તપ થાય છે. મૂળ ગાથામાં (ઉંછ) શબ્દ છે તે અજ્ઞાત પિંડ ને 'ઉંછ' સૂચક છે. અર્થાત્ સાધુ જાણીતા ઘરમાં સ્વાદિષ્ટ આહારની ઇચ્છાથી ન જાય પણ નિર્દોષ ગોચરી લેવા ઓચિતો અણુભણ્યે ઘેર જાય. મેષનો દ્રષ્ટાંત જેમ મેષ (ઘિટું) થોડા પાણીમાં પણ પાણીને ડાળ્યા વિના પોતે પાણી પીએ છે તેમ સાધુએ પણ ભિક્ષા લેવાને પેસતાં થકાં ગૃહસ્થના ઘરમાં બીજ વિગેરે પડ્યાં હોય તો તે આકુળ બ્યાકુળ થઈ દાખવાં નહિ પણ સ્થિરતાથી ધ્યાન રાખી ભિક્ષા લેવી. આ અર્થ સૂચવનારૂં આ અધ્યયન છે. તેથી તેનું મેષ નામ જાણવું. જલોકા (જળો) તે અનેષણ પ્રવૃત્તિમાં દેનાર હોય તેના ભોળા ભાવના નિવારણ માટે આમાં સૂચના છે. (કોઈ ભોળો માણસ સાધુને ન ખપતી અથવા દોષિત ગોચરી આપે તો સાધુએ ના પાડવી). સર્પ એટલે સાપ પોતે એક સરખી નજરે ચાલે છે તેમ સાધુએ ગોચરી જતાં સંયમ તરફ ધ્યાન રાખી જવું. આ અર્થ સૂચવનારૂં છે. અથવા જરા પણ સ્વર્થ કયાં વિના જેમ સાપ ઘરમાં ઉતરે છે તેમ સાધુએ ગોચરી કરતાં સ્વાદ કયાં વિના ખાવું. તથા વ્રણ એટલે રાગ દ્વેષ કયાં વિના સાધુએ ભોજન

કરવું. ગુમડા ઉપર લેપ કરે તેમાં કોઈ ખુશ થતા નથી. તેને તો એમજ મનમાં આવે છે કે ક્યારે રોગ મટે ? તેમજ સાધુ પણ (અનાહારી થવાની અને ભોક્ષ પદની વાંચ્છા કરે છે) અક્ષ ઉપાંગ હાન માફક (એટલે ગાડાંની અંદર ધરી હોય અને તેમાં તેલ નાખાય છે) સાધુ પણ કાચાનો ઘસારો અટકાવવા માટેજ આહાર લે છે. કહ્યું છે કે વર્ણલેપ-ધરીના ઉપાંગ માફક સાધુ ગોચરી જતાં બીજી જગ્યાએ ધ્યાન રાખે તો સ્વપરને પીડાકારી થઈ પડે.

શરીર નિભાવવા માત્ર આહાર લે. સાપની માફક એટલે સાપ સીધો દરમાં ઉતરે તેમ સાધુ આહાર કરતાં કોળીઓ ગળામાં ગુપચુપ ઉતારે તથા પુત્રના માંસ માફક (આ છેલ્લું પ્રયાંત એટલા માટે આપ્યું છે કે સાધુ છ કાચનો રક્ષક છે એટલે એકેન્દ્રિય જીવ પણ તેને પુત્ર સમાન છે તેને પોતા માટે રંધાવી ભક્ષણ કરવું તે માટે પાપ છે) વિગેરે.

ઈપુ-શર-ખાણુ છે. તે સૂચવે છે. રથિક માણસ પ્રમાદ ચુકત થઈ તીર વડે લક્ષ્ય સાધે તો તે ખાણુ વડે વીંધી શકતો નથી તેવીજ રીતે સાધુ ગોચરી જતાં બીજી જગ્યાએ ધ્યાન રાખે તો સ્વપરને પીડાકારી થઈ પડે.

ગોલનું વર્ણન—જેમ લાખનો ગોળો અગ્નિથી ઘણો દૂર અને ઘણો પાસે ન હોય તો લાખનો ઉપયોગ થઈ

શકે તેમ સાધુ અહસ્થની ધણો નજદીકમાં અને ધણો દુર ન રહે તો ચારિત્ર પાળી શકે. જો ગોચરીમાં ધણો દુર રહે તો અશુદ્ધ ગોચરી વેરાવે અને ધણો નજદીક ઘુસી જાય તો ચોરની શંકા અભાણ્યાને આવે. એથી ગોચરી ગયેલા સાધુએ વિવેકથી ઉભા રહેવું, પુત્રના માંસમાં જ્ઞાતા સૂત્રમાં કથા સુસમાના દ્રષ્ટાંતથી જાણવી. એટલે પુત્તિ ઉદકની ઉપમાથી નિશ્ચયે કરીને સાધુએ અન્નપાન વાપરવું. દ્રષ્ટાંત આ છે. જેમ એક વાણીઆએ દારિદ્રથી દુઃખમાં પીડાઈ રત્નદ્વીપમાં જઈ ત્રણ દૈાકમાં રમણીય એવાં રત્નો પ્રાપ્ત કર્યાં. તે ચોરોથી આકુળ અને દીર્ઘકાળ સુધી ભયને લઈને તે રસ્તો ઓળંગીને આવવા શક્તિમાન ન હતો. આથી તેણે બુદ્ધિ કૌશલ્યથી તે રત્નો એક સ્થળે સ્થાપીને જૂના પત્થરના ટુકડા લઈ ઘેલાનો વેશ લઈ ત્યાંથી નીકળ્યો અને બોલવા લાગ્યો 'રત્નવાળો વાણીઓ જાય છે.' એમ ત્રણવાર બોલવા છતાં તેના ગાંડા વેશથી કોઈ પકડવા ન ઉઠ્યું. ત્યારે ચોરો વખત ખરાં રત્ન લઈ નીકળી ગયો. હવે જંગલમાં ધણી તૃષા લાગવાથી સાફ પાણી ન મળતાં ગદ્ગદ પાણીનું છાછડું ખાખોચીઉં જોયું. તેમાં મરેલાં હરણ વિગેરે હતાં. તેથી બધું પાણી ચરણીવાળું થયું હતું. તે વાણીએ અણુદટકે સ્વાદ કર્યા વિના જીવ બચાવવા તે પાણી પીધું અને રત્નો ઘેર લાવ્યો. આમાં સાધુને અંગે રત્નો સમાન જ્ઞાન

કર્થન ચારિત્ર જાણવું. ચોર સમાન પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયો અને ગલીય પાણી સમાન પ્રાસુક અંતપ્રાંત આહાર વિગેરે જાણવા. તે ખાતાં દ્વેષ અને સાડું ખાતાં રાગ ન કરવો. જેમ વાણીઓ રત્ન લાવી સુખી થયો તેમ સાધુ પણ ત્રણ રત્ન આરાધી સુખી થાય. અટવી સમાન સંસારનો નિસ્તાર (છૂટકારો) જાણવો. આ બધા એક અર્થવાળા છે. તે પ્રમાણે અપેક્ષાથી આ અધ્યયનના અનેક અર્થ છે. ગાથાનો અર્થ.

નામ નિષ્પન્ન કહ્યું. હવે સૂત્રાલાપક નિષ્પન્નના નિક્ષેપાનો અવસર છે. અહિં તે પ્રાપ્ત લક્ષણવાળો છે. તે કહેવામાં આવતો નથી કારણકે અહિં ત્રીજો અનુયોગ દ્વારા અનુગમ નામનો છે. ત્યાં નિક્ષેપો કરતાં ઠીક છે એટલે અહિં અથવા ત્યાં બંને બરાબર છે તેથી સૂત્રની લાઘવતાને માટે ત્યાં કરીશું. અહિં શંકા સમાધાન થાય તે વિશેષા વચ્ચે સૂત્રથી જાણી લેવું. હવે અનુગમ કહીએ છીએ. તે બે પ્રકારે છે. સૂત્રનો અનુગમ અને નિયુક્તિનો અનુગમ. તેમાં નિયુક્તિ અનુગમ ત્રણ પ્રકારનો છે. તે આ પ્રકારે છે. નિક્ષેપ નિયુક્તિ અનુગમ, ઉપોદ્ધાત નિયુક્તિ અનુગમ, અને સૂત્ર સ્પર્શિત નિયુક્તિ અનુગમ. તેમાં નિક્ષેપ નિયુક્તિનો અનુગમ પૂર્વે કહ્યો. જે આ અધ્યયન વિગેરેના નિક્ષેપો કયો તે જાણવો. ઉપોદ્ધાત નિયુક્તિનો અનુગમ

આ બે દ્વારની ગાથા વડે બાંધીવો. તે આ છે. ઉદ્દેશો, નિર્દેશ, નિર્ગમ, ક્ષેત્ર, શળ, પુરૂષ, કારણ, પ્રત્યય, લક્ષણ, નય, સમવતારણ, અનુમત, શું, કંઈ જાતનું, કોનો, ક્યાં, શેમાં, કેવીરીતે, કેટલી વાર છે, કેટલા આંતરાવાળું અને અવિરહિત ભવ આકર્ષા, સ્પર્શના અને નિરૂકિત.

આ બે દ્વારની ગાથાનો સમુદાય અર્થ અને અવયવનો અર્થ વિશેષાવશ્યકથી બાંધીવો. પણ ચાલુ યોજનામાં આ પ્રમાણે છે. તીર્થંકર પ્રભુએ ઉપોદ્ધાત કરીને આર્ય સુધર્મા સ્વામિને તથા તેમનું પ્રવચન પછી જંબુ સ્વામિને, પછી પ્રભવ સ્વામિને ત્યાર પછી આર્ય સચંભવ સ્વામિને અનુક્રમે કહેવાયું. અને તેમણે આનો ઉદ્ધાર કર્યો. તે પ્રમાણે કથનથી કર્યું. જેને આશ્રી આ રચ્યું. તે પૂર્વે કહ્યું. તે અહિંજ અનુક્રમે અવસર આવ્યે કહેવું જોઈએ. ત્યાં કહ્યું એ હીક નહિ એવી વાદીને શંકા થાય આચાર્ય ખુલાસો કરે છે કે શંકા ન કરવી. વચમાં પણ ઉપોદ્ધાત ત્યાં સ્વીકાર્યો હતો તેથી ત્યાં કહેલું પણ ઉપયોગીજ છે. વાદી એમ હોય તો પણ મોટા સંબંધ પૂર્વક હોવાથી વચગાળાનો ઉપોદ્ધાત તે અહિંજ કહ્યો હોત તો હીક. આચાર્ય કહે છે. ‘એમ નહિ. વર્તમાન શાસ્ત્રમાં અંતરંગ હોવાથી ત્યાં પણ ઉપયોગી છે એટલુંજ બસ છે. અક્ષર ગમનીકા માત્ર પ્રચાસનુંજ ફળ છે. ઉપોદ્ધાત નિર્યુક્તિ અનુગમ સમાપ્ત.

હવે સૂત્ર સ્પર્શિત નિર્ચુકિતનો અનુગમ કરે છે. અનુગમ (વખત) તે સૂત્ર સાથેજ થાય. વાદીની શંકા-‘એ એમ હોય તો ઉપન્યાસ કરવો એ નકામો છે’ આચાર્ય ‘એમ નહિ. નિર્ચુકિત પણ સમાન પણે છે. અને સૂત્ર તે સૂત્રના અનુગમમાંજ કહેવાય. તે અવસર પ્રાપ્ત થયે કહેવાય છેજ. અહિં અસ્ખલિતાદિ પ્રકારે સૂત્રને શુદ્ધ ઉચ્ચારવું. તે આ પ્રમાણે. અસ્ખલિત, અમિલિત, અવ્યત્ય, અન્નેડિત વિગેરે અર્થાત્ અનુયોગદ્વારમાં કહ્યું છે તેમ દોષ ટાળી બોલવું એમ શુદ્ધ બોલતાં કેટલાક સાધુ ભગવંતેને કેટલાક અર્થના અધિકાર સમજાઈ જાય છે કેટલાક નથી સમજતા. તે ન સમજાયલા સમજાવવાને મંદ બુદ્ધિ યુક્ત શિષ્યોની જાણ માટે દરેક પદે કહેવું, વ્યાખ્યાનું લક્ષણ આ છે. સંહિતા, પદ, પદાર્થ, પદ વિગ્રહ, ચાલના અને પ્રત્યવસ્થાન આ છ પ્રકાર છે. ચાલુ વાત કહીએ છીએ ચાલુ તે આ. સૂત્ર અનુગમમાં સૂત્ર ઉચ્ચારવું.

સૂત્રની ૧ લી ગાથા.

ધમ્મો મંગલ મુક્કિદં, અદિસા સંજમો તવો ।

દેવાવિ તં નમંસંતિ, જસ્સ ધમ્મે સયા મણો ॥ ૧ ॥

અસ્ખલિત પદ ઉચ્ચારવું તે સંહિતા. તે આ પાઠથીજ સિદ્ધજ છે. હવે પદો કહે છે. ધર્મ, મંગળ, ઉત્કૃષ્ટ, અહિંસા,

સંયમ, તપ, દેવ, પણ નમે છે, જેનું ધર્મમાં નિરંતર મન છે. તેમાં 'ધૃ' ધાતુ ધારણના અર્થમાં છે. તેને 'મ' પ્રત્યય લાગવાથી ધર્મરૂપ થાય છે. મંગળનું રૂપ પૂર્વે કહ્યું છે. કૃત' ધાતુનો અર્થ વિ લેખન છે તેને ઉત્ ઉપસર્ગ અને નિષ્ઠાન્ત પ્રત્યય લાગવાથી ઉત્કૃષ્ટ એવું રૂપ સિદ્ધ થયું. તથા તૃહિ, હિસી અને હિંસાના અર્થમાં ધાતુ છે. તેમાં પા. ૭-૧-૫૮ સૂત્ર પ્રમાણે વચમાં 'નૃ' લાગીને સ્ત્રીરૂપમાં આ પ્રત્યય લાગી હિંસા શબ્દ થાય છે. તે નિષેધ વાચક પૂર્વે 'અ' લગાડી અહિંસારૂપ થયું. તથા યમ્ ધાતુ ઉપરમના અર્થમાં છે. તેના પૂર્વે સમ્ ઉપસર્ગ લાગી સંયમ રૂપ થયું. તથા તપ્ સંતાપના અર્થમાં છે. તેને અસ્ પ્રત્યય લાગી તપ રૂપ થયું તથા દિવ્ ધાતુ ક્રીડા, વિભગિષા, વ્યવહાર, દ્યુતિ, સ્તુતિ, સ્વપ્ન, મન્તિ, ગતિ શબ્દોના અર્થમાં વપરાય છે. તેથી આ ધાતુને અચ પ્રત્યય લાગી પ્રથમના બહુવચનમાં 'દેવાઃ' એમ થાય છે. 'અપિ' શબ્દ અવ્યય છે. 'તદ્' એ સર્વનામ છે તેનું બીજી એકવચનનું રૂપ તમ્ થાય છે. તે પ્રમાણે નમ્ ધાતુને પા. ૩-૧-૧૯ સૂત્ર પ્રમાણે 'કચચ્' લાગતાં 'નમસ્યન્તિ' એમ થાય છે તથા ચત્ શબ્દનું ષડીનું એકવચન યસ્ય થાય છે. ગુજરાતીમાં જેનું રૂપ છે. ધર્મ એ પૂર્વે સિદ્ધ કરી ગયા છીએ. સદા એટલે બધા કાળમાં પા. ૫-૩-૧૫

સૂત્ર પ્રમાણે ‘દા’ પ્રત્યય લાગ્યો તે પા. ૫-૩-૧૬ સુત્ર પ્રમાણે સદા રૂપ થયું. તથા ‘મન’ ધાતુ જ્ઞાનના અર્થમાં છે. એ ધાતુને ‘અસ’ પ્રત્યય લાગી મનઃ રૂપ થયું. હવે પદોના અર્થ કહે છે.

દુર્ગતિમાં પડનારા જીવને ધારી રાખે તે ધર્મ. તેજ કહ્યું છે કે દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને જે ધારે છે તથા શુભસ્થાનમાં સ્થાપે છે તેથી ધર્મ કહ્યો. જેનાવડે હિત મંગાય તે મંગળ, પૂર્વની પેઠે જાણવું. ઉત્કૃષ્ટ એટલે પ્રધાન નહિંસા તે અહિંસા અર્થાત્ જીવના ધાતથી પાછા ફરવું. સંયમ એટલે આશ્રવદ્વારને અટકાવવો જે અનેક ભવોમાં એકઠાં કરેલાં આઠ પ્રકારનાં કર્મોને તપાવે તે તપ. અનશન વિગેરે કીડાઓ કરે તે દેવો. અપિ એટલે સંભાવના થાય છે. કે દેવો પણ જેને નમસ્કાર કરે તેા મનુષ્ય કરે તેમાં શું નવાઈ ‘તમ’ એટલે એ ધર્મ કહેનાર જીવને નમે છે એ પ્રકટ અર્થ છે. જે જીવનું પૂર્વે કહેલા સ્વરૂપમાં સદા મન એટલે અંતઃકરણ છે. આપદોના અર્થ થયા. પદોના અર્થ થયા. પદોનો વિગ્રહ કહે છે. પણ પદોનો વિગ્રહ પરસ્પર અપેક્ષાવાળા સમાસને ભજે છે. પણ અહિં તેવો કોઈ સમાસ ન હોવાથી નથી બતાવ્યો. ચાલના એટલે શંકા. અને પ્રતિ અવસ્થાન એટલે સમાધાન. તે જ્યારે પ્રમાણની ચિંતા કરીશું ત્યારે આગળ કહીશું. પણ તેમની પ્રવૃત્તિ આ ઉપાયવડે છે તે બતાવવા માટે કહે છે.

કસ્થહ પુચ્છહ સીસો, કાર્હિચહ પુઢા કંહંતિ આયરિયા
સીસાણં તુ હિયઢા વિપુલતરાગં તુ પુચ્છાણ ॥૩૮॥

ટીકાનો અર્થ—કેઈ વખત કંઈ ન સમજીને શિષ્ય પૂછે કે આ કેવી રીતે ? આજ ચાલના, અને ગુરુ કહે તે પ્રત્યવસ્થા. આ બન્નેની પ્રવૃત્તિ છે. તે પ્રમાણે કેઈ વખત ન પૂછે તો પણ પૂર્વ પક્ષની આ શંકા કરીને આચાર્યો કરે છે તે સમાધાન છે. શા માટે કહે છે ? તો કે શિષ્યોના હિતને માટે.

‘તુ’ શબ્દનો અર્થ જ જાણવો. વિપુલતર તે પ્રભુતતર કહે છે. (શિષ્યનો પ્રશ્ન હોય ત્યારે). આ શિષ્ય તિક્ષણુ બુદ્ધિવાળો છે એ જાણીને ગુરુ વધારે સમજાવે. ગાથાનો અર્થ.

એ પ્રમાણે ટુંકાણમાં વ્યાખ્યા લક્ષણની યોજના છે તે આ પ્રસ્તુત સૂત્રમાં કહી. એ પ્રમાણે ખીજામાં પણ કહ્યું. અંથ વિસ્તારના દોષથી અમે નહિ કહીએ. પણ ઉપયોગી તો દરેક સૂત્રમાં કહીશું. જે સૂત્રની સાથે સ્પર્શિત છે તે અનુગમ નિર્ચુકિતના વિભાગ વિશેષથી વિશેષાવશ્યકમાં કહેલો છે ત્યાંથી જાણવો. વળી કહ્યું છે કે પદ્મછેદવાળું સૂત્ર કહી સૂત્રનો અનુગમ સફળ અર્થવાળો થાય છે. સૂત્રના આલાવાનું સ્થાપન નામાદિ ન્યાસને વિનિયોગ કરવાવાળું છે. સૂત્ર સ્પર્શિક નિર્ચુકિતનું કથન પદાર્થ વિગેરે પ્રાયઃ

નૈગમ ન્યાદિ મતમાં ગોચર થાય છે. આ પ્રમાણે સૂત્રનો અનુક્રમે સૂત્રા લાપકનો નિદેષો કર્યો. અને સૂત્ર સ્પર્શિક નિર્ચુકિત તથા નયો સાથેજ ચાલે છે. આટલું સમજવા માટે કહ્યું. તેમાં ધર્મ પદ્ધતિ અંગીકાર કરી સૂત્ર સ્પર્શીત નિર્ચુકિત માટે કહે છે.

નામં ઠવણા ધમ્મો, દવ્વ ધમ્મો અ ભાવ ધમ્મો અ ।

एएसिं नाणसं, वुच्छामि अहाणु पुव्वीए ॥ ૩૯ ॥

ટીકાનો અર્થ—નામ સ્થાપના ધર્મ—તે ધર્મ શબ્દ પ્રત્યેકમાં જોડવો એટલે નામ ધર્મ, સ્થાપના ધર્મ, દ્રવ્ય ધર્મ, ભાવ ધર્મ એના જૂદા જૂદા લેહને અનુક્રમે કહીશું. હવે નામ સ્થાપના સુગમ હોવાથી દ્રવ્ય ધર્મના અધિકારમાં આગમથી અને નોઆગમથી નિદેષાર્થ થાય. તેમાં જ્ઞાતા પણ અનુ ઉપયોગ, અને નોઆગમથી જ્ઞાતશરીર, ભવ્ય શરીર બન્નેથી જૂદો દ્રવ્ય ધર્મોદિક કહેવાય છે.

દવ્વં ચ અસ્થિ કાય વ્યયા, ધમ્મો અ ભાવ ધમ્મો અ ।

दव्वस्स पज्जवा जे ते धम्मा तस्स दव्वस्स ॥ ૪૦ ॥

ટીકાનો અર્થ—અહિં ધર્મ ત્રણ પ્રકારે છે તે આ ૧ દ્રવ્ય, ધર્મ, ૨ અસ્તિ કાય ધર્મ ૩ પ્રચાર ધર્મ તેમાં દ્રવ્ય એના વડે ધર્મ ધર્મીમાં કંઈક અંશે અલેહ હોવાથી દ્રવ્યધર્મ કહેવાય છે. તથા અસ્તિકાય એના વડે સુચન

કરવાથી સૂત્ર એમ માની ઉપલક્ષણપણથી અવયવનોજ સમુદાય શબ્દનો ઉપચાર હોવાથી અસ્તિકાય ધર્મ કહેવાય (અસ્તિકાય એટલે જૈન શાસ્ત્રમાં સમૂહ) છે, પ્રચાર ધર્મ એના વડે આ ગ્રંથથી દ્રવ્ય ધર્મનો દેશ કહે છે. ભાવ ધર્મ એ વડે ભાવ ધર્મ સ્વરૂપ કહે છે. હવે પૂર્વે કહેલા ત્રણ ધર્મોના સ્વરૂપને કહે છે દ્રવ્યના પર્યાય જે ઉત્પાદ, વિગમ વિગેરે છે તે ધર્મ તે દ્રવ્યના કહેવાય માટે દ્રવ્ય ધર્મ તે પર્યાય છે. આ પ્રમાણે બીજાથી અસંસકત એક દ્રવ્યનો અભાવ -પ્રદર્શન કરવાથી બહુ વચનનો નિર્દેશ કયો છે હવે અસ્તિકાયાદિ ધર્મ સ્વરૂપ કહે છે.

ધર્મસ્થિ કાય ધર્મો, પ્રચાર ધર્મો ય વિતય ધર્મોય ।
લોહ્ય કુપ્પા વયણિઅ, લોગુત્તર લોગડોગવિહો ॥૪૧॥

ધર્મગ્રહણ કરવાથી ધર્માસ્તિકાય 'લેવું' તેથી ધર્માસ્તિકાયજ ગતિનો આધાર અસંખ્ય પ્રદેશવાળો અસ્તિકાય ધર્મ જાણવો. બીજા આચાર્યો કહે છે કે ધર્મસ્તિકાયાદિ સ્વભાવવાળો અસ્તિકાય ધર્મ કહેવો પણ આ મત અયુક્ત છે. કારણ કે તેમાં ધર્માસ્તિકાયાદિના દ્રવ્ય પણ તેનું દ્રવ્ય ધર્મથી અભિન્ન પણ છે. તેથી પૂર્વનો મત ઠીક છે. પ્રચાર ધર્મ તે વિષય ધર્મજ છે 'તુ' શબ્દનો અર્થ 'જ' જાણવો. તેમાં પ્રચરણ એટલે પ્રચાર એટલે

પ્રકર્ષે કરી જવું. તેજ આત્મસ્વભાવ પશ્ચાથી ધર્મ તેજ પ્રચાર ધર્મ. તે કેવી રીતે? કે જેમાં પ્રાણીઓ સીદાય (સુંઝાય) તે વિષયો રૂપ ગંધ વિગેરે તેનો ધર્મ તે પ્રમાણે ખરી રીતે વિષય ધર્મ તેજ આ રાગાદિવાળો જીવ તેમાં પ્રવર્તે છે એટલે ચક્ષુ વિગેરે ઇન્દ્રિયાને વશ થઈ રૂપાદિમાં પ્રવર્તે છે તે પ્રચાર ધર્મ જાણવો. પ્રધાન સંસાર નિબંધન પશ્ચાથી અને મુખ્ય પદ આપવાની ખાતર દ્રવ્ય ધર્મથી જુદો બતાવ્યો છે. હવે ભાવધર્મ કહે છે. તે લૌકિક વિગેરે જુદા જુદા ભેદવાળો છે. કહે છે કે ૧ લૌકિક જનતાશ મતનું વચન, અને લોકોત્તર તે જૈનનું. અહિં લૌકિક અનેક પ્રકારનાં છે તે કહે છે.

ગમ્મપસુદેસરઉજ્જે, પુરવર ગામ ગણગોટ્ટિ રાઈણં ।

સાવક જા ઉક્કુતિત્થિય, ધમ્મો ન જિણેહિ પસસ્યો ॥૪૨॥

ગમ્ય ધર્મ જેમ હસિણ દેશમાં મામાની દીકરી પરણાય પણ ઉત્તર દેશમાં તે દુષિત ગણાય એ પ્રમાણે ભક્ષ્ય, અભક્ષ્ય, પેય, અપેયની યોજના કરવી. પણ ધર્મ તે માતા વિગેરે સાથે કુચાલન, દેશ ધર્મ તે દેશાચાર જુદા જુદા દેશમાં પકેરવેશ વિગેરે જુદા છે તે, રાજ ધર્મ તે જુદા જુદા રાજ્યોમાં જુદા જુદા કરે છે તે પુરુષધર્મ— જુદા જુદા નગરોમાં કંઈ કંઈ વિશેષ ધર્મ છે જેમાં ભાષા ભેદ વિગેરે જાણવા અથવા સ્ત્રી ખીજા ઘેર તરફ જાય.

ખીનું ઘર માંડે એવા અર્થમાં સમજવું. બ્રાહ્મ ધર્મ તે જુદા જુદા ગામમાં જુદા જુદા રિવાજ હોય તે, ગણ ધર્મ તે મદ્દો વિગેરે સમુદાયની વ્યવસ્થા જેમ સમપાદ પાડેથી તથા વિષમમહ વિગેરે. ગોખી ધર્મ તે ગોખી વ્યવસ્થા. એટલે સરખી ઉમ્મરના મિત્રો એકઠા થાય તે ગોઠીયાઓ તેની વ્યવસ્થા. વસંત ઋતુ વિગેરેમાં ગોઠ ઉભાણી કરે તે. રાજ ધર્મ તે દુષ્ટને ઠંડ ને સારાનું પ્રતિપાલન છે. એની ભાવ ધર્મના ગમ્યાદિની વિવક્ષાથી ભાવરૂપ પણે છે અથવા દ્રવ્ય પર્યાય પણાથી છે તેનીજ દ્રવ્યની અપેક્ષા વિના વિવક્ષા કરવાથી અથવા લોકમાં એને ભાવ ધર્મ તરીકે માનવાથી ભાવમાં ગણે. દેશ રાજાદિનો લેહ એક દેશને આશ્રીને કહ્યો તે પ્રમાણે પોતાની બુદ્ધિ વડે અનેક રાજનું વિચારી લેવું. આ પ્રમાણે હવે જેનેતર કહે છે. આ પણ પ્રાયઃ પાપ રૂપ હોવાથી લૌકિક જેવોજ છે. અવધ એટલે પાપ તેની સાથે સંબંધ રાખે તે સાવધ.

‘તુ’ એટલે જ, તે અવધારણ માટે છે. એટલે કયે: સાવધ ધર્મ? તો કે જેનેતર, ચરક, પરિમાજક (બાવા વિગેરેનો) ધર્મ, શા માટે? જીનેશ્વર અને અન્ય વિક્ષાનોએ તેને વખાણ્યો નથી તે માટે. આરંભ પરિબ્રહ્મનું કારણ હોવાથી અહિં બુદ્ધાસાની જરૂર છે, પણ આલતી વાતમાં સૂચના માત્ર હોવાથી વધારે કહેતા નથી. જેનેતર ધર્મ કહ્યો. હવે લોકોત્તર ધર્મ કહે છે.

દુર્વિદ્ધો લોગુત્તરીઓ, સુઅધર્મો સ્વલુ ચરિતધર્મો અ ।

સુઅધર્મો સજ્ઞાઓ ચરિત્તધર્મો સમણ ધર્મો ॥૪૩॥

ટીકાનો અર્થ—લોકોત્તર ધર્મ એ પ્રકારે છે. શ્રુત ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મ. શ્રુત ધર્મ તે બાર અંગ (સિધ્ધાંત) તેનો ધર્મ, ‘બલુ’ શબ્દ વિશેષ સૂચવે છે. તે નિશ્ચયે વાચનાદિ લેદો વડે વિચિત્ર છે. કહે છે કે શ્રુત ધર્મ સ્વધ્યાય તે વાચનાદિ રૂપ તત્વ ચિંતામાં ધર્મના હેતુ રૂપ હોવાથી ધર્મ કહેવાય (શ્રુત વડે ધર્મ ઓળખાય છે) તથા ચારિત્ર ધર્મ. તેમાં ‘ચર’ ધાતુ ગતિ અને લક્ષણના અર્થમાં છે. પા. ૩-૨-૧૮૪ સૂત્ર પ્રમાણે ‘ઈત્રન’ પ્રત્યય લાગવાથી ચરિત્ર શબ્દ થયો. એટલે અનિર્દિત ચાલે છે જેના વડે તે ચરિત્ર. ક્ષય ઉપશમરૂપ તેનો ભાવ તે ચરિત્ર અશેષ કર્મ ક્ષય કરવાને માટે આ વર્તન છે (ચેપ્ટા એટલે વર્તન). તે જે ધર્મ તેજ ચારિત્ર ધર્મ. ‘ચ’ સમુચ્ચય માટે છે. આ શ્રમણ ધર્મજ છે તેથી ચારિત્ર ધર્મ તે શ્રમણ ધર્મ તે સહન કરે તે શ્રમણ પા. ૩-૩-૧૧૩ સૂત્ર પ્રમાણે ‘શ્રમ’ ધાતુનું શ્રમણ રૂપ બને છે. એટલે શ્રમ લેવો, તપસ્યા કરવી. તે તપસ્યા કરનાર દિક્ષા લેવ્રાના દિવસથી બધા પાપ વ્યાપારથી રહિત બનીને ગુરુ ઉપદેશ વડે અન શનાદિ તપ યથાશક્તિ કરે છે અને બીજા

જીવોને દુઃખ ન કરવા વડે પોતે દુઃખ વેઠીને તપ કરે છે. તેજ કહ્યું છે કે જે બધા પ્રાણીઓમાં એટલે ત્રસ સ્થાવરમાં સરખાપણું રાખે છે અને શુદ્ધ આત્મા બની તપ કરે તે શ્રમણ બાબુવો. ક્ષાન્ત્યાદિ લક્ષણો હવે ચછો કહેવાના છે. તે ધર્મ (ક્ષમા, કોમળતા, સરળતા, અવિત્રતા, સત્ય, સંયમ, તપ, ત્યાગ, અકિંચનતા અને પ્રજ્ઞાચર્ય. આ દશ પ્રકારનો શ્રમણ ધર્મ બાબુવો. તેમાં ક્ષમા એટલે કોઈ આક્રોશના વચન કહે અથવા માર મારે તે સમતાથી સહન કરે તો કર્મનો ક્ષય થાય અને ન સહન કરે તો નવાં કર્મ બંધાય, તેથી ક્રોધનો નિગ્રહ કરવો. અને ક્રોધ ઉદયમાં આવ્યો હોય તો નિષ્ક્રુણ કરવો. ક્ષમા, તિતિક્ષા અને ક્રોધ નિગ્રહ એ ત્રણનો એક અર્થ છે. કોમળતા એટલે જાતિ કુળ વિગેરેથી હીન હોય અને પોતે ઉત્તમ જાતિનો હોય તો તેના આગળ અહંકાર ન કરવો. અહંકાર ન કરવાથી કર્મની નિર્જરા થાય છે. અને અહંકાર કરવાથી કર્મ વધે છે. માન ઉદયમાં ન આવ્યું હોય તો તે રોકવું અને આવ્યું હોય તો તે નિષ્ક્રુણ કરવું. સરલતા એટલે અકુટિલતા. આ ગુણ ધારણ કરવાથી નિર્જરા થાય, નહિ તો કર્મ બંધાય. એ પ્રમાણે માયાને દાબવી અને નિષ્ક્રુણ કરવી. અવિત્રતા તે ધર્મ ઉપગરણમાં પણ મૂર્છાન રાખવી. યોગ્ય

સાધુને વાચનના આપણું જેથી કર્મ નિર્જરા થાય, તેમ
 લોભનો નિરોધ કરવો અને તે નિષ્ક્રમ કરવો. સત્ય
 એટલે વિચારીને સ્થિરવચ્ચ વચ્ચન બોલવું, જેથી કર્મ ગ્રાહ્ય
 થાય; નહિ તો કર્મ વધે. સંયમ તપ અહિં કહેતા નથી
 કારણ કે મૂળ સૂત્રમાં અર્થ આવે છે. હવે ત્યાગને કહે
 છે. પોતે આચાર્ય વિગેરેની વૈયાવચ્ચ એટલે પોતે ન ખાતાં
 ઉપયોગ કરતાં યોગ્ય વસ્તુ તેમને આપવાથી મોટી કર્મ
 નિર્જરા થાય છે. તેથી વસ્ત્ર, ખાત્ર, આયુધ વિગેરે જે કંઈ
 આજ્યાં હોય તે સાધુઓને યોગ્યતા પ્રમાણે વહેંચી આપવાં.
 અકિંચનતા એટલે પોતાના દેહમાં પણ મમતા ન રાખવી.
 તેથી કર્મ ઘટે; ન કરવાથી કર્મ વધે. તેથી સાધુએ
 દેહ મમત્વ મૂકવું. હવે બ્રહ્મચર્ય કહે છે. તે આંદારિક
 કામ લોભ મન વડે ન સેવે, ન સેવાવે કે ન અનુમોદે. એ
 પ્રમાણે વચ્ચન કાયાના ત્રણ ત્રણ ભેદ લેતાં નવ ભેદ થયા.
 એ પ્રમાણે દિવ્ય શરીરના પણ નવ ભેદ થાય. તે અદ્વર
 ભેદે બ્રહ્મચર્ય પાળે તેથી મોટી કર્મ નિર્જરા થાય. નહિ
 તો મહાન કર્મ બંધાય. આ દસ પ્રકારનો શ્રમણ ધર્મ છે.
 આમાં મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણ એ બન્નેનો સમાવેશ
 છે. જેમકે સંયમથી પહેલી અહિંસા, સત્યથી મૃદાવાદ
 વિરતી, બ્રહ્મચર્યથી મૈથુન વિરતી, અકિંચનથી પરિગ્રહ
 નિવૃત્તિ તથા અદ્વત્તાદાનની નિવૃત્તિ જેમાં સ્વદેહ મમત્વ

પણ નથી. તે ખીજાનું ન આપ્યું હોય તે કેવી રીતે હે ? તેથી બન્ને આવી બચ. અક્ષય એક લેવાથી તેવી બાતણું ખીજું પણ આવે છે. (જેમ અહિંસા સેવાથી અહત્યાદાન વિરતિ પણ આવી ગઈ. ક્ષાન્તિ, માર્દવ, આર્જવ અને તપ લેવા વડે ઉત્તર ગુણોનું પ્રદર્શ છે)

મંગળાનું સ્વરૂપ.

નામ સ્થાપના સુગમ હોવાથી દ્રવ્ય ભાવ મંગળને કહે છે. તે ભાવ મંગળ કહેવાની ઇચ્છાથી કહે છે.

**દઢ્ઢે માવેઽવિ અ મંગલાહં દઢ્ઢમ્મિ પુણ્ણ કલસાહં ।
ધમ્મો ડ માવમંગલ, મેત્તો સિદ્ધિસિ કાઝ્ઞં ॥ ૪૪ ॥**

દ્રવ્યને લઈને ભાવ છે. દ્રવ્ય મંગળમાં પૂર્ણ કલસ તથા આદિ શબ્દથી સ્વસ્તીક વિગેરે મંગળ બાણુવા ધર્મ તે પોતે ભાવ મંગળજ છે. શા માટે ? તે કહે છે. આ ક્ષાંત્યાદિ ધર્મના રક્ષણથી સિદ્ધિ એટલે મોક્ષ છે. ભવનું ગાળવું તે ગાથાનો અર્થ છે. આજ મુખ્ય મંગળ છે. એકાંતિક પણાથી અને આત્યંતિક પણાથી. તે પ્રમાણે પૂર્ણ કલસ વિગેરે દ્રવ્ય મંગળમાં નથી. તેમાં એકાંતિક અને આત્યંતિક લાગુ પડતાં નથી. (એકાંતીક એટલે શંકા રહિત ક્રુણ થાય અને આત્યંતિક એટલે છેવટ સુધી હિતકારક) હવે હિંસાનો વિપક્ષ અહિંસા કહે છે. તે જેમ જેઓ ઉદ્દેશ તેવો નિર્દોશ પ્રમાણે અહિંસા કહે છે.

હિંસા પડિવક્ત્રો હોઈ, અહિંસા વર્જિત્વહા સા ડ ।
 દબ્બે ભાવે અ તહા, અહિંસડ જીવા રૂવા ઓત્તિ ॥૪૫॥

ટીકાનો અર્થ—પ્રમાદના યોગથી જીવને દુઃખ દેવું તે હિંસા. આ હિંસામાં વિરૂદ્ધ પક્ષ એટલે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને શુભ યોગ ધારીને પ્રાણને બચાવવા તે અહિંસા. તે ચાર પ્રકારની છે. દ્રવ્ય અને ભાવમાં. એટલે ૧ દ્રવ્યથી અને ભાવથી અહિંસા. ૨ દ્રવ્યથી ખરી પણ ભાવથી નહિ. ૩ દ્રવ્યથી નહિ પણ ભાવથી ખરી. ૪ દ્રવ્યથી નહિ અને ભાવથી પણ નહિ. એમાં ‘તથા’ શબ્દ સમુચિત છે. તેમાં ત્રણ ભાંગાના ઉપન્યાસ છે. કારણ કે તેમાં સમુચ્ય અર્થ બતાવ્યો નથી. કહ્યું છે કે ‘તથા’ શબ્દ સમુચ્ય, નિર્દેશ, અવધારણુ, સાદૃશ્ય, પ્રકાર વચ્ચેનામાં વપરાય છે. તેમાં આ ભંગ વાચક દ્રવ્યથી અને ભાવથી લેવો. જેમ મૃગ વધ કરવાની બુદ્ધિમાં વતેલો કોઈ માણસ મૃગ જોઈને ધનુષ્ય ખેંચી બાણ ચડાવી છોડે, તો તે વખતે તે મૃગ તે તીર વડે મરે. આ હિંસા દ્રવ્યથી ખરી ને ભાવથી પણ ખરી એમ જાણવું. પણ સાધુથી ઈરિયા સમિતિ યુક્ત કારણે જતાં કોઈ જીવ મરે તો તેમાં દ્રવ્યથી હિંસા ખરી પણ ભાવથી નથી. કહ્યું છે કે પગ ઉપાડયે થકે ઈરિયા સમિતિ યુક્ત થઈ ચાલતાં સાધુથી અજાણ્યે કોઈ જીવ મરે તો તેમાં મરનાર જીવનો દોષ છે. પણ તે સાધુને તેના સંબંધી જરાપણ

દોષ સિદ્ધાંતમાં ખતાવ્યો નથી. કારણ કે તે સાધુ અપ્રમાદી છે, અને હિંસા પ્રમાદીનેજ હોય વિગેરે. જે ભાવથી હિંસા કહેવાય પણ દ્રવ્યથી નહિ તે આ રીતે છે. કેાઇ એક પુરૂષ પરોઢીઆના મંદ પ્રકાશમાં વળેલી દોરડીને સાપ માની તેને વધ કરવાના ઇરાદાથી તરવારવડે છેદે તે. પણ ચોથો ભાંગો શૂન્ય છે કારણકે એવી કોઈ હિંસા નથી જે દ્રવ્યથી પણ ન હોય અને ભાવથી પણ ન હોય. હિંસાથી વિરુદ્ધ પક્ષ તે અહિંસા. અહિંસાના શબ્દાર્થ. ન હિંસા, અહિંસા, અભવાતિપાત. વળી તે અહિંસાવાળાને પોતાના કર્મનો નાશ થાય છેજ. અભવ તે કર્મ એમ ભાવવું. ઉપલક્ષણથી અહિં પ્રાણ્યાતિપાત વિરતિ વિગેરે લેવો. હવે સંયમનો અર્થ કહે છે.

**પુઢવિદગઅગણિમારુય, વળસ્સઈ ચિતિ ચડપાણિં દિઅ-
જીવે ।**

પેહોપેહપમજ્જણ, પરિટ્ટવણ મળો વઈં કાણ ॥૪૬ ॥

પૃથ્વી વિગેરેથી માંડીને પંચેન્દ્રિય સુધી તેઓનો સંયમ થાય. એટલે સંઘટ્ટન વિગેરે મન વચન કાયાથી ન કરે, ન કરાવે, ન અનુમોદે. જે શ્રદ્ધા કરવાથી અસંયમ થાય તે અહિં નાણુવો. જેમકે પાંચ પ્રકારનાં પુસ્તક, વસ્ત્ર, ઘાસ ચર્મ વિગેરે. પાંચ પ્રકારના પુસ્તક—ગણ્ડી, ઠચ્છપી, મુદ્ધિ,

સંપુટ ફેલક અને સપાટિક, આ પાંચ પ્રકારનાં મુસ્લક શી વીતરાણે કહ્યાં છે.

ગણ્ડી પુસ્તકમાં પાનાં લાંબાઈ પહોળાઈમાં સમાન અને દીર્ઘ હોય. કચ્છપીમાં કોરે પાતળાં અને વચમાં પહોળાં હોય છે. ચાર આંગળ અને લાંબા અને ગોલાકાર તે સુષ્ટિ પુસ્તક, અથવા ચાર આંગળ લાંબુ ચોખ્ખું હોય તે, સંપુટક. તે બે ત્રણ પાટીઆંવાળું હોય છે. સપાટિકા એટલે પાતળાં પાનાં ઉંચા રૂપવાળું એમ યાદિતો કહે છે. અથવા દીર્ઘ હ્રસ્વ અથવા પહોળું. થોડી પહોળાઈવાળું તેને વિદ્વાન સાધુઓ સપાટિકા પુસ્તક કહે છે. (આય: આ તાઠ મતને આશ્રીને છે. હાલનો રીવાજ બૂદી રીતનો છે.)

હવે બે પ્રકારના વસ્ત્ર યંચક કહે છે. પ્રતિ લેખ્યા વિનાનું અથવા ખરાબ રીતે પડીલેહણ કરેલું એટલે તુલી, ઉપધાનક (ઓશિકું) ગાલમસૂરીઆં (હાલ પણ રૂ ભરીને બને છે) બાણવાં. તેની પકિલેહણા શીવેલ હોવાથી ન થઈ શકે. તથા ખરડીઓ, સલોમપટ, ભુરવીગા, છર્ણ, સદશ વસ્ત્ર, પ્રહલાદિ, કુતુપિ, પ્રાવારક, નવત્વફ તથા ૬૯ ગાલિકાએ દુઃખે કરીને પડિલેહાય તેવાં બાણવાં. પ્રહલાદિ તે હાથનાં મોઝો. કુતુપ તે રૂથી ભરેલું વસ્ત્ર. ૬૯ ગાલિકાને ધોએલું વસ્ત્ર વિગેરે દુઃખથી પડિલેહાય બાકીનાં બાણીતાં છે (તે વખતે પ્રસિદ્ધિમાં હશે.) તે માટે બહુશ્રુતને

પૂછવું. હવે ધાસપંચક કહે છે. આઠ કર્મને હાલ કરનાર
 શ્રી જીનેશ્વર ભગવંત કહે છે કે, શાલિ, વીહિ, કૌદ્રવ,
 રાસ અને અરણ્યવૃં ધાસ તે પાંચ પ્રકારનું છે (શિયા-
 ળામાં દિલ્હી તરફ ઠંડીના બચાવ માટે આ ધાસ
 હાલમાં વપરાય છે.) પાંચ પ્રકારનાં ચામડાં તે બકરી,
 ઘેટું, ગાય, ભેંસ અને હરણનાં એમ સમજવાં. તે તળીઓ,
 અલ્લક, વાઘડી, કૌશ અને કૃતિમાં વપરાય છે. (પૂર્વ કા-
 ળમાં ભયંકર અટવીઓ ઓળંગતા અથવા માંદાઓને
 ગૂમડાં વિગેરેનાં કંરણોમાં અપવાદરૂપે સાધુઓ આ જૂતાં
 ચામડાં વાપરતા.) તથા અસંયમના ક્ષેત્રે રૂપ હોવાથી
 વિકટ હિરણ્ય વિગેરેનાં સાધુઓ ગ્રહણ કરતા નથી. જેમાં
 જોઈને પ્રમાર્જના ન થાય તે અસંયમ બાણવો. હવે પ્રેક્ષા
 અને ઉપેક્ષા અહિં બે પ્રકારની છે તે બતાવે છે. વ્યાપાર
 અને અવ્યાપારમાં. જેમ આ નાસતાની કેમ ઉપેક્ષા
 કરે છે ? અહિં બન્ને પ્રકારનો અધિકાર છે. ૧૬ વ્યાપાર-
 ની ઉપેક્ષા તે જેની સાથે ગોચરી થાય તેવા સાધુમાં
 કોઈ પીડાતો હોય તો તેને ધર્મ કાર્યમાં દોરવે તેમ બીજાને
 પણ સિદ્ધાંત માગે દોરવે તે બાણવું. તે પાસથા વિગેરેને
 માટે છે. ૧૭. અવ્યાપાર ઉપેક્ષા તે કોઈ ગ્રહસ્થી ધંધા
 ખિના પીડાતો હોય તો તેને પ્રેરણા ન કરવી. આ ઉપે-
 ક્ષાનો સંયમ બાણવો. ૧૮ ગૃહસ્થી ઉલ્લેહો હોય ત્યાં

સાધુઓ પગ ન પણ પૂંજે તો સંયમ થાય અને ગૃહસ્થ ન હોય તો પગ પૂંજયેથી સંયમ થાય. ૧૯ પ્રાણાદિ સંસકૃત ભોજન, પાણી અથવા અવિશુદ્ધ ઉપકરણ ભોજન અથવા પ્રમાણ કરતાં વધારે હોય તો તે વિધિથી પરઠવવાથી સંયમ થાય, અને અકુશળ મન વચનનો રોગ તથા કુશળ મન વચનની ઉદીરણા કરવી તે સંયમ ૨૧. મન વચનના સંયમ સાથે અવશ્ય કાર્યમાં કાયામાં જોડવા અને ગમનાગમનમાં તે ઉપયોગ રાખીને સારી રીતે વર્તે ૨૨ અસંયમ ત્યજીને કાચખાની માફક પગ હાથ વિગેરેને ગોપવીને સાધુ કાયાનો સંયમી થાય છે. ૨૩.

આ સંયમ બતાવ્યો. (ઉપર બતાવેલ પુસ્તક, વસ્ત્ર ઘાસ, ચામડું એ ખાસ કારણે વાપરવાં પડે તો પડિલેલણ થાય). તેટલુંજ અને તેવુંજ લેવું તે સંયમ અને ખાકીનો અસંયમ જાણવો તથા શ્રદ્ધસ્થીને પાપનો વ્યાપાર હોવાથી તેમાં માથું ન મારવું; પણ સાધુ તથા પાસત્યાને જરૂર પડ્યેથી ધર્મમાં પણ દોરવવા પ્રેરણા કરવી) વાદીની શંકા-અહિંસાજ તત્ત્વથી સંયમ છે. તેથી જૂદો ભેદ પાડી કહેવું તે અયુક્ત છે. આચાર્ય કહે છે એમ નહિ. સંયમને અહિંસા ઉપર ઉપશ્રદ્ધનું કરવાપણું છે. કારણકે સંયમીનેજ ભાવથી અહિંસકપણું છે. હવે તપને કહે છે. તે બાદ અન્નવંતર એ પ્રકારનો છે.

અળ દળાનૂળો અરિઆ, વિત્તી સંસ્થેવળં રસચાઓ ।

કાય કિલેસો સંલીળયા ય ઘજ્જો તવો હોઈ ॥ ૪૭ ॥

ટીકાનો અર્થ—પ્રથમ બાહ્ય તપનું વર્ણન. અનશન તે ન આવું તે. તે બે પ્રકારે. ઇત્વર તે થોડો કાળ સુધી. તે મહાવીર સ્વામિના તીર્થમાં એક ઉપવાસથી છ માસ સુધી. ‘યાવત્ કથિત’ તે મરણ સુધી તે લેદની ઉપાધિથી વિશેષ પણે ત્રણ પ્રકારે છે. ૧ પાદપ ઉપગમન. ૨ ઇંગિત મરણ. ૩ લક્ષ્મી પરિણા. તેમાં અનશન કરનારને ચાર આહાર છોડ્યા પછી ચેષ્ટા પણ છોડી દેવી. તથા ચેષ્ટા છોડીને એકાંત નિષ્પ્રતિ કર્મ શરીરવાળા તે (જે વૈયાવચ્ચ પણ ન કરાવે. જેમ ઝાડ સ્થિર છે તેમ પોતે પણ સર્વથા ઝાડ જેવો થાય. બીજો તેને જીવતો પણ ન જાણે. આને અન્ય લોકમાં સમાધિ કહે છે. તે પાદપ ઉપગમન છે. તેના બે પ્રકાર છે—૧ વ્યાધાતવાળું અને ૨ વ્યાધાત રહિત. વ્યાધાત વાળું તે સિંહાદિના ઉપદ્રવમાં મરણ જાણી કરે તે. કહ્યું છે કે ‘સિંહાદિથી પીડાયલો ભય આવ્યે થકે સ્થિર ચિત્ત રાખી પાદપ ઉપગમન અનશન કરે. આ સાધુ પોતાનું આયુષ્ય સમીપ આવેલું જાણી ગીતાર્થ હોય તેજ કરે. નિવ્યાધાત વાળું તે સૂત્ર અર્થ અન્નેમાં પાર પહોંચેલ પોતાના શિષ્યોને ઉત્સર્ગથી તૈયાર કરીને સમુદાયમાં રહીને

ચાર વર્ષ સુધી તપશ્ચર્યા કરે. કહ્યું છે કે 'ચાર વર્ષ વિચિત્ર તપ અને ચાર વર્ષ વિકૃતિ રહિત અને બે વરસ એકાંતરે આયંબીલ કરે. ત્યાર પછી આયંબીલથી પરિમિત અતિ વિકૃષ્ટ તપ છ માસ અને વિકૃષ્ટ તપ બીજા છ માસ કરે તે પછી અનુપૂર્વથી એક વર્ષ સુધી આયંબીલ કરીને પછી પહાડની શુક્રામાં જઈ પાદપ ઉપગમન અનશન કરે. ૩ ઇંગિત દેશમાં પોતાની મેળે ચાર આહારનો ત્યાગ કરી ઉદ્ધવર્તનથી યુક્ત પણ બીજાવડે નહિ એ ઇંગિત મરણ. ભક્ત પરિજ્ઞા અનશન તે ત્રણ પ્રકારના આહારનો ત્યાગ છે. પાણીની છુટ છે. બીજા પાસે સેવા કરાવે અને સમાધિમાં રહે (આતું વિશેષ સ્વરૂપ બહુશ્રુતને પૂછવું) હવે ઉશ્ચોદરી તપ કહે છે, તે બે પ્રકારે છે. દ્રવ્યથી ને ભાવથી દ્રવ્યથી તે ઉપકરણ, ભક્ત, પાન સંબંધી, ઉપકરણ સંબંધમાં જેઓને જીન કલ્પી વિગેરેનો અભ્યાસ હોય તેઓને આશ્રી બાણુવા, બીજાને માટે નહિ. ઉપધિના અભાવમાં સંયમ ન પળે. પરંતુ જોઈએ તે કરતાં વધારે ન લે અને સંયમ પાળે તેજ ઉશ્ચોદરતા. કહ્યું છે કે જે ઉપકારમાં વર્તે તે ઉપકરણ. તે ન વધારે કે અચત્તાથી ન વાપરે. ભક્તપાન ઉશ્ચોદરતા કહે છે. આત્મીય (પોતાનો) આહાર હોય તેથી આહાર આવું તે બત્રીસ કવળ (કાળીઆ) નો આહાર પેટ પૂર બાણુવો. આ પુરૂષને આશ્રી છે. સીને

૨૮ જોઈએ. આ કવળ તે કુકડીના ઈંડા પ્રમાણે (નાતો)
 જાણવો. એમાં અર્ધે એ છે કે મોઢામાં સુગંધી જઈ શકે
 તે કવળ. આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા થયેથી અલ્પાહાર વિગેરેનો
 ભેદ પાંચ પ્રકારે છે. અલ્પાહાર, અપાર્થ, દુભાગ તથા કંઈક
 ઉછું. તે આ પ્રમાણે છે. આઠ કવલ, બાર કવલ, સોળ
 કવલ, ચોવીસ કવલ ને એકત્રીસ કવલ. અલ્પાહાર તે એક
 કવલથી માંડીને આઠ કવલ સુધી એક જઘન્ય, અને આઠ
 ઉત્કૃષ્ટ, વચલા મધ્યમ. એ પ્રમાણે નવથી બાર સુધી જઘન્ય,
 ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ જાણવા. તેમજ તેરથી સોળ સુધી બે ભાગ
 ઉછોદરી. એવીજ રીતે ૧૭ થી ૨૪ સુધી અને ૨૫ થી ૩૧
 સુધી કિંચિત્ ઉછોદરી, જુદિમાને જઘન્ય વિગેરે ભેદો જાણી
 લેવા. એ પ્રમાણે પાણીનું પણ સમજવું. આ પુરૂષનું
 છે, તેમ સ્ત્રીનું પણ ઉછોદરી જાણવું. ભાગ ઉછોદરતા તે
 ક્રોધાદિ કષાયનો ત્યાગ છે. કહ્યું છે કે જન વચનની ભાવ-
 નાથી ક્રોધાદિ ઉત્પન્ન ન કરતાં તે ત્યાગે તે ભાવ ઉછોદરી
 શ્રી વીતરાગે કહી છે. હવે વૃત્તિ સંક્ષેપ કહે છે. તે ગોચરીના
 અભિગ્રહ રૂપે છે. તેના અનેક પ્રકાર છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ
 અને ભાવથી. દ્રવ્યથી નિકેંપાદિ લેવું. કહ્યું છે કે લેપવાળું
 કે લેપ વિનાનું અમુક દ્રવ્ય આજ લઈશ અથવા અમુક
 દ્રવ્ય વહેં. મિવાંહ કરીશ તે દ્રવ્ય અભિગ્રહ જાણવો. આઠ
 ગોચર સ્થાન છે - એકુંક (કંકેલી), વિષ્કંભમાત્ર મહાહુ, પોતાના

ગામમાં કે બીજા ગામમાં, અથવા આટલા ઘરમાં કે આટલા ક્ષેત્રમાં. રૂઝવી ગતિએ જઈ પાછા ફરવું, ગાયના મૂત્ર માફક તથા પતંગ વિથી, પેટા અર્ધ પેટા અને અભ્યંતર બાહ્ય શંખુક, તથા કાળને આશ્રી પ્રભાતે, મધ્યાહને કે છેવટે અભિગ્રહ હોય એટલે સ્મૃતિકાળ પ્રાપ્ત ન થયો હોય તે આદિ, બીજામાં મધ્યે, ત્રીજામાં છેવટે. વળી આપનાર અને લેનાર જરા પણ અપ્રીતિ ન પામે એટલે અપ્રાપ્ત તથા અતીતનું વર્તન તે મધ્ય ભાવ વિગ્રહમાં ઉત્ક્રિષ્ટ, ચરકત્વ વિગેરે ભાવ સહિત અભિગ્રહ થાય છે. અથવા ગાતી, રાતી, બેઠેલી, ઉભાં ઉભાં યોડરાંવે તે. અથવા અવશ્વશ્કણ, અભિબાંધકણ, પરાંમુખ, અલંકૃત પુરૂષ કોઈ પણ ભાવથી યુક્ત હોય તે ભાવઅભિગ્રહ જાણવો.

હવે રસ ત્યાગ કહે છે. તે દૂધ વિગેરેનો ત્યાગ. એટલે વિકૃતિ વિકારના ભયથી ડરેલો વાપરતો નથી. કારણકે સ્વભાવમાં વિકાર કરવાથી તેનું નામ વિકૃતિ છે તે સાધુને અનિચ્છાઓ કુમાર્ગે દોરેછે. ચિત્તને જીતવાવાળો સાધુપણ મોહ ઉદય થતા વિકૃતિનો ઉપયોગ કરે તો કેમ કુમાર્ગે ન જાય ? દાવાનગના મધ્યભાગમાં રહેલો હોય તેને શાંતિ માટે પાણી વિગેરે શું કરે ? એવી રીતે મોહાનલથી દીન પુરૂષ સુમાર્ગને ગૃહણ ન કરે. હવે કાય કલેશ કહેછે. તેના વીરાસન વિગેરે અનેક લેહ છે. વીરાસન, ઉત્કટ,

આસન તથા લોચ વિગેરે. તે સંસાર વાસમાં એક રૂપ હોવાથી કાય કલેશ નાહાયો. આ વૈરાસન વિગેરેથી કાયનો નિરોધ, જીવોમાં થયા, પરલોકના વિચાર અને બીજાનું બહુ માન એ કાયદા છે.

હજમ આશ્રી હાથ માથું ધોવાય. પહેલાં અને પછીના કર્મ તે સાવચ હોવાથી લોચ કરવાથી બચી જાય, અને નિઃસંગતા થાય. તથા દુઃખ સહન કરવાથી નરક વિગેરેની લાવના યાદ આવતાં વૈરાગ્ય થાય.

વળી બીજાઓએ કહ્યું છે, “ પશ્ચાત્ કર્મ ને પૂર્વ કર્મ. તે હજમને બોલાવવો. તેને આવતાં જતાં અસયમથી આલે તથા ‘કાયુ’ પાણી વાપરે એ દોષ લોચરાજાને ન લાગે. હવે સંલીનતા કહે છે. તે ઇંદ્રિય સંલીનતા વિગેરે લેઈથી ચાર પ્રકારની છે. ઇંદ્રિય, કષાય, અને યોગને આશ્રી સંલીનતા, તથા વિવિકતચર્યા એમ ચાર પ્રકારની શ્રી વીતરાગે કહી છે. તેમાં કાન વિગેરે પાંચ ઇંદ્રિયા છે. સુંદર અને ખરાબ શબ્દોમાં રાગ દ્વેષ ન કરે તો ઇંદ્રિય સંલીનતા થાય. કહ્યું છે કે સારા માઠા શબ્દો કાનમાં પડતાં સાધુએ રાગ દ્વેષ ન કરવો. તેવી રીતે રૂપ વિગેરેમાં નાણુવું. કષાય સંલીનતા તે કષાયના ઉદયનો નિરોધ. ઉદીરણા અટકાવવી તે કષાય સંલીનતા છે. કહ્યું છે કે ઉદય ન થયો હોય ત્યાં મુખી નિરોધ કરવો અને ઉદય આવ્યાને નિષ્ક્રમ કરવો.

હવે યોગ સંહીનતા કહે છે. મનોયોગ વિગેરેના અકુશલનો નિરોધ અને કુશલની ઉદ્દીરણા. કહ્યું છે કે અપ્રશસ્યનો અટકાવ અને સારા યોગની ઉદ્દીરણા તથા કાર્યમાં વિધિ તે ચત્તથી જવું આવવું તે. હવે વિવિક્ત ચર્ચા કહે છે.

આરામ, ઉદ્યાન વિગેરે જ્યાં સ્ત્રી, પશુ, નપુંસકથી વર્જીત સ્થાન હોય ત્યાં રહેવું, અને નિર્દોષ એવાં પાટીઆં વિગેરે વાપરવાં, હવે બાહ્ય તપ પૂરો થયો. એને બાહ્ય તપ કહેવાનું કારણ એ કે અન્ય લોકો પણ તે આચરે છે, અથવા અન્ય લોકો બીજા કારણથી એ કરે છે. આથી તે બાહ્ય તપ, અર્થાત્ મોક્ષ સિવાય બીજા માટે આદર્શ તો તે બાહ્ય તપ ગણાય. હવે અભ્યંતર તપ કહે છે. તેના પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સત્ત્વ, ધ્યાન ને કાઉસંગ એમ છ લેહ છે. આલોચણા એટલે અવશ્ય કાર્યોમાં ગોચરી વિગેરે જતાં અપરાધ ન હોય તો પણ જો આલોચના ન કરે તો અવિનય થાય. માટે ગુરુ આગળ જેવું હોય તેવું બોલી જવું. એટલે જો કંઈ અયોગ્ય આહાર વિગેરેના અપરાધ હોય તે યાદ આવી જાય, અથવા આચાર્ય પોતે યાદ કરાવી આપે. તેથી આલોચણા કરવી સારી છે. આલોચના કરવી, પ્રકટ કરવું, કહેવું, વિશુદ્ધિ કરવી, એ બધા એક અર્થમાં છે. હવે પડિકકમણું કહે છે. એટલે ગોચરી જતાં, કથા કરતાં પ્રમાણી થઈ કંઈ સાધુ ઇરિયા સમિતિ

ન પાળે તે વખતે કોઈ જીવ મૃત્યુવશ થયો હોય તો મિચ્છામિદુકકંઠથી શુદ્ધ થાય. એમ બાકીની સમિતિ ગુપ્તિમાં પશુ જાણવું. જ્યાં અસમિતિપણું હોય ત્યાં મોટો અપરાધ ન હોય તો ‘મિચ્છામિ દુકકંઠ’થી શુદ્ધિ થાય. આ હોયના અને પરિક્રમણ એ એકેન્દ્રિય જીવોને આકુળતાથી સંઘટ્ટન, અને પરિતાપના કરતાં થાય છે. વિવેક નામ પરિસ્થાપનાનું છે. તે આહાર, ઉપધિ, શય્યા, આસનાદિ ઉદ્દગમાદિ દોષથી જો અશુદ્ધ હોય તો તે ત્યાગી દેવું. કાઉસગ્ગ અને વિઉસગ્ગ એ બન્ને એક અર્થવાળા છે. તે ક્યારે કરવાં તે કહે છે. વહાણથી નદી ઉતરતાં, ગમનાગમન, સ્વપ્ન દર્શન અને આવશ્યક વિગેરે કારણોમાં એમ બહુ પ્રકારે છે હવે તપતે પંચ રાત્રિ દિવસનો વિગેરે રીતે બહુ પ્રકારનો છે તથા છેવટના તે જે સાધુએ જેવો અપરાધ કર્યો હોય તે પ્રમાણે તેના પર્યાયનો છેદ કરે.

એક દિવસ, એક પખવાડીઈ, મહિનો કે એક વરસ વિગેરે, મૂળ નામ મૂળથી પર્યાય છેદે. અનવસ્થાપ્ય તે સર્વથા ચારિત્ર છેદી કંઈક તપ કરાવી ફરી દિક્ષા આપે. પારંચ નામ, ક્ષેત્ર દેશથી દૂર કરી દીક્ષા આપે, આ છેદ વિગેરે દેશકાળ સંયમ વિરાધના કરનાર પુરૂષને આશ્રી અપાય છે. આ બધું પ્રાયશ્ચિત્ત તપનું વર્ણન ગીતાર્થ પાસેથી જાણવું.

પ્રાયશ્ચિત્તનો અર્થ—પાપને છેદે અથવા પ્રાયઃ, જેનાથી

ચિત્ત શુદ્ધ થાય તે પ્રાયશ્ચિત્ત. કહ્યું છે કે પાપને છેદ
અથવા પ્રાયઃચિત્તને શુદ્ધ કરે, તે આલૌચનાદિ ઉપર કહ્યા
પ્રમાણે દશ પ્રકારે છે. આલૌચના, પ્રતિક્રમણ, મિશ્ર, વિવેક,
કાઉસગ્ગ, તપ, ઋછેદ, મૂળ, અનવસ્થાપ્ય અને પારાંચિક એનું
વિશેષ વર્ણન વિશેષાવશ્યક સૂત્રથી બાણવું. હવે વિનય કહે
છે. થોડું ઉપર કહી ગયા છીએ. આઠ પ્રકારના કર્મને જેવડે
દૂર કરાય તે વિનય છે, કહ્યું છે કે વિનયનું ફળ શુશ્રૂષા, તેનું
ફળ શ્રુત જ્ઞાન, તેથી વિરતિ, અને તેથી આશ્રવ નિરોધ. તે સં-
વર તેથી તપ. તપથી નિર્જરા અને તેથી ક્રિયા નિવૃત્તિ. તેનું
ફળ અયોગીપણું અને તેનાથી ભવ પરંપરા ક્ષય થાય છે.
અને તેનાથી મોક્ષ તે બધાં કલ્યાણનું મૂળ વિનય છે. તે
જ્ઞાનાદિ ભેદ સાત પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન,
ચારિત્ર, મન, વચન, કાયા, ઉપચાર સંબંધી એટલે મતિ,
શ્રુત વિગેરે પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાન છે એમ શ્રદ્ધા કરવી, ભક્તિ,
બહુમાન, સમ્યક્ પ્રકારે ભાવવું, વિધિથી ગ્રહણ કરવું,
અને અભ્યાસ કરવો તે જીનેશ્વરે કહેલો વિનય છે. હવે
શુશ્રૂષા અને આશાતના એ બે પ્રકારે છે. દર્શનનો વિનય
છે. દર્શન ગુણમાં જે અધિક હોય તેની સેવા કરવી. તથા
સત્કાર, અભ્યુત્થાન, સન્માન, આસનનો અભિગ્રહ, આસન
આપવું, કૃતિકર્મ (વંદન) તથા અંજલિગ્રહ. આવનારની
સામે જવું, ઉભા રહેનારની પર્યુપાસના કરવી, જનારની

પછવાડે જવું તે શુશ્રૂષા વિનય. સરકાર તે સ્તવન, વંદન, વિગેરે અભ્યુત્થાન (ઉભાં થવું) તે જ્યાં દેખાય ત્યાંજ કરવું. સન્માન તે વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરે આપવું. પૂજન તે આસનનો અભિમુખ, પછી બેસતાં, આદરવડે આસન આપી કહેવું કે બિરાજો. આસનનું અનુપ્રદાન એટલે એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને જાય તો સાથે મૂકવા જવું. કૃતિ કર્મ એટલે વાંદણાં આપવાં એ પ્રસિદ્ધ છે. અનાશાતના વિનય, તે પંદર પ્રકારે છે. તીર્થંકર, ધર્માચાર્ય, વાચક, સ્થવિર, કુલ, ગણ, સંઘ, સાંભોગીક, ક્રિયા, મતિજ્ઞાન વિગેરેમાં છે. અર્થવાદ કહે છે. જેમકે અસ્તિ (છે) માયા તથા જીવો છે વિગેરે. જો એમ શ્રદ્ધા ન કરે તો અથવા બીજી રીતે બોલે તો ક્રિયાની આશાતના થાય છે. અહિં ભાવના કહે છે. તીર્થંકરની આશાતના ન કરવાથી તીર્થંકરે કહેલા ધર્મનું અહુમાનપણું થાય છે. એજ ગુણ પ્રાપ્તિનું લક્ષણ એ પ્રમાણે બધે સમજવું.

ભાવના—દર્શન વિનયમાં પ્રાયઃ તીર્થંકર, કેવલ જ્ઞાની વિગેરે ધર્મમાં સ્થિર કરનાર પુરૂષોની ભક્તિ, અહુમાન, તથા ગુણોની સ્તુતિ, ભક્તામર વિગેરે સમજીને ગાવાં તે. હવે ચારિત્રનો વિનય કહે છે. સામાયિક વિગેરે પાંચ ચારિત્રની શ્રદ્ધા કરવી તથા તે આદરનાર પુરૂષનો કાયા (મસ્તક) વડે સ્પર્શ કરવો તથા ભગ્ય જીવો આગળ તેમજ

ગુણ ગાવા, તથા મન વચન કાયાનો વિનય બધા કાળમાં
 આચાર્ય વિગેરેનો કરવો, અને ખરાબ ધ્યાનને અટકાવી
 શુભ ધ્યાન કરવું, વિહારમાં થાકીને આચાર્ય વિગેરે આવ્યા
 હોય અથવા રોગથી પીડિત હોય તો માથાથી તે પગ
 સુધી તેમનો વિશ્રમણ (થાક ઉતારે તેમ) કરવું આ ઉપચારક
 વિનય સમાસથી કહ્યો. તેમાં સ્થાન એટલે ભણનારે આચાર્ય
 પાસે ઘણું દૂર કે ઘણું પાસે ન બેસવું, તથા તેમને અનુકુળ
 રીતે ભણવું. તથા વંદના પૂર્વક આચાર્યને પ્રસન્ન કરી
 સૂત્ર અર્થ લેવો. પણ એકલી નિર્જરાના હેતુથી આહારાદિ માટે
 યતના ન કરવી. એટલે નિર્જરા પણ થશે અને શુદ્ધ પ્રસન્ન
 થઈ સાઝું ભણાવશે. તે બંને નિમિત્તે કરવું. વળી સમ્યક્
 પદ અર્થ એ અમને શીખવે છે માટે માટે ઉપકાર
 તેમનો છે તે માટે તે પ્રસન્ન થાય તેમ કરવું. બાકીની
 વાતો પ્રસિદ્ધ છે. હવે વૈયાવચ્ચ કહે છે. વૈયાવચ્ચ
 એટલે વ્યાપૃત ભાવ. તે અહિં ધર્મ સાધનનું કારણ છે.
 એટલે ભણાવનારને વિધિ વડે અન્ન વસ્ત્ર વિગેરે પૂરાં
 પાડવાં ૧. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, તપસ્વી, માંદો,
 નવોદીક્ષિત, સાધર્મિક, કુલ, ગણ, સંઘ એ દશની વૈયા-
 વચ્ચ કરવી. ૨ આચાર્ય પાંચ પ્રકારના છે ૧ પ્રત્યાજ્ઞનાચાર્ય.
 (દિક્ષા આપનાર). ૨ દિશાચાર્ય. ૩ સૂત્રના ઉદ્દેશા આપનાર.
 ઉદ્દેશનાચાર્ય. ૪ સમુદ્દેશનાચાર્ય ૫ વાચનાચાર્ય એ પ્રસિદ્ધ

છે. સ્થવિર એટલે ગચ્છની સારી હાલત રાખે અથવા ઉમ્મર, જ્ઞાન કે ચારિત્રના પર્યાય વડે વૃદ્ધ હોય. તપસ્વી તે ઉમ્મ તપસ્થા કરે તથા ચારિત્રમાં અનુરક્ત રહે. જ્ઞાન એટલે માંદા, શિક્ષક એટલે નવો હિક્ષિત. સાધર્મિકના ૪ લેહ છે. ૧ પ્રવચનથી ન લિંગથી ૨ લિંગથી ન પ્રવચનથી ૩ લિંગથી અને પ્રવચનથી ૪ ન લિંગથી ન પ્રવચનથી. કુલ, ગણ, સંઘ એ પ્રસિદ્ધ છે. હવે સ્વાધ્યાય કહે છે. તે પાંચ પ્રકારે છે. વાચના, પૃચ્છના, પરિવર્તના, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મ કથા. વાચના એટલે શિષ્યોને ભણાવવું તે. પૃચ્છના તે સૂત્ર અથવા અર્થને પૂછવું તે. પર્યટન એટલે ભણેલાને ગણી જવું. અનુપ્રેક્ષા એટલે મનમાં ગણવું વિચારવું પણ મોઢથી બોલવું નહિ. ધર્મ કથા એટલે અહિંસા વિગેરે લક્ષણુ યુક્ત સર્વજ્ઞ પ્રણીત ધર્મનું વ્યાખ્યાન કરવું તે (જેમાં બીજાને વેરાગ્ય થાય અને મોક્ષાભિલાષી બને). હવે ધ્યાન કહે છે. તે ચાર પ્રકારે છે. આર્ત ધ્યાન, રોદ્ર ધ્યાન, ધર્મ ધ્યાન અને શુકલ ધ્યાન તેમાં રાજ્ય, ઉપલોગ, શયન, આસન, વાહન, સ્ત્રી, સુગંધી, માળા, મણિ, રત્ન, ફાગીના તેમાં મોહના ઉદયથી ઇચ્છા-અભિલાષ થાય છે તેને વિદ્વાનો આર્તધ્યાન કહે છે (અનુકુળનો રાગ અને પ્રતિકુળનો ઝેહ તે આર્તધ્યાન છે). તથા બીજાનું સંછેદન, બાળવું, ભાગવું, મારવા વડે બાંધવું, પ્રહાર, હમન તથા વિનિકુંતન દૂરતાથી

જે ખુશ થાય છે અને હયા ભાવતો નથી અને પારકાને દુઃખ આપવા સંબંધી ધ્યાન કરે છે તે રૈદ્ર ધ્યાન બાળુનું. આજ્ઞા જ્ઞાની કહે છે. ૩ સૂત્ર અર્થ સાધવાને તથા મહામત ધારણ કરવામાં અને બંધનોનો છુટકારો કરવાના હેતુ રૂપ જે ત્રિચારે-ચિંતા થાય તે, તથા પાંચે ઇંદ્રિઓને જીતવી, સર્વ જીવોમાં હયા રાખવી તેને પંડિતો ધર્મધ્યાન કહે છે. તથા ઇંદ્રિઓ મોહક વિષયોમાં પણ પરાડબુખ રહે અને સંકલ્પ, કલ્પના, વિકલ્પ, વિકાર દોષો તથા તેના વ્યાપારથી રહિત જેનો આત્મા શાંત છે તેને પંડિતો ઉત્તમ-શ્રેષ્ઠ એવું શુકલ ધ્યાન કહે છે. આ ચારેનું ફળ કહે છે. આર્ત ધ્યાનથી તિર્યચ થાય, રૈદ્ર ધ્યાનથી નરક પ્રાપ્તિ, ધર્મ ધ્યાનથી દેવ ગતિ અને શુભ ફળ છે, પણ શુકલ ધ્યાનથી તો જન્મનો ક્ષય અર્થાત મોક્ષ મળે છે. તેથી વ્યાધિ રોગનો નાશ કરનાર, હિતકારી, સંસારનો છેદ કરનાર અને કર્મ રજને ફર કરનાર એવા શુકલ ધ્યાનમાં પંડિત પુરૂષો પ્રયત્ન કરે છે. ધ્યાન શતકથી આનો વિશેષ અધિકાર બાળી લેવો, કાઉસગ્ગ દ્રવ્યથી ને ભાવથી એમ બે પ્રકારે છે. દ્રવ્યથી ચાર પ્રકારે છે-ગણ, શરીર, ઉપધિ અને આહારથી, અને ભાવથી ક્રોધાદિ વિગેરેનો ત્યાગ છે. કહ્યું છે કે દ્રવ્યભાવ તે દ્રવ્યથી ચાર પ્રકારે અને ભાવથી ક્રોધાદિકોનો ત્યાગ કરે વિગેરે. તે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે છે. કાળમાં, ગણ, અને દેહનું,

અતિરિક્ત, અશુદ્ધ ભક્ત પાન વિગેરેનો ત્યાગ કરવો જો સ્વ-
સ્થિત્ય સંભાળનારા હોય ત્યારે શુદ્ધ તેને સોંપી પોતે અનશન
કરે. ભાવથી કોમ્પલિકેશનો ત્યાગ કરવો. આ પ્રાથમિકતથી
માંડી કાઉસગ્ગ સુધી જે અભ્યંતર તપ છે તે લૌકિક
મતવાળા જાણતા નથી અને જાણવાવાળા પણ મોક્ષને વાસ્તે
યથા યોગ્ય તે આહરતા નથી, આથી જોન મતવાળા તેને
અભ્યંતર તપ કહે છે. જાકીના પહોનો અર્થ પ્રકટ હોવાથી
સૂત્ર પદ્ધતિ સ્પર્શી તે નિરૂક્તિમય નથી કહ્યો; પણ બુદ્ધિમાને
તે પોતાની મેજે વિચારી લેવો. વાલીની શંકા—‘ધર્મ’ એ
ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે. તેમાં ધર્મ ગૃહણમાં અહિંસા સંયમ
લેવાં તે અશુદ્ધ છે. કારણકે અહિંસા વિગેરે ધર્મમાં
સંપૂર્ણ રીતે રહેલ છે.’ આચાર્યનું સમાધાન—‘એમ નહિ.
અહિંસા તે ધર્મનું કારણપણું, અને ધર્મ તે કાર્ય પણું હો-
વાથી તે કાર્ય કારણમાં કંઈક લેહ છે. અને કંઈક લેહ તે આ
છે. તેનો દ્રવ્ય પર્યાય તે ઉભય રૂપ હોવાથી ખતાબ્યો છે.
કહ્યું છે કે પૃથ્વીથી વિશિષ્ટ ઘડો નથી તેથી તે એક બીજા-
થી જૂદાં નથી પણ માટીનો બનેલો ઘડો તે પહેલાં માટી
અને પછી ઘડો તેથી ઘડો માટીથી જૂદો પણ કંઈ અંશે
કહેવાય તેથી અહિંસા વિગેરે જૂદાં પણ ખતાબ્યાં. વળી
અમૃતાદિ ધર્મ જે પૂર્વે અનેક પ્રકારે ખતાબ્યો તેમાથી આ
અહિંસા ધર્મ જૂદો છે તે લોકોત્તરપણું ખતાવવા માટે લો-

ક્રિક ધર્મથી જુદો પાડવા અહિંસાદિ લક્ષણ બતાવવું તે ઠીક છે. વાદીની શંકા-‘અહિંસા, સંયમ, તપરૂપ ધર્મ ઉકૂળે મંગળ છે એવું વચન તે આશાસિદ્ધ છેકે યુક્તિ સિદ્ધ પણ છે? નિર્યુક્તિકાર ઉત્તર આપે છે.

જિજ્ઞાસુર્ણ સિદ્ધં ચેવ મળ્લન કત્થઈ ઉદાહરણં ।

આસજ્જ ઉ સોયારં હેઝઽવિ કહિંધિ મળેઝજા ॥૪૯॥

પૂર્વે કહેલા સ્વરૂપવાળા જીન તેમનું વચન આશા વડે સિદ્ધ-સાચુંજ છે તે પ્રખ્યાત છે. તે વિચાર્યા વિનાજ સિદ્ધ-વિશ્વાસપાત્ર છે કારણકે રાગદ્વેષથી રહિત તે જીન છે અને રાગી વિગેરેનું વચન સત્ય હોવાનો અસંભવ છે. કહ્યું છે કે રાગ દ્વેષ અને મોહથી જે વાક્ય બોલાય તે જૂઠું. જેને આ દોષ નથી તેને જૂઠું કારણ શું છે? વિગેરે છે તો પણ તેવા સાંભળનારાઓની અપેક્ષાથી ક્યાંક ઉદાહરણ કહીએ છીએ. તથા સાંભળનારને આશ્રી ક્યાંક હેતુ પણ કહીએ છીએ, પણ નિયોગથી નહિ. ‘તુ શબ્દ સાંભળનારનું વિશેષપણું બતાવે છે કે સાંભળનાર કેવો છે? તિલ્લણ બુદ્ધિવાળો કે મધ્યમ બુદ્ધિવાળો? અથ્થ બુદ્ધિવાળા માટે નહિ કારણકે બુદ્ધિમાન હેતુ માત્રના ઉપન્યાસ વડેજ ઘણા ઘણા અર્થને માટે ગમન કરી શકે છે. મધ્યમ બુદ્ધિવાળો તેના વડેજ બોધ પામે છે પણ બીજો નહિ, તેમાં સાધ્ય, સાધન,

અન્વય, વ્યતિરેક બતાવવું તે ઉદાહરણ કહેવાય. તે દ્રષ્ટાંત બાણવો. સાધ્ય ધર્મ તે અન્વય, વ્યતિ રેંક લક્ષણ, હેતુ. અહિં હેતુને ઉલ્લંઘીને 'પે'લું ઉદાહરણ કહેવું તે ન્યાયને અનુસરી તેના બલવડેજ હેતુનો સાધ્ય અર્થ અને તેનું સાધકપણું તેનો સ્વીકાર થાય છે. કોઈ જગ્યાએ હેતુ કદાચ વિના પણ દ્રષ્ટાંત કહેવાય. અથવા ન્યાય બતાવવા માટે પણ કહેવાય. જેમ ગતિ પરિણામને પરિણામેલા જીવ પુદ્ગલોને ગતિના આધાર રૂપ ધર્માસ્તિકાય છે. જેમ ચક્ષુ વાળા જ્ઞાનને દીવાની માફક (એટલે આંખો હોય અને જ્ઞાન હોય તોજ દીવો કામ લાગે) કહ્યું છે કે જેમ જ્ઞાન અને આંખોવાળાને દીવો સહાયક છે તેમ જીવ અને પુદ્ગલોની ગતિના 'ઉદ્ગમનનું' કારણ ધર્માસ્તિકાય છે. તે જીવ વિગરેને સહાય કરે છે. કોઈ વાર હેતુ એકલોજ કહેવાય છે. દ્રષ્ટાંત નથી કહેતા. જેમકે આ મારો ઘોડો છે કારણકે તેને લાખું વિગરે પ્રસિદ્ધ ચિન્હ છે. ખીજામાં ખીજી રીતે દેખાતું નથી તેથી આ મારોજ છે.

કથમ્ પંચાવયવં દસહાવા સઘ્વહા ન પઠિસિદ્ધં ।

મય પુણ્ણ સઘ્વં મણ્ણ ક્ક હંહી સવિઆરમ વસ્સ વં । ૧૦૧

અર્થ—કોઈ સ્થળે સાંભળનારની અપેક્ષાએ પાંચે અવયવ કહેવાય છે તો કોઈ સ્થળે હજી અવયવ, બધી રીતે શુદ્ધ અને સાંભળનારની અપેક્ષાએ છે, પણ પ્રતિબિંબ ઉદાહરણ

વિગેરે નથી એટલું વાક્ય શેષ છે. બેઠે નિરોધ નથી તેા પણ અવિશેષ વડેજ છે. પણ સરસ ઉદાહરણ વિગેરે કહેતા નથી. શા માટે ? તે કહે છે. અહિં તે પાસે બતાવવા માટે. શું પાસે બતાવે છે ? જેના વડે અહિં અથવા બીજે જૂદા શાસ્ત્રોમાં પ્રતિપક્ષ થાય. અહિં કહેલું તે અનુક્રમે ઉદાહરણ વિગેરેથી કહેલું છે એમ જાણીએ છીએ. પાંચ અવયવ તે આ છે-પ્રતિજ્ઞા, હેતુ, ઉદાહરણ, ઉપનય અને નિગમ. ન્યાય દર્શન ૧-૧-૪૨ સૂત્ર પ્રમાણે છે. દશ પ્રતિજ્ઞા વિભક્તિ વિગેરે આગળ કહેશે. એમના પ્રયોગ લંબાણ ન કરવા ખાતર અહિં ન કહેતાં જરૂર પડશે ત્યાં કહીશું. હવે જીન વચન સિદ્ધ છે તે કોઈ સ્થળે ઉદાહરણ કહે છે વિગેરે તેમાં ઉદાહરણ અને હેતુનું સ્વરૂપ કહે છે.

તત્પ્રા હરણં કુવિહં ચઽઽવિહં હોઈ એક મેક્કંતુ ।

હોઈ ચઽઽવિહો સ્વલુ, તેણ ડ સાહિજજણ અત્યો ॥ ૫૧ ॥

‘તત્ર’ શબ્દ વાક્યનો ઉપન્યાસ બતાવનાર છે અથવા નિશ્ચય વાચક છે. ઉદાહરણ પૂર્વની માફક છે, તે મૂળ લેદથી બે પ્રકારે છે. એટલે એક બનેલું અને બીજું સમજાવવા માટે બનાવટી. હવે એમાં ઉત્તર લેદ જે ચાર પ્રકારે છે તે કહે છે. તે બેનાજ ઉદાહરણ, આહરણ ૧ તેનો દેશ. ૨ તેનો દોષ ૩ તેનો ઉપન્યાસ ૪ એ ચાર લેદ આગળ કહીશું.

ધ્રુવિષ્ણુ ધર્મ વિશિષ્ટ અર્થને પમાડે તે હેતુ. તે ચાર પ્રકારે છે. 'ખલુ' શબ્દ વ્યક્તિ લેકથી અનેક પ્રકારનો વિશેષ અર્થ બતાવનાર છે. 'તુ' શબ્દનો પુનઃ શબ્દાર્થ છે. તે હેતુ વડે સાધ્ય અર્થ અવિનાભાવના બલ વડે સધાય છે, કરાય છે અથવા જણાય છે. અર્થ એટલે જે સિધ્ધ કરવાનું પ્રતિજ્ઞા છે. હવે જુદા જુદા દેશમાં જન્મેલા શિષ્યોના સમુદાયના હિત માટે ઉદ્ઘાટરણના એક અર્થમાં વપરાતા પર્યાયવાચી શબ્દો કહે છે.

નાય મુદા હરણં તિ અ, દિદ્વંતો વમ નિદરિણં તહ્યય
 ઇમદ્વં તં કુવિહં, ચક્રવિહં ચેવ ના યવં ॥ ૬૨ ॥

જ્ઞાત, જે વડે દ્રષ્ટાંત આપવાનો અર્થ જણાય તે, અધિકરણમાં નિષ્ઠા પ્રત્યય છે. તે પ્રમાણે જે વડે ઉદ્ઘાટરણ કરાય અને ધ્રુવિષ્ણુ અર્થ પમાય તે ઉદ્ઘાટરણ. દ્રષ્ટાંત એટલે જોયેલા અર્થને અંત સુધી લઇ જાય અતીન્દ્રિય એટલે પ્રમાણથી ન દેખાયલું સંવેદન નિષ્ઠાને પડેંચાડે તે દ્રષ્ટાંત છે. જેના દ્રાષ્ટાંતિક અર્થ ઉપમાવડે કરાય તે ઉપમાન. તથા નિદર્શન એટલે જે નિશ્ચયવડે દ્રાષ્ટાંતિક જ અર્થ થાય તે છે. આ બધા એક અર્થવાળા છે. પૂર્વે કહેલું આ બંને પ્રકારનું ઉદ્ઘાટરણ તથા ચાર પ્રકારનું પ્રત્યેક જાણવું. સામાન્ય વિશેષથી કંઈક અંશે એકપણું હોવાથી, તેથી સા-

માન્યનું પણ પ્રધાનપણું બતાવવા એક વચનનું કહેવું છે તે પ્રમાણે એકાર્થ છે. અહિં બહુ કહેવાનું છે. પણ અંથ વિસ્તાર ભયથી નથી કહેતા. હવે બે પ્રકારનું ઉદાહરણ કહે છે.

ઉદાહરણ.

ચરિઅં ચ કપિઅં વા દુવિહં તત્તો ચ ઉવિવહૈ કં
આહરણે તદંસે તદોસે ચેવુવજ્ઞાસે ॥ ૫૩ ॥

ટીકાનો અર્થ—બનેલું અને કલ્પિત તે બે પ્રકારે છે. જેમાં ચરિત એટલે બનેલું જે વડે કહેવાના અર્થને માનવામાં આવે. દાખલા તરીકે નિયાણું કરવું તે દુઃખ માટે છે. જેમ પ્રલહસે કરી દુઃખ લોગવ્યું. વળી કલ્પિત તે પોતાની બુદ્ધિ કલ્પનારૂપ શિલ્પવડે બનાવી દેવું. તેના વડે કાંઈને કહેવાના અર્થની ખાત્રી થાય. જેમકે પીપળાના પાનથી અનિત્યતા બતાવે છે. કહ્યું છે કે, જેમ તમે તેમ અમે પૂર્વે હતા અને અમે જેમ પડયા છીએ તેમ તમારે પડવાનું છે આવું સૂઝાયલાં પડતાં પાંદડાં નવાં પાંદડાની કું-પળોને કહે છે. આ કલ્પિત પ્રજ્ઞાંતમાં પાંદડાં કંઈ બોલતાં નથી પણ નવ યુવકો અહંકાર કરતા હોય અને તે ભવ્ય સત્ત્વ હોય તો તેમના બોધ માટે છે ત્રિગેર. હવે આ ઉદા-હરણ તે પ્રજ્ઞાંત કહેવાય. તેનું સાધ્ય જે અનુગમાદિ લક્ષણ

છે. હવે દ્રષ્ટાંત કહે છે. તેનું સાધ્ય અનુગમ વિગેરે લક્ષણ છે. કહ્યું છે કે સાધ્યવડે હેતુના અનુગમને સાધ્યના અભાવ માં નથી પણ તે દ્રષ્ટાંત કહેવાય. તે સાધર્મ અને તે સ્ત્રીવાયનો બીજો વૈધર્મ એમ બે પ્રકારે છે પણ અત્રે લક્ષ્યનો અભાવ હોવાથી શા માટે ઉદાહરણ પણ કહેવાય? ઉત્તર- તેમાં પણ કંઈક અંશે સાધ્યના અનુગમવડે દ્રષ્ટાંતિક અર્થના સ્વીકારની ખાત્રીના ક્ષણથી ઉદાહરણ છે. અહિં પણ તે છે જ એમ કહીનેજ તે ઉદાહરણ કેમ નહિ? ઉદીરણા સાધ્યનું અનુગમ વિગેરે લક્ષણ પણ સામાન્ય વિશેષ ઉભય રૂપ અનંતધર્મવાળી વસ્તુમાં છતાં કંઈક લેહવાળાનેજ યોગ્ય શકાય. બીજાને નહિ. એકાંત લેહ જે અલેહનો તેમાં અભાવ છે. જેમકે સર્વથા પ્રતિજ્ઞા, દ્રષ્ટાંત અર્થના લેહવાળા વાદીને અનુગમથી નિષ્ચયે ઘટાડેલ કૃતકપણાથી અત્યંતપણાના પ્રતિબંધનું દર્શન તે ચાલતી બાબતમાં અનુપયોગી છે. (કારણ કે) લિન્ન વસ્તુનો ધર્મ હોવાથી અને સામાન્યમાં પરિકલ્પિતપણાનું અસરવપણું હોવાથી આ પણ તેના બળ વડે સાધ્ય અર્થ પ્રતિબંધની કલ્પના છતાં અતિ પ્રસંગનો દોષ આવે. અહિં બહુ કહેવાનું છે. તે ગ્રંથ વિસ્તાર ભયથી નથી કહેતા.

આ પ્રમાણે એકાંત અલેહવાદીને પણ તેનો અભાવ બહુવો, પણ અનેકાંતવાદી વસ્તુને અનંત ધર્મવાળી મનાતાં

તેના તેના ધર્મના સામર્થ્યમણ્ણથી તે તે વસ્તુઓના પ્રશિષ્ટ-
 ધના અળ વડેજ તે તે વસ્તુઓનો ગ્રમક (એળખનાર) થાય
 છે. ખીણ રીતે તેનો તેમાં તે સંબંધી સ્વીકારનો અભાવ
 છે. આટલુંજ બસ છે. હવે આણુ વિષય કહેવામાં આવે
 છે. વિધિ વડે ચરિત અને કલ્પિત એમ બે પ્રકારનાં ઉદા-
 હરણુ કહ્યાં. હવે દરેકના ચાર પ્રકાર કહે છે. ૧ ઉદાહરણુ
 ૨ તેનો દેશ. ૩ તેનો દોષ ૪ ઉપન્યાસ. તેમાં ઉદાહરણુનો
 શબ્દાર્થ કહેવાજ છે. તેના દેશ, દોષ તથા ઉપન્યાસને
 કહીએ છીએ. ભાગ એટલે દેશ, દોષ એટલે ભૂલ અને
 ઉપન્યાસ તે વસ્તુ આશ્રી લક્ષણવાળો આગળ કહેવાશે. હવે
 ઉદાહરણુ કહે છે.

અહા સ્વલુ આહરણં, હોહ અવાઓ ડગાય ઠવણાય ।
 તહય પહુપ્પન્ન વિણાસ, મેવ પદમં ચ ડવિગપ્પં ॥૬૪॥

ટીકાનો અર્થ—ઉદાહરણુ ચાર પ્રકારે છે અથવા
 વિચાર કરતાં ઉદાહરણુના ૪ લેહ છે. જેમકે અપાય, ઉપાય,
 સ્થાપના અને પ્રત્યુત્પન્ન વિનાશજ. એનું વિસ્તારથી વર્ણન
 નિયુક્તિકર કહેશેજ. પહેલાં અપાયનું ઉદાહરણુ ચાર વિક-
 ર્પવાળું છે. તે અપાય ચાર પ્રકારનો નીચે પ્રમાણે છે.
 ૧ દ્રવ્ય અપાય ૨ ક્ષેત્ર અપાય ૩ કાળ અપાય ૪ ભાવ
 અપાય. તેમાં દ્રવ્યનો અપાય તે દ્રવ્યાપાય છે. અપાય એટલે

અનિષ્ઠ પ્રાપ્તિ (નુકસાન) અથવા દ્રવ્યજ અપાચ અર્થાત્ દ્રવ્ય પોતે નુકસાનનો હેતુ થાય છે તે. એ પ્રમાણે ક્ષેત્રમાં અથવા ક્ષેત્રથી પીડા થાય તે ક્ષેત્રઅપાચ. એ પ્રમાણે બીજામાં બાણી લેવું. દ્રવ્યાપાયની વાત કહે છે.

**દઘ્વાવાણ દોન્નિ ઉવાણિ અગ્ગા માયરો ઘણ નિમિત્તં ।
વહ પરિણાકમેક્કં દહ્મિ મચ્છેણ નિવ્વેઓ ॥૨૫॥**

દ્રવ્ય અપાયના બે દ્રષ્ટાંત કહે છે. 'તુ' શબ્દથી બીજા પાણુ બાણુવા. જેમકે બે ભાઈઓ ધન માટે એક બીજાને મારવા તૈયાર થયા. તે કુંડમાંના મત્સ્ય વડે વૈરાગ્ય પ.ચ્યા. ગાથાનો અર્થ સમાપ્ત. એનો ભાવાર્થ આ કથાથી બાણુવો. તે કહે છે કોઈ એક સનિવેશમાં બે ભાઈઓ મહા હરિદ્રી હતા. તેઓએ સોરઠ દેશમાં જઈ એક હજાર રૂપીઆ પેદા કરી વાંસળીમાં ભર્યા અને તે લઈને બન્ને જણ પોતાને ગામ આવ્યા. રસ્તામાં બન્ને જણ વારા ફરતી તે વાંસળીને ઉંચકે છે. એક વખત જ્યારે એકના હાથમાં કોથળી હતી ત્યારે બીજો ચિંતવન કરે છે 'કે એને મારું' તો રૂપીઆ મારા થઈ જાય ! બીજાએ પણ તેજ વિચાર કર્યો. ત્યાર પછી બન્નેના એવા વિચાર ચાલતા હતા તેવામાં તેઓ એક ગામની સમીપે આવ્યા. નદીના તટમાં મોટા ભાઈની વાંસળી ઉપાડવાની વારી આવી. તે કહેવા લાગ્યો 'ધિક્કાર હો મને કે મેં' મારા ભાઈનો ત્રિનાશ ચિંતવ્યો.'

એમ કહી પોકે પોક મૂકી રડવા લાગ્યો. બીજે પૂછ્યું, 'કેમ રડે છે' ? તેણે ખરું કહ્યું. તે બોલ્યો, 'મને પણ એવોજ વિચાર થયો હતો. મને પણ ધિક્કાર છે' એમ કહી બન્ને જણે તે વાંસળી કુંડમાં ફેંકી દીધી અને તેઓ ઘેર આવ્યા. તે માછલું તે વાંસળી ગળી ગયું. અને માછી તેને મારી મહોલ્લામાં વેચવા લઈ ગયો. આ બે ભાઈઓની માએ તે માછલું લાવવાને દાસી (બહેન) ને મહોલ્લામાં મોકલી કે જેથી ભાઈને લોજન અપાય. દાસીના હાથમાં તેજ માછલું આવ્યું. માછલાંને ચીરતાં અંદરથી તેણે વાંસળી જોઈ. તેણે વિચાર્યું, 'આ મારી થાઓ.' એમ વિચારી તે તેણે ખોળામાં છુપાવવાનું કર્યું. બુઢી ડાસીએ તે જોઈને કહ્યું, 'ખોળામાં તે શું છુપાવ્યું ?' પણ દાસી લોભણી બની કંઈ બોલી નહિ. પછી બન્ને જણ લડ્યાં. દાસીએ મર્મ પ્રદેશમાં છરી મારીતેથી બુઢી મરી ગઈ. બે ભાઈઓએ આ વાત જાણીને તથા માને મરેલી જોઈ વિચાર્યું કે દ્રવ્ય દુઃખદાયી છે. તેથી તે બન્નેને વૈરાગ્ય થવાથી તે બાઈને કેઈની સાથે પરણાવીને બન્નેએ દિક્ષા લીધી. (અહિં દાસી અને ભગિની એકજ અર્થમાં વપરાયાં છે).

લોકિકમાં પણ કહેવાય છે કે ધન પ્રાપ્તિમાં દુઃખ. ત્યારપછી તેના રક્ષણમાં દુઃખ અને તે ખરચતાં પણ દુઃખ થાય છે. માટે દુઃખને વધારનારું દ્રવ્ય તેને ધિક્કાર હો.

વળી બહુ દુઃખવાળું પાપ રૂપ જે ધન તેને ત્યજીને જેઓએ તપોવનનો આશ્રય લીધેલ છે તે મહાસત્વવાળા તપસ્વીઓ ને ધન્યવાદ છે. વિગેરે. આટલું ચાલતી વાતમાં ઉપયોગી છે. હવે ક્ષેત્ર અપાચ કહે છે.

સ્વેત્તમિ અવક્ષમણં, દસારવગ્ગ સ્સ હોહ અવરેણં ।
દ્વીવાયણો અકાલે, માવે મંડુક્કોઆ સ્વવઓ ॥૬૬

ક્ષેત્ર દ્વારનો વિચાર તે ક્ષેત્રથી અપાચ અથવા ક્ષેત્રજ પોતે તેનું કારણ થાય. તેનું ઉદાહરણ અપક્રમણ (ખીજે સ્થળે જવું), દશા વર્ગ એટલે દશ દશારણ વિગેરે અક્ષરાર્થ છે. તેનો ભાવાર્થ કથાથી જાણવો. તે કહીશું. તથા દ્વીપાયન ઋષિનો અધિકાર કાળને આશ્રી છે. અહિં કાળથી અપાચ તે કાળ અપાચ છે. અથવા કાળજ તેનું કારણ થાય છે. ભાવાર્થ કથાથી જાણવો. તે કહીશું. તથા ભાવથી દેડકું મારનાર સાધુ એ ભાવ અપાચ છે. તે ભાવથી અથવા ભાવ તેનું કારણ થાય. તેનો પણ અધિકાર કથાથી જાણવો તે કહીશું.

ક્ષેત્ર અપાચનું ઉદાહરણ.

દશ દશારણ હરિવંશના રાજા જેમની મોટી કથા હરિવંશમાં છે તેમાંનું ઉપયોગીજ કહીએ છીએ. કંસને માયા પછી તેના સસરા જરાસંધે તેનું વેર લેવા તૈયારી કરવાથી

મથુરામાંથી ઠગે ભાઈ નાસીને દ્વારકા ગયા. ચાલુ ચોજના નિયુક્તિકાર પોતે કહે છે. શા માટે અકાંડ પ્રયાસ આ વખતે કરીએ ? એટલે (મથુરા દુઃખનું કારણ) તે મૂકી દીધું.

કાળ અપાયનું ઉદાહરણ.

ન્યારે કૃષ્ણે નેમનાથને પૂછ્યું ત્યારે નેમનાથજીએ કહ્યું કે બાર વરસે દ્વીપાયનથી દ્વારકા નગરી નાશ પામશે તે વખતે ઉદ્યોત્તરના નામની નગરીમાં દ્વીપાયન ઋષિએ લોક પરંપરાથી આ વાત સાંભળી પોતે, એ નગરીનો નાશ ન થાય માટે બાર વરસ સુધી બીજે જવું સાફ. આમ વિચારી ઉત્તરના દેશમાં ગયો. ભૂલથી કાળની ખબર ન પડતાં બારમે વરસે પાંખે આવ્યો. શાંખ અને પ્રધુમને તે તે જોઈ તેને ખુશ માર્યો. ઘણા માર લાગવાથી તે નિચાણું કરી દેવતા થયો. અને તેણે દ્વારકા બાળી મૂકી. આ કાળ અપાય છે. કારણ કે જીનેશ્વરે કહેલાં વચનોમાં ફેર ન પડે.

ભાવ અપાયનું ઉદાહરણ.

શિષ્ય સાથે ગોચરી જતાં એક તપસ્વીથી પ્રમાદને લીધે દેડકી મરી. શિષ્યે સૂચવ્યું કે તમારાથી દેડકી મરી. તપસ્વી બોલ્યો, 'રે દુષ્ટ ચેલા, ઘણા દાળથી આ તો મરેલી છે. પછી બન્ને ગયા. પડિલ્લમણમાં સાંજે બુદ્ધા તપસ્વીને મારેલી દેડકી યાદ ન આવી ત્યારે ચેલાએ તે સંભાર્યું. અને કહ્યું,

‘હે તપસ્વી ! દેડકીની આલોચના લો.’ તપસ્વી રીસાયો અને એલાને મારવા બળખાનું વાસણ લઈ દોડ્યો, અંધારામાં અને રાત હોવાથી થાંભલા સાથે અથડાઈને અને જોરથી દોડતાં વધારે લાગવાથી તે મરણ પામ્યો. જ્યોતિષિમાં તે દેવતા થયો. અને ત્યાંથી ચ્યવીને દૃષ્ટિ વિષ સર્પના કુળમાં દૃષ્ટિ વિષ સર્પ થયો તે વખતે ત્યાં રાજપુત્ર ફરતો હતો, તેવા દૃષ્ટિવિષમાંનો કોઈ એક સર્પ તે રાજપુત્રને કરડ્યો. આથી સાપ પકડનારે વિદ્યાથી બધા સાપને બોલાવ્યા અને કુંડાળામાં એકઠા કર્યા. પછી કહ્યું, ‘બાકીના બધા જતા રહો. જેણે રાજપુત્રને કરડ્યો તેજ રહ્યો બીજા જતા રહ્યા તે એકલો રહ્યો એટલે તેણે તેને કહ્યું ‘તાડ’ ઝેર પી અથવા અગ્નિમાં બળ.’ તે અગધન જાતિનો સાપ હતો. સર્પમાં એ જાત છે. એક ગધન અને બીજી અગધન. આ અગધન માનવાળા હોય છે. તેથી તે અગ્નિમાં પેઠો પણ ઝેર ન પીધું. રાજપુત્ર મુઓ તેથી ક્રોધાયમાન થયેલા રાજાએ દાંડી પીટાવી કે મારી પાસે સાપનું માથું લાવે તેને મહોર આપીશ. દીનારના લોભથી લોકો સાપને મારવા લાગ્યા. તે કુળ જ્યાં ક્ષપક સાધુ ઉત્પન્ન થયો હતો તેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન હોવાથી તે રાત્રે નીકળતો હતો પણ દિવસે નીકળતો નહતો. તેનો હેતુ એવો હતો કે પોતે બીજા જીવોને ન બાળે કોઈ વખતે સાપના પકડનારને રાત્રીમાં ફરનારે આ કહ્યું, તેથી તેની

સુમંધી વડે ક્ષપક સર્પનું દર શોધી કાઢ્યું અને ત્યાં ઉભો
 રહી આપધિથી બોલાવવા લાગ્યો. સાપ ચિંતવે છે, ‘મેં
 કોપનું કૃણ જોયું. હું જે સન્મુખ જાઉં તો પેટો બળી
 જશે.’ તેથી પૂછડી વડે ઉઘો ચાલવા માંડ્યો. તે વખતે
 સાપ પકડનારે તેને બહાર નીકળતાંજ મારી નાખ્યો. માથું
 છેદતાં સાપ મરણ પામ્યો. આ સાપ દેવતાથી અધિષ્ઠિત
 હતો. તે દેવતાએ રાજાને સ્વપ્ન આપ્યું ‘તું સર્પોને ન
 માર. જેથી નાગકુળમાંથી અવતાર લઈને તે તારો પુત્ર
 થશે. તેનું નામ તારે નાગદત્ત રાખવું.’ તે ક્ષપક નાગ
 મરીને તેજ રાજાને ત્યાં પુત્ર થયો. તેનું નામ નાગદત્ત
 પાડ્યું. તેણે બાળપણમાં દિક્ષા લીધી. પૂર્વ લવમાં તે
 સાપ—તિર્યંચપણે હોવાથી ઘણો ખાવધરો હતો. તેથી સૂરજ
 ઉગે ને ખાવા માંડે તે સાંજ સુધી ખાય. આટલું
 છતાં તે શાંત મિનજી અને ધર્મ શ્રદ્ધા વાળો હતો. ત્યાં
 સાધુ સમુદાયમાં ચાર મોટા તપસ્વીઓ હતા. તે ચૈમાસી,
 ત્રણ માસી, બે માસી અને એક માસી તપ કરનાર હતા.
 રાત્રે દેવી વાંદવા આવી. ચારે જણ અનુક્રમે બેઠા હતા.
 ત્યાર પછી હુલ્લક બેઠેલો હતો. છતાં દેવીએ હુલ્લકને વાંધો
 તેથી ચારે તપસ્વીઓ ક્રોધાયમાન થયા. ચૈમાસી તપ
 કરનારે દેવીને પકડી લીધી અને કહ્યું, ‘હે કટપૂતને,
 અમે તપસ્વી છતાં તું કેમ અમને વાંદતી નથી ! અને ઘડો

ભાત ખાનારને વાંદે છે ! દેવીએ કહ્યું, ‘હું ભાવ તપસ્વીને વાંદું છું, પણ પૂજા સત્કાર અને માન વાંચ્છુઓને વાંદતી નથી. તેથી તે ચારે રીસાયા. દેવીએ વિચાર્યું કે આ નાના સાધુનેજ દુઃખ દેશે તેથી તેની પાસેજ હું રહું. તેમને હું બોધ કરીશ. બીજે દિવસે નાનો સાધુ ઠંડા આહાર લેવા ગયો પાછો આવી ગુરૂને કહી ચોમાસી તપવાળાને વિનંતિ કરી. તપસીને રીસ ચઢવાથી તેમાં થુંકયો. નાનો સાધુ કહે છે ‘મારી ભૂલ થઈ કે મેં તમને થુંકવાનો ખ્યાલો ન આપ્યો અને આ આપ્યું. તેથી તપસીએ રીસાઈ તેના માથા ઉપરજ રાખ અને બળખો નાંખ્યો. એમ બીજા ત્રણે પણ કર્યું. આ ચારેનું તેણે સાંખી લીધું. એટલામાં એક તપસીએ તેનો હાથ પકડી લીધો. આટલું છતાં આ ક્ષુદ્ધક સાધુને ન દીનતા થઈ કે ન ક્રોધ આવ્યો. તેથી વિશુદ્ધ પરિણામથી દૈશ્યા શુદ્ધિ વડે કર્મના આવરણ જે હતાં તે ક્ષય થતાં તેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યારે દેવીએ કહ્યું, ‘તમને કેવી રીતે વાંદવા ? કારણકે તમે ક્રોધથી હારેલ છો.’ તેથી તે ક્ષપકોને પણ વૈરાગ્ય આવ્યો અને મિથ્યા દુષ્કૃત દીધું. તેઓ બોલ્યા, ‘ઉપશાંત ચિત્ત વાળા આ બાળકને આપણે પાપ કર્મ વડે પીડીને આશાતના કરી છે, આ પ્રમાણે પોતાંને ધિક્કાર આવવાથી શુભ અધ્યવસાય વડે તેઓને પણ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

આ પ્રમાણે પ્રસંગથી દ્રષ્ટાંત કહ્યો. તેનો ઉપનય એટલે તેમાંથી સમજવાનું એ છે કે ક્રોધાદિ અપ્રશસ્ત ભાવ કર્ત્તાથી દુર્ગતિનો અપાય થાય. પરલોક ચિંતા માટે ચાલુ બાબતમાં તેની જરૂરીઆત બતાવતાં કહે છે.

**સિક્કલગઅસિક્કલગાણં, સંવેગથિર દ્વયાઈ દોળહંપિ ।
દન્વાઈયા એવં, દંસિજ્જંતે અવાયા ઉ ॥ ૫૭ ॥**

ટીકાનો અર્થ—શિક્ષક અને અશિક્ષક એટલે નવા જૂના સાધુ. અથવા નવો દિક્ષિત અને ગૃહસ્થી. તેમના સંવેદની સ્થિરતા માટે બંનેને આશ્રી ઉપર કહેલા ચારે અપાયો ઉપર કહેલી રીતિ વડે દેખાડે છે. તેમાં સંવેગ એટલે મોક્ષ સુખનો અભિલાષ છે. સ્થૈર્ય એટલે લીધેલાં વૃત્ત પૂરાં પાળવાં તે. તેથી કેવી રીતે દુઃખનું નિબંધન છે તે દ્રવ્ય વિગેરે જવાના બોધથી સંવેગ, અને સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય ?

ઉત્તર—દ્રવ્યાદિનો મોહ ન રાખવો. તેથી સંવેગ થાય. વળી કહે છે.

**દવિઅં કારણ ગહિઅં, વિર્ગિંચિ મવ્વમસિવાઈ સ્વેત્તં ચ ।
વારસહિં એસ કાલો કોહાઈ વિવેગ ભાવમ્મિ ॥ ૫૮ ॥**

ગાથાનો અર્થ—અહિં ઉત્સર્ગથી મુમુક્ષુએ દ્રવ્યજ અથવા અધિક વસ્ત્ર પાત્રાદિક અથવા સોનું વિગેરે 'છોડી દેવું', પણ નવા શિષ્યને આશ્રી કારણે ગ્રહણ કરેલું દ્રવ્ય તે

પણ દિક્ષાદિ કારણ સમાપ્ત થતાં તે છોડી દેવું. તેથીજ કહ્યું છે કે દ્રવ્ય કારણને લીધે ગ્રહણ કરેલું તે છોડી દેવું. આ લોક અને પરલોકના અનેક ભયના હેતુ રૂપ અને દુઃખે કરી જેનો અંત આવે એવા આગ્રહ વિગેરે અપાયોનું હેતુપણું મધ્યસ્થ પુરૂષોએ પોતાની બુદ્ધિ વડે વિચારી લેવું (દ્રવ્ય રાખનાર યતી, શ્રી પૂજ્યના હાલ પ્રસિદ્ધ છે છતાં મોહાંધ બની જ્ઞાન ખાતાને બહાને જેઓ પદવીધર થઈ અંધ શ્રદ્ધાળુઓને લુટી ધન એકઠું કરી અનેક ભળ્યા-ત્માઓને અશ્રદ્ધાનું કારણ બની ગૃહસ્થી જેવા નિર્ભર દેખાય છે તે પ્રત્યક્ષ છે માટે ભળ્યાત્માએ તે પાપદ્રવ્યથી દૂરજ રહેવું તે શોભારૂપ છે.)

હવે ક્ષેત્ર આશ્રી કહે છે.

તે પ્રમાણે ખારે વરસે ભવિષ્યકાળ એટલે કેટલા વરસમાં તે ક્ષેત્ર છોડી દેવું તેનું કારણ આ છે. અશિવાદિ એટલે ભવિષ્યમાં રોગ આવવાનો હોય તે જાણીને ખાર વરસ પહેલાંજ તે દેશ છોડી દેવો. કહ્યું છે કે ખાર વરસ પહેલાં સૂત્રાર્થને જાણનાર અતિશયવાળા ગીતાર્થ ભગવંતે જાણ્યું થતાં રોગાદિ કારણે તે દેશ છોડી દે છે વિગેરે. તેમ ક્રોધ વિગેરેનો વિવેક એટલે ક્રોધ વિગેરે ન વખાણવા લાયક હોય તે નરકમાં પડવાનાં કારણરૂપ છે માટે તે છોડવાં. આ ભાવ અપાય બતાવ્યો. આ પ્રમાણે ખરી રીતે

ચરણ કરણના અનુયોગનો અધિકાર લઈને અપાય બતાવ્યો.
હવે પ્રાનુયોગનો અધિકાર ધ્યાનમાં રાખી બતાવે છે.

દબ્વાદિર્ણિ નિચ્ચો, એગંતેણેવ જેસિં અપ્પા હ ।

હોઈ અમાવો તેસિં, સુહદુહ સંસાર મોક્ષાણં ॥૫૧॥

ટીકાનો અર્થ—પ્રાનુ આદિ એટલે પ્રાન, ક્ષેત્ર, કાળ ભાવ વડે નારકપણથી વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર અને વયઃ, અવસ્થિત, અપ્રસન્નત્વ વિગેરેથી સ્વભાવ એકાંત વડેજ સર્વથા જે વાદીઓ આત્મા (જીવ) ને અથવા અન્ય વસ્તુને માને છે તેમનામાં આ ઉપર કહેલા અપાયોનો અભાવ છે. કયા વાદીઓને અભાવ છે? કહે છે કે સુખ દુઃખ અને સંસાર મોક્ષના વાંછકોને. સુખ એટલે આહલાદનના અનુભવરૂપ સમય. અને તાપનો અનુભવ તે દુઃખ. તિર્યંચ, નર, નારક અને અમર તેમાં ભવ લેવો એટલે જન્મમરણરૂપ સંસાર અને આઠ પ્રકારના કર્મના બંધનનો વિયોગ તે મોક્ષ. હવે કોઈ પૂછે કે તે વાદીઓને સુખ વિગેરેનો અભાવ કેવી રીતે? ઉત્તર-તેઓ માને છે કે આત્માને હંમેશાં સમાન એક સરખોજ સ્થિર રહેનાર સ્વભાવ હોવાથી જેમાં કશું પણ ઉત્પન્ન નાશ ન થાય તેવા વાદીઓને તેવો સ્વભાવ કાયમ રહે તો હંમેશાંજ ચારે ગતિમાં જ્યાં જે હોય ત્યાં કાયમ રહેવાથી તેવું ને તેવુંજ રહે અને અપ્રસન્નપણું ન છોડવાથી પૂર્વ રૂપનું પ્રસન્નપણું થતાં દુઃખીને દુઃખ

કાયમ રહ્યું. સંસારીકને સંસાર રહ્યો. એ પ્રમાણે બીજામાં પણ સમજી લેવું. આથી નિત્યવાદીને નિરૂત્તર ક્યાં કે તમારું માનવું ખોટું છે.

**સુહૃદુક્ત્વ સંપ્રયોગો, ન વિજ્ઞૈર્ નિચ્ચવાય પક્ષંમિ ।
 ઇગંતુચ્છેદંમિ અ, સુહૃદુક્ત્વ વિગત્પણમ જુતં ॥૬૦॥**

ટીકાનો અર્થ—સુખદુઃખનો સંપ્રયોગ અથવા સારી રીતે જોડાયેલો પ્રયોગ તે સંપ્રયોગ. એટલે કલ્પિત, ન ઘટે એટલે શું ? ક્યાં ? તો કે નિત્યવાદ પક્ષમાં એટલે જેઓ એકાંત નિત્ય માને ત્યાં સંપ્રયોગ ન હોય. પણ જો કલ્પિત હોય તો થાયજ. જેમકે નિત્યવાદી બોલે છે કે પ્રકૃતિના ઉપધાનથી પુરુષને સુખ દુઃખ થાય છે. જેમ સ્ફટિકમાં રતાશ છે વિગેરે અથવા બીજાઓ કહે છે તેમ બુદ્ધિના પ્રતિબિંબથી એમ થાય. આનું કલ્પિતપણું એટલા માટે છે કે તત્ત્વથી આત્મા તદ્રુપ થવા વિના સુખાદિનો અભાવ છે. વળી ઉપધાન સંમિધિમાં પણ જેમ વિના પ્રકાશના પથરામાં રતાશ વિગેરે દેખાય છે તેમ તેનો જો વાદી સ્વીકાર કરે તો તે પૂર્વ સ્વીકારોની હાનિ છે. બુદ્ધિ પ્રતિબિંબ પક્ષ સ્વીકારે તો પણ અવિચ્છિત આત્માને નિરંતરજ એક સ્વભાવ હોવાથી નિરંતરજ એક રૂપની પ્રતિબિંબતા આપવી જોઈએ. અને જો સ્વભાવનો ભેદ માને તો અનિત્યતાનો પ્રસંગ આવે (અહિં નિત્ય વાદીને એ દ્વષણ આપ્યું કે તમે આત્મામાં પહેલાં

અને પછી જરા પણ ભેદ માનશે તો તમારો મૂળ નિત્ય પક્ષ છે તેનોજ નાશ થઈ જશે.)

અનિત્ય વાદીનું ખંડન.

કોઈ એમ માને કે અનિત્ય એકાંત માનીએ તો ઠીક. તેને કહે છે. એકાંત નિત્ય એટલે સર્વથા વિનાશ. અર્થાત્ અન્વય રહિત મૂળ વસ્તુનો નાશ. અને જ્યારે મૂળ વસ્તુનો નાશ થયો ત્યારે સુખ દુઃખનો વિકલ્પ અયુક્ત છે. એનો ભાવાર્થ એ કે એકાંત ઉચ્છેદ માનીએ તો સુખાદિનો અનુભવ કરનાર તેજ ક્ષણમાં સર્વથા ઉચ્છેદનો હેતુ હોવાથી અહેતુક પણે છે. એટલે પહેલે ક્ષણે નાશ થયો તેને પછીની બીજી ક્ષણ આવેજ ક્યાંથી ? તથા તેનો વિકલ્પજ ક્યાંથી થાય ? આ અપાય બતાવ્યો. (એકાંત નિત્ય અનિત્ય બન્નેનું ખંડન કરી સ્વદ્વાદ યુક્ત જૈન ધર્મને બતાવ્યો કે આત્મા પોતે સુખદુઃખ અનુભવે છે.) અપાય કહી ગયા. હવે ઉપાય કહે છે. ઉપ એટલે સમીપમાં. આય, એટલે લાભ. એટલે વિવક્ષિત વસ્તુના સંપૂર્ણ લાભનું હેતુપણું હોવાથી તે વસ્તુનો લાભ તેજ ઉપાય. અર્થાત્ ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિનો વ્યાપાર તે ચાર પ્રકારે છે. તે કહે છે.

ए मेव चउविगप्पो होइ उवाओऽवि तत्थ दव्वंमि ।
धातुव्वाओ पढमो, नंगलकुलि एहि खेत्तं तु ॥३१॥

ટીકાનો અર્થ—એ પ્રમાણે જેમ અપાય છે, તેમ ઉપાય ચાર પ્રકારે બતાવે છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ ઉપાય. તેમાં દ્રવ્ય ઉપાયના વિચારમાં સોનું બનાવનારાનો ઉપાય તે પહેલો અને લૌકિક છે. તથા લોકોત્તરમાં રસ્તામાં ચાલતાં વિગેરે કારણથી પડી ગયેલ પડલા ને પ્રાસુકપણે ધોવા અથવા ખરડાયેલ કપડું ધોવું. તે, અને હળ વિગેરે વડે ખેતર ખેડવાં તે ક્ષેત્ર ઉપાય છે. તેથી લાંગળ અને કોદાળી તેનો ઉપાય આ ક્ષેત્ર ઉપાય બાણવો તે લૌકિક છે. લોકોત્તરમાં પણ વિધિ વડે પ્રભાતમાં આહાર વિગેરે માટે ફરવું તે ક્ષેત્ર ઉપાય છે. બીજા આચાર્યો યોનિ પ્રાભૃત પ્રયોગથી સુવણ બનાવવાના સંધના પ્રયોજનને વિગેરેમાં દ્રવ્ય ઉપાયને બતાવે છે. અને વિદ્યા વિગેરેથી કુમાર્ગ (અટવી)થી છુટકારો કરવો તે ક્ષેત્ર ઉપાય છે એમ બતાવે છે. (આનો ખુલાસો અપવાદ રૂપ હોવાથી હેતુસૂત્રમાં પૂરતો છે) અહિં પહેલાં ગ્રહણ કરેલ પદાર્થ ઉદ્ભવથી જતો દેખાય છે. આ પાઠાંતર છે તેથી ધાતુવાદ લાણુઓ છે એમાં કંઈક અંશે અવિશેષજ છે એમ બાણવું.

કાલો અનાલિયા હિં, હોહ ભાવંમિ પંડિઓ અમઓ
ચોરસ્સ કપ નદિં, વદ્ધકુમારિં પરિ કહેહ ॥૬૨॥

ટીકાનો અર્થ—કાળ નાલિકા વિગેરેથી જણાય છે. નાલિકા એટલે ઘડી. આદિ શબ્દથી શંકુ વિગેરેથી પણ

જાણાય. આ નાલિકા વિગેરેનો ઉપયોગ લૌકિકમાં કાળ ખતા-
વનાર ઉપાય છે (જેને બદલે હાલ વિદેશી ઘડીઆળ વપરાય
છે) લૌકોત્તર માર્ગે સાધુ ભગવંતોએ કાળ જાણવા માટે
સૂત્રો ગણી જ્યાં તેથી જાણાય કે આટલો કાળ થયો. હવે
ભાવ દ્વારમાં વિચારતાં દ્રષ્ટાંત ખતાવે છે. કોણે ? તે કહે છે.
પંડિત અભય કુમારે, તેજ કહે છે. ચોરને માટે નાટકમાં વૃદ્ધ
કુમારીનો, ત્રણ કાળ ગોચર સૂત્ર હોવાથી કહે છે. કારણ કે
તેને ભાવ ઉપાય વડે ચોરનો ભાવ જાણવામાં આવ્યો તે પ્રમાણે
ચેલા વિગેરેનો ભાવ ગુરૂએ વિધિ ઉપાયથી ભાવ જાણી લેવો.

ભાવ ઉપાયનું ઉદાહરણ કહે છે.

રાજગ્રહ નામે નગર હતું. ત્યાં બ્રહ્મિક રાજા હતો તેને
રાણીએ કહ્યું. મને એક સ્તંભવાળો મહેલ બનાવી આપો.
તેણે સૂતારોને હુકમ કર્યો તેથી તેઓ (લાકડું કાપવા)
ગયા તેઓએ જંગલમાં સારા લક્ષણવાળું, સરલ અને ઘણું
મોટું ઝાડ જોયું. તેને ધુપ આપવામાં આવ્યો. કે જેથી જે
દેવતા વડે ઝાડ પરિશ્રિત હોય તે દેવ દર્શન દેજો જો દર્શન
ન આપે તો અમે કાપીએ, અને આપે તો ન કાપીએ. ત્યારે
તે વૃક્ષવાત્રી વ્યંતરે તેમને દર્શન આપ્યું. તેણે કહ્યું, 'હું
એક થાંભલાવાળો રાજાનો મહેલ બનાવીશ જેમાં બધી
ઋતુમાં ફળે એવા તથા વનનાં સર્વ વૃક્ષફળે એવા
બગીચો બનાવીશ. મને કાપ નહિ' એથી તે દેવતાએ

મહેલ ખતાવ્યો. કેઈ બીજે વખતે એક ચંડાળણીને અકાળે કેરી ખાવાનો ભાવ ઉત્પન્ન થયો તેણે પતિને કહ્યું, ‘મને કેરીઓ લાવી આપો ત્યારે અકાળે પણ પોતાની અવનામિની વિદ્યાથી તે રાજના બગીચાના આંખાની શાખાઓ નમાવી, અને આમ્રવૃક્ષની કેરીઓ લઈ લીધી અને ઉત્તામિની વિદ્યાથી ડાળીઓ પાછી ઉપર ચડાવી દીધી. રાજાએ સવારમાં જોયું અને કહ્યું, જ્યારે ચોરનાં ‘પગલાં નથી જોવાતાં, ત્યારે કોણ મનુષ્ય અત્રે આવી ગયો ?

જેની આવી શક્તિ છે તે મારા અન્તઃપુરમાં પણ આવવાને હિંમત કરે ! એથી અભયકુમારને બોલાવીને કહ્યું, ‘સાત રાતમાં જોતું ચોરને નહિ આણે તો તારૂં જીવતર રહેવાનું નથી. ત્યારે અભયકુમારે તપાસ કરવાનું શરૂ કર્યું એક ઠેકાણે કોઈ નાચનાર રમવાની ઈચ્છાવાળો હતો. લોકો લેગાં થયાં હતાં. તે વખતે ત્યાં જઈને અભય બોલ્યો, ‘જ્યાં સુધીમાં નાચનાર શણગાર સજીવે ત્યાં સુધીમાં મારૂં એક આખ્યાન સાંભળીલો. ‘કોઈ એક નગરમાં એક ફરિદ્રી શેઠ વસે છે તેની પુત્રી વૃદ્ધ કુમારી (સપૂર્ણ) યુવાન) ઘણી રૂપવંત છે વર માટે તે કામ દેવની પૂજા કરે છે તેને એક બાગમાં ચોરીથી પુલ વીણતી માળીએ જોઈ જ્યારે તેણે દુરાચાર કરવાં માંડ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું, ‘હું કન્યા છું તે શીચલ બાગ ન કર. ’ તને પણ ખડેન લાણુબ છે ’ ત્યારે તેણે કહ્યું,

એક, ઉપાય થાય તોજ છોડું, જે દિવસે તું પરણે તે દિવસે પતિની રજા લઈને મારી પાસે આવે તોજ હું તને છોડું. તેણીએ કહ્યું, ‘ભલે એમ.’ તેણે રજા આપી છોડી દીધી. કોઈ બીજે વખતે તે બીજાને પરણી. અને સાસરે ગઈ.

ન્યારે તે મેડા ઉપર શયન ગૃહમાં ગઈ ત્યારે તેણે પતિને ખરેખરી હકીકત કહી. પતિની રજા મળ્યેથી તે નીકળી, અને રસ્તામાં ચોરોથી પકડાઈ પણ તેમના આગળ વાત કહી. ચોરોએ તેને મૂકી દીધી. રસ્તામાં છ મહીને આહાર કરે તેવા રાક્ષસે પકડી. કન્યાએ તેને પણ કહ્યું, અને રાક્ષસે તેને છોડી દીધી. માળી પાસે આવી માળીએ પૂછ્યું, ‘શા માટે આવી ?’ કન્યાએ કહ્યું, ‘પૂર્વના વચન અનુસાર’ માળીએ કહ્યું, ‘તારા ઘણીએ તને કેમ છોડી ?’ કન્યાએ બધું કહ્યું તેથી માળીને ‘આશ્ચર્ય’ થયું કે આ પોતાનું વચન પાળનાર સ્ત્રી છે જેના શીયલના પ્રભાવથી ચોર અને રાક્ષસે પણ છોડી દીધી, તો હું તેનો કેમ શિયળલંગ કરું ! એથી તેને મુકી દીધી. પાછા ફરતાં રાક્ષસ અને ચોર મળ્યા. તેમણે પણ મુકી દીધી, અને શીયલનું રક્ષણ કરી તે પતિ પાસે આવી. આ દ્રષ્ટાંત ગતાવી અલયકુખરે બધા મનુષ્યોને પૂછ્યું, ‘બોલો, આમાં દુષ્કર કામ કોણે કયું ?’ ત્યારે પરસ્પર ઈર્ષ્યા કરવારા જે કામી પુરૂષો હતા તે બોલ્યા ‘કે ભત્રીંરે. કારણ કે તેને પોતાની સ્ત્રીને નિઃશંકપણે રજા આપી. જે ભૂખાળવા હતા

તે બોલ્યા, ‘ રાક્ષસે, કારણ કે તેણે છ માસની ભૂખમાં પણ જવા દીધી. જે દુરાચારી હતા તે બોલ્યા, ‘ માળીએ કે તેણે આવી મુંઢરીને પણ મુકી દીધી. હરિકેશ નામનો ચોર જે ઠેરીઓ ચોરી કરી ગયો હતો તેણે કહ્યું કે ચોર ઉત્તમ છે. એ ઉપરથી અભયકુમારે તેને ચોર નાણી પકડી લીધો. આ ચાલતી બાબતમાં ઉપયોગી છે. જેમ અભયે ચોરનો ઉપાયથી ભાવ નાણ્યો તેમ અહિં પણ જે ચેલાઓ વડી દિક્ષા યોગ્ય હોય તેમના ભાવને ગીતાર્થે યુક્તિથી નાણી લેવા. એટલે વિરૂદ્ધ બોલવું. જે જાતવાન હશે તો કાયમ રહેશે, નહિ તો મોઢું મેલું કરશે. જે ઉપરથી આ દિક્ષા આપવા યોગ્ય છે કે નહિ અથવા પ્રથમ દિક્ષા આપ્યા પછી એનું માથું મુંડવા જેવું છે કે નહિ તે દરેક વખતે નાણી શકાય. તેથીજ કહ્યું છે કે દિક્ષા આપેલી હોય તો પણ તેને અયોગ્ય હોય તો મથું મુંડતાં પહેલાંજ કાઢી મૂકવો. અધુરી કથા ન રહે માટે તેજ કહે છે. અભયકુમારે ચોરને પકડી શ્રેણિક પાસે લાવી ઉભો કર્યો. રાજાના ડરથી સાચી વાત તેણે કરી, ત્યારે રાજાએ કહ્યું, ‘જે તું મને આ વિદ્યા શીખવે તો હું તને નહિં માફ. ચોરે તે સ્વીકાર્યું. રાજા ઉંચે આસને બેસી બાણવા લાગ્યો ઉભા રહીને ચોરે બાણાવ્યું. પણ (રાજાને) વિદ્યા ન આવડી. રાજાએ કહ્યું, ‘આમ કેમ ?’ ચોરે કહ્યું, ‘અવિનયથી વિદ્યા ન આવડે ? માટે જેમ હું ભૂમિ ઉપર

બેઠો હતો અને તમે આસન ઉપર બેઠા હતા તેને બદલે તમે નીચે બેસો તેથી રાજા નીચે બેઠો અને ચોર ઉંચે, જેથી વિદ્યા આવડી. આ લૌકિક અર્થને સાધનાર ચરણ કરણ અનુયોગને અનુસરી દ્રવ્ય ઉપાય વિગેરે કહ્યા. હવે દ્રવ્યાનુયોગને અનુસરી બતાવીએ છીએ. તેમાં પણ ઉપાયના દર્શનથી નિત્ય અનિત્ય એકાંત વાદીઓને સુખ આદિ વ્યવહારના અભાવનો પ્રસંગ છે. જેથી પ્રત્યક્ષ ગોચર અતિ-ક્રાંત વસ્તુથી આત્માનો અભાવ થાય (પૂર્વે જેમ અપાયમાં નિત્ય અનિત્યનું ખંડન કર્યું તેમ અહિં પણ એકાંત વાદીઓને ઉપાય કરવો એ નિષ્ફળ છે કેમકે ફેરફાર થાય નહિ ત્યારે મહેનત શા માટે કરવી, અને શાનો ઉપાય કરવો? અનિત્યવાદીને આત્માનો નાશ હોવાથી ઉપાય વડે કરીને તેને લાભ થવો અશક્ય છે) હવે અહિં આચાર્ય નવા શિષ્યોને બોધ થાય એટલા માટે ઉપાયથીજ આત્માનું અસ્તિત્વપણું બતાવવાની ઇચ્છાથી કહે છે.

एवं तु इहं आया पञ्चकखं अणुव लब्धमाणोऽवि ।
सुहृदुक्खमाहएहिं गिज्झइ हेऊहिं अत्थित्ति ॥ ६३ ॥

ટીકાનો અર્થ—એ પ્રમાણેજ જેમ ધાતુવાદી વિગેરેથી દ્રવ્યાદિ આ લોકમાં આત્મા પ્રત્યક્ષ ન દેખાવા છતાં પણ સુખદુઃખો વિગેરેથી યુક્તિવડે આત્મા માને છે અને સંસારનો પરિગ્રહ મહણ કરે છે તથા સંસાર પરિગ્રહ વડે

આત્મા માને છે તેજ પ્રમાણે સુખદુઃખના ધર્મપણથી ધર્મીએ ધર્મના અવશ્ય અનુરૂપજ વર્તવું. ન ભૂત સમુદાય માત્રજ દેહ છે કિંતુ એના અનુરૂપ ધર્મી દેહ છે, કારણ કે તેમાં ચેતન નથી અને સુખદુઃખમાં ચેતનપણું છે તેથી બન્નેમાં ભેદ પડ્યો. અહિં ઘણું કહેવાનું છે. દેહ અને આત્મા જૂદા છે. જેમ ધાતુવાદી સુખમાટે જીવ જૂદો માની ધન ઉપાર્જન કરે છે તેમ ધર્મીએ પરલોકના સુખ માટે ધર્મ કરવો.

જહ વડસ્સાઓ હત્થિ, ગામા નગરં તુપાડસા સરયં ।

ઓદહ્યાડ ઉવસમં, સંકંતી દેવદત્તસ્સ ॥ ૬૪ ॥

ટીકાનો અર્થ—જેમ ઘોડાથી હાથી, ગામથી શહેર અને વર્ષાથી શરદ કાળ જુદા છે તેમ ઉદયોક ભાવથી ઉપશમીકમાં સંક્રમણ થાય છે. કેને ? દેવદત્તને. આ પ્રત્યક્ષ છે. એટલું ખાકી છે. (શેષ એટલે બહારથી લેવું).

एवं सउ जीवस्सवि, दव्वाइसंकमं पडुच्चा उ ।

आत्थित्तं साहिज्जइ, च्चक्खेणं परोक्खंपि ॥ ૬૫ ॥

ટીકાનો અર્થ—જેમ દેવદત્તને ભાવ બદલાયા તે પ્રમાણે વિદ્યમાન જીવને દ્રવ્યાદિમાં સંક્રમણ થાય. આદિ શબ્દથી ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ લેવા. તેને આશ્રીને વિદ્યમાન પણું સધાય. શંકા-‘છતી વસ્તુનું અસ્તિત્વ સાધવું’ તે

અચ્યુત છે 'ઉત્તર-એમ નહિ. અચ્યુતપત્ર અને વિપ્રતિપત્ર સાધનનું' વિષયપણું હોવાથી પ્રત્યક્ષ પણે અથ્થ વિગેરેનું સંક્રમણ સર્વથા સાક્ષત્ પરિચ્છિન્તિને સ્વીકારી પરાક્ષ પણે અવગ્રહ વિગેરેના સંવેદનથી થોડે અંશે પણ તે પ્રત્યક્ષ છે. જેમ અથ્થ વિગેરેનું સંક્રમણ દેવદત્ત માલીકને છોડી ન જાય તેમ ઔદયિક શરીરથી વૈક્રિય રૂપમાં કે તિર્થંચ લોકમાંથી ઉર્ધ્વ લોકમાં કે પરિમિત વર્ષના આયુષ્યના પચાસમાં જવું કે ચારિત્ર છોડી અચારિત્રી થવું તે જીવ માલીક ધારણ કયો વિના ન થઈ શકે, આવું વૃદ્ધ પુરૂષે વ્યાખ્યાન કરે છે. કેટલાક આચાર્યો બીજી ગાથાના અર્થો ભાગને પાસંતરથી બીજી રીતે ખુલાસો કરે છે. તેમાં આ પ્રમાણે સંબંધ છે. આ પ્રમાણે અહિં આત્મા વિગેરે ગાથા વડે ઉપાયથીજ આત્માનું અસ્તિત્વ કરીને સુખદુઃખ વિગેરેના ભાવ સંગતિ માટે નિત્ય અનિત્ય પક્ષ દૂર કરી આત્માને પરિણામી માનવાની ઈચ્છાથી કહે છે. વ્યાખ્યા પૂર્વ પ્રમાણે જાણવી.

एवं स उ जीवस्सवि, दव्वाहसंकमं पदुच्चा उ ।

परिणामो साहिज्जह, पञ्चक्खेणं परोक्खेवि ॥६६॥

પહેલો અર્થ પૂર્વ માફક. પાછલા અર્થની ભાવના આ પ્રમાણે છે. એકાંત નિત્ય અનિત્ય પક્ષવાળાને પ્રવ્યાહિની

સંક્રાન્ત દેવદત્તના જોવા છતાં પણ લાગુ ન પડે. તેટલા માટે તેના ભાવ અન્યથા ઉપપત્તિ વડેજ પરિણામ સિદ્ધ ન થાય. કહ્યું છે કે જેનાથી અર્થોત્તરગમ ન થાય જે સર્વથાજ આગમ નથી. પરિણામ અને પ્રમાણથી જે સિદ્ધ છે તે પંડિતોને નિત્ય ઈષ્ટ છે. ઘડો, મુકુટ, સુવર્ણનો અર્થી નાશ ઉત્પાદ અને સ્થિતિમાં આ છે. શોક, પ્રમાદ અને માધ્યસ્થ એ ત્રણેને માણસ હેતુ સહિત માને છે. ઘડો લાગીને મુકુટ બનાવે તો ઘડાનો નાશ થતાં ઘડાવાળાને દુઃખ થાય. મુકુટની ઉત્પત્તિ થવાથી બીજાને પ્રમાદ આવે, પણ જેને સોનાનોજ ખપ છે તે બન્નેમાં મધ્યસ્થ છે. જેને દુધ ખાવાનુંજ હોય, તે દહિં ન ખાય અને દહિં વાંળો દૂધ ન ખાય, પણ જેને ગોરસજ ખાવું ન હોય, તે બન્નેને ત્યાગે, એટલા માટે ત્રણ સ્વરૂપવાળીજ વસ્તુ છે. ઉપાય દ્વાર કહ્યું. હવે સ્થાપના દ્વાર કહે છે.

ઠવણાકર્મ્મં એકં, દિદ્વંતો તત્થ પોંડરીઅં તુ ।

અહવાઽવિ સન્ન ઢક્કણ, હિં ગુસિવકયં ઉદાહરણાં॥૬૭॥

સ્થપાય તે સ્થાપના. તેના વડે, તેમનું અથવા, તેમાં કર્મ એટલે સારી રીતે ઇચ્છિત અર્થ બતાવવા વાળી ક્રિયા તે સ્થાપના કર્મ. ૧ એટલે તેની જાતિની અપેક્ષાએ દ્રષ્ટાન્ત છે. તેમાં સ્થાપના કર્મમાં 'પોંડરિક, તુ' શબ્દથી તેવું બીજું.

તે પ્રમાણે પુઠ્ઠરિક અધ્યયનમાં પુઠ્ઠરિક ખતાવી પ્રક્રિયા વડે અન્યતું ખંડન કરી પોતાનો મત સ્થાપવો અથવા પાછલો અર્થ સુગમ છે. આ લૌકિક છે. ભાવાર્થ કથાથી સમજવો. એક નગરમાં એક રોગિષ્ઠ માળી હાથમાં કુલનો કંડીયો લઈને જતો હતો. રોગી હોવાથી તેને ઝાડો લાગવાથી પ્રભાતે અંધારામાં ત્યાંજ ટટી જઈને તે કુલોનો ઢગલો તેના ઉપર કયો. લોકોએ પૂછ્યું કે આ શું છે કે તું કુલ નાખે છે? ત્યારે માળીએ કહ્યું, 'હું અલોપક છું. અહિં હિંચુ નામના શિવ પ્રગટ થાય છે.' એથી ત્યાં હિંચુ શિવ નામના વ્યંતર દેવ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા. લોકોએ માન્યું. અને તેની પૂજા થઈ. અત્યારે પણ પાટલિપુત્ર નગરમાં ઈચુ શિવ નામ વ્યંતરીકનું છે. એ પ્રમાણે માળીએ જેમ પોતાની ઈજ્જત રાખી તેમ પ્રમાદવશ થઈ અણચાલતે એવું નીંદનીય કાર્ય આચરવું પડે તો તે ઢાંકી દેવું જેથી ખીજા લોકો અધર્મ ન પામે અને ઉલટું ધર્મની ભાવના વધે. જેમ ગિરિસિદ્ધ કુશળ બુદ્ધિવાળા વડે લોકોની ધર્મ શ્રદ્ધા પ્રવચનની સ્તુતિ વડે કરી (કોઈ સારો સાધુ પણ પાપના ઉદયથી ભ્રષ્ટ થાય તો પણ પોતે એવી મર્યાદાથી રહે કે જેથી લોક અધર્મ ન પામે તેમ ખીજાઓએ તેની પણ નિંદા કરી અપમાન ન કરવું) આ પ્રમાણે ચરણ કરણ અનુયોગને લૌકિક આશ્રી સ્થાપના કર્મ કહ્યાં, હવે દ્રવ્યાદિ યોગ આશ્રી કહે છે.

સવ્યભિચારં હેતું, સહસા વોત્તું તમેવ અન્નેહિં ।

उव बूहइ सप्पसरं, सामत्थं चऽप्पणो ना उं ॥૧૮॥

ટીકાનો અર્થ—વ્યભિચાર સહિત તે સવ્યભિચારવાળો જે હેતુ સાધ્યધર્મ અન્વય વિગેરે લક્ષણ યુક્ત તે તુરતજ કહીને તે હેતુને ખીજા હેતુવડે સમર્થન કરે—અનેક પ્રકારે વિસ્તારી પ્રજ્ઞાબલને બતાવવું, ‘ચ’ શબ્દ ભિન્ન ક્રમ બતાવે છે. એટલે આત્માને જાણીને પરને પર જાણવું. ભાવાર્થ આ છે. દ્રવ્યાસ્તિકાયાદિ અનેક નય સંપૂર્ણ પ્રવચનને જાણનારા સાધુએ તેને સ્થાપન કરવા ખીજા નય વાળાની અપેક્ષા વડે વ્યભિચારવાળો હેતુ બનાવીને જેના વિરુદ્ધ નયના મતને અનુસરવાથી એવી રીતે સિદ્ધ કરવો જેથી સમ્યક્ અનેકાંતવાદનો સ્વીકાર થાય.

શંકા—ઉદ્ઘાટનથી, ભેદ, સ્થાપના અધિકારની ચિંતામાં સવ્યભિચારનો હેતુ શા માટે કહેવો જોઈએ ? ઉત્તર—તેને આશ્રીને તેને અનુકુલ ઉદ્ઘાટનથી પ્રાયઃ બતાવવા માટેજ ઘણા ઉદ્ઘાટનથી પ્રવૃત્તિ થાય છે. સંપૂર્ણ, (૬૮મી ગાથામાં એ બતાવ્યું કે કોઈ નિત્યવાદી વાદ કરવા આવે તો અનિત્ય પક્ષ સિદ્ધ કરી નિત્યનું ખંડન કરવું એટલે આપોઆપ જૈનનો સ્વાદ્વાદ સમજાય.) સ્થાપના કર્મદ્વાર કહેવાયું; હવે પ્રત્યુત્પન્ન મતિ દ્વાર કહેવાની ઇચ્છાથી કહે છે.

હોંતિ પદુપ્પન્ન વિનાસણામિ ગંધાવિયા ઉદાહરણં ।

સીસોડવિ કથ્યવિ, જહ અન્નમો વજ્જિજ્ઞ તો ગુહણા ૬૧।

અર્થ—પ્રત્યુત્પન્ન વિનાશના વિચારમાં ગાંધર્વિકા લોકિક ઉદાહરણ છે. ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુનો નાશ તે પ્રત્યુત્પન્ન વિનાશ અથવા તેમાં પ્રત્યુત્પન્ન વિનાશ છે. એ સમાસ છે. ગાંધર્વિકાનું ઉદાહરણ. એક નગરમાં એક વાણીઓ હતો. તેને ઘણી બહેનો અને ભાણુબા તથા ભાભીઓ હતી. તેના ઘરની સમીપમાં રાજકુલના ગાનારાઓ દિવસમાં ૩ વાર સંગીત કરતા હતા. તે રાગમાં લીન થઈ વાણીઆના ઘરમાં સ્ત્રીઓ રાગી બની કંઈપણ કામ કરતી નહતી. તેથી વાણીઆએ વિચાર્યું કે ઘરનો નાશ થયો. શું ઉપાય કરવો ? કે જેથી સ્ત્રીઓ ન બગડે, તેથી મિત્રને કહ્યું. તેણે શીખવ્યું કે તારા ઘરની બાબુમાં વ્યંતરનું દેવળ કરાવ. તેણે તેમ કયું અને ઢાલી વિગેરે વાજીંત્ર વગાડનારાઓને રૂપીઆ આપીને ઢાલ વગાડાવ્યો. જ્યારે ગંધર્વો ગાય ત્યારે ઢાલીઓ ઢાલ વગાડતા, વાંસળીને સ્પર્શ કરતા અને ગાતા તેથી ગાનારાઓને વિદ્ન થવા માંડ્યું. અને ઢાલના અવાજમાં ગીત ધ્વનિન સંલગ્નાવા માંડ્યો. રાજકુલમાં તેઓએ તે વાત બહાર કરી. રાજાએ વાણીઆને બોલાવ્યો, અને કહ્યું, 'તું કેમ

વિધન કરે છે ?' તેણે કહ્યું, મારા ઘરમાં દેવ પ્રગટ થયા છે. ત્રણ વખત તેની ભક્તિ કરવી જોઈએ. તેથી રાત્રીએ ગાનારને કહ્યું, 'ખીંચે ઠેકાણે ગાઓ, દેવને દિવસે દિવસે અંતરાય કેમ કરાય ?' એ પ્રમાણે લોકોત્તરમાં શિષ્યો ગૃહસ્થાશ્રમીમાં રાગી બની ફરતા હોય તો આચાર્યોએ એવો ઉપાય કરવો કે જેથી શિષ્ય તે દોષથી દૂર થાય કેમકે બિચારા શિષ્યોને ન બચાવે તો દુશાચારથી નરકમાંજ દુઃખ લોગવશે. કહ્યું છે કે ૧ ચિંતા, ૨ જોવાની ઇચ્છા, ૩ દીર્ઘ નિઃશ્વાસ ૪ જ્વરપ્રદાહ ૬ અજીર્ણ ૭ મૂર્છા, ૮ ઉન્મત્ત, ૯ લાન વિનાને: ૧૦ મૃત્યુ, એટલે એનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. સાધુને કોઈ સ્ત્રીને જોવાની વાંચ્છા થયેલ હોય અને તે ન મળે તો ઉપર કહેલી દશ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી મરણ પામે એટલા માટે અપાયોથી આચાર્ય રક્ષણ કરે. એજ આથાનો અર્થ થયો. અને પરલોકનો અપાય આ પ્રમાણે છે. પ્રતિજ્ઞા ભંગ કરવાથી નરકમાં પડે, અને ફરી સમકીત પામે નહિ. તથા ભવ સમુદ્રમાં ભમે, આવો અર્થ ધ્યાનમાં લઈને શિષ્ય કોઈપણ વખત દુરાચાર કરે તો આચાર્યે શું કરવું તે કહે છે.

वरियन्तु उवाएण जइवा वाजलिजी वदेज्जा हि ।
सव्वेऽवि नत्थि भावा, किं पुण जीवो सवोत्तव्वो ॥ ७० ॥

શિષ્યને ઉપાયથી જેમ તે, માને, તેવા કોઈ પણ સિદ્ધા-

ન્તમાં કહેલા ઉપાય વડે, અટકાવવો નેથી તે સારો થાય તેમ કરવું, આ લૌકિક ચરણ કરણ અનુયોગને આશ્રી કહ્યું. તેમ દ્રવ્યાનુયોગને આશ્રી કહે છે. કેઈ નાસ્તિક બકવાદ કરે કે બધા ઘટપટ્ટાદિ પદાર્થ નથી તો જીવ પણ ક્યાંથી હોય ? તો તેને આ પ્રમાણે સમજાવવો.

જં મળસિ નત્થિ માવા, વયણમિણં અત્થિ નત્થિ ?

જહ્ અત્થિ ।

एव पइन्नाहाणी, असओ णु निसेहए को णु॥७१॥

ટીકાનો અર્થ—જો તું એમ કહીશ કે પદાર્થ નથી તો આ તારું વચન બાવનું પ્રતિષેધક છે કે નહિ, એવા બે વિકલ્પ તને થશે. આથી શું સમજવું ? કે જો તું છે એમ કહે તો તારે આ બોલવાનું જ ખડન થયું. અને તું જ પ્રતિબંધક વચન કહે છે તે સાચું અને તે સાચું (તો-પદાર્થને જીવ પણ સાચા). બીજો વિકલ્પ. જો તારું નિષેધ વચન અસત્ય હોય તો અમારા બાવ પદાર્થના વચનને નિષેધ કરનારજ કેણુ છે ! તેથી પણ પદાર્થો સત્ય થયા. વળી તેં કહ્યું, ‘જીવ પણ નથી.’ અહિં પણ પ્રતિ ઉત્પન્ન વિનાશને અનુસરી કહે છે.

णोय विवक्खापुव्वो सहोऽजीवुम्भवो तिनय सावि ।

जमजीवरस उ सिद्धो, पडिसेहघणीअं तो जीवो ।७२।

ટીકાનો અર્થ—‘અ’ શબ્દનો અર્થ ‘જ’ છે. એટલે વિવક્ષાના કારણવાળો ધ્વનિ, અભવનો ઉદ્ભવ અર્થાત્ વિવક્ષા પૂર્વક ભવનો નિષેધક શબ્દ અભવ છે. તેથી ભવની વિવક્ષાનો ઉદ્ભવો અર્થ એ છે કે ભવ ધર્મની અસિદ્ધિ ન થાયો. એટલા માટે કહે છે કે જે કારણથી અભવની વિવક્ષાજ ઘટાદિમાં અદર્શનથી નથી, પણ મનના અપરિણત, અન્વિત તે પ્રવ્યના સમીપ પણથી ભવનેજ છે એથી સિદ્ધ છે કે પ્રતિષેધ કરનાર જે ધ્વનિ તે ‘ભવ’ નથી. આથીજ ભવ-આત્મા સ્વયં સિદ્ધ થાય છે. (આ ગાથાનો સાર એમ છે કે ભવ નથી એમ કહેનાર એ પદ સિદ્ધ કરતાં અને ઘટપટમાં અસિદ્ધ કરતાં પોતાને સ્વયં સિદ્ધ કરતાં બધા પદાર્થો પોતેજ સિદ્ધ થાય છે. કારણકે ‘નથી’ એ જ્ઞાન અભવમાં નથી પણ એ વિવક્ષા ભવનેજ છે. અહિં ઘણું કહેવાનું છે ‘પણ’ નથી કહેતા. સમાપ્ત થયું. પ્રત્યુત્પન્ન વિનાશ દ્વારને અનુસરતા આખ્યાનથી આ ઉદાહરણ છે આ મૂળ દ્વાર છે. અને હવે તેના દેશ, દ્વાર અને અવયવ અર્થને કહે છે.

આહરણં તદેક્ષે ચઙ્ગા અણુસદ્દિ તદ્દ ઉવાલંભો ।

પુચ્છા નિસ્સા વયણં હોઝ, સુમહાઽણુ સદ્દોષ ॥ ૭૨ ॥

ટીકાનો અર્થ—ઉદાહરણ પૂર્વ માફક છે. તેનું લક્ષણ આ છે. તેનો દેશ એટલે તદ્દેશ, ઉદાહરણ દેશ

એમ અર્થ છે. આ ચાર પ્રકારે છે તે બતાવે છે. અનુ-
શાસન એટલે અનુશાસિત અર્થાત્ સદ્ગુણોના વર્ણનથી
ગુણોની પુષ્ટિ કરવી. તથા ઉપાસંભ એટલે કપકો તે જુદી
જુદી રીતે કહેવો. પ્રશ્ન એટલે શું, કેમ કેનાથી વિગેરે,
નિશ્ચય વચન એટલે કોઈને પણ આશ્રય (સંબંધ) વિચિત્ર
રીતે કહેવું તે છે. જેમકે સુભદ્રા નામની શ્રાવિકાનું ઉદા-
હરણ કહેવું. ક્યાં? અનુશાસિતમાં? ગાથાર્થ. તે સદ્બોધ
માટે સુભદ્રાનો પ્રસંગ કહે છે.

જનક નામના સુશ્રાવકની સુભદ્રા નામે પુત્રી છે. તે
ધણી રૂપવંત છે. તેને તત્ત્વનિક નામના બોદ્ધ ઉપાસકે
જોઈ તેમાં રાગયુક્ત બની તેની પ્રાર્થના કરી. શ્રાવકે કહ્યું,
'હું' વિરૂદ્ધ ધર્મીને પુત્રી આપવા ચાહતો નથી. તેથી તેણે
સાધુ પાસે જઈને તેઓને ધર્મ પૂછ્યો, અને સાધુએ જે
ધર્મ કહ્યો તે તેણે પ્રથમ કપટી શ્રાવક બની સ્વીકાર્યો,
ત્યાં તેના સદ્ભાવેજ ફરી ખરી રીતે ધર્મ સ્વીકાર્યો.
તે વળતે તેણે સાધુઓને ખરી વાત કહી કે 'મેં' કન્યા
માટે કપટથી આ કર્યું છે. પણ હવે મને ખરી
રીતે આજીવન આપો.' અને તે પ્રકટ શ્રાવક થયો. તેનો
વિશ્વાસ પડ્યો. તેથી સમય આવ્યે વ્રત સંબંધી માળા
સ્થાપી ત્યારે જનક-તે તેને શ્રાવક માનીને કન્યા આપી,
લગ્ન થયા પછી તેણે સસરાને કહ્યું, 'મને મારે ઘેર સ્ત્રી

સાથે જવાની રજા આપો' ત્યારે શ્રાવકે કહ્યું, 'તમારું કુટુંબ અન્ય ધર્મી છે તેથી તમારે ત્યાં કન્યાને ખર્ચો નહિ. પછવાડે અપમાન થશે' પેલાએ કહ્યું, 'ફિકર નહિ.' આચરુ કરીને લઈ ગયો અને ખીજું ઘર લઈને રહ્યો. સાસુ અને નણ્દે દેખી બની સાધુઓની ભક્તિ કરતા નથી એક વખત તે સગાંઓએ સુભદ્રાના પતિને કહ્યું, તારી સ્ત્રી સાધુથી લંપટ છે ! શ્રાવક પતિ તે માનતો નથી. એક વખત કોઈ તપસ્વી ગાયત્રી આવેલા હતા અને તેની આંખમાં રજ પડી હતી. તેને બહુ દુઃખી જોઈ સુભદ્રાએ અણુછુટ કે તે રજ દૂર કરી. સુભદ્રાના કપાળમાં કરેલા સિંદુર તિલ્લ-કનો તે સાધુના કપાળમાં ડાઘ લાગ્યો. સાસુ નણ્દે તેના પતિને તે દેખાડ્યો. ઘણીએ માન્યું અને તેથી સ્ત્રીને તે માનતો નથી. સુભદ્રાએ ચિંતવ્યું, 'આ શું આશ્ચર્ય છે ? વિના અપરાધે હું ઘરમાં નિંદા પામું છું. મારા ધર્મની જેથી નિંદા થાય છે તેથી મને ઘણું દુઃખ થાય છે.' તેણે રાત્રિએ કાઉત્સગ કર્યો. દેવ આવ્યો. આજ્ઞા માગી કે શું કરું ? તેણે કહ્યું, 'મારો કલેશ દૂર કર' દેવે કહ્યું, 'ઠીક' આ નગરના ચાર દરવાજા હું ખંધ કરીશ અને ચોપણા કરીશ કે જે પતિવ્રતા હોય તે દરવાજા ઉઘાડો, ત્યારે તું એકલીજ તે કમાડોને ઉઘાડીશ, અને તારા સગાંને તું ખામી આપી શકશે. ચાલણી વડેજ કુવામાંથી પાણી ખેંચી તે

પાણી છાંટીને દેખાડજે એ ચાલણીનું બિંદુ પણ પાણી જમીન પર નહિ પડે ! એમ દ્વિત્વાસો આપી દેવ ગયો નગરના દરવાજા એણે ઢાંક્યા. પ્રભાતે નગરના લોકો અધીરા બની ગયા, એટલામાં આકાશવાણી થઈ, 'લોકો સાંભળો, કલેશ ન કરો જે શીચલવંતી સ્ત્રી ચાલણીમાં પાણી નાખે અને તે પાણી ન ગળે અને તે પાણી વડે જો દરવાજાને છાંટે તો દરવાજો ઉઘડે. તેથી સવારમાં ઘણા શેઠ શાહુકારની વહુઓ અને પુત્રીઓ સતી થવા ગઈ, પણ કંઈ વળ્યું નહિ, સુભદ્રાએ સગાંઓને કહ્યું. 'ચાલણીથી પાણી ન પડવા દઉં અને મારો પ્રભાવ દેખાડું. પતિએ આજ્ઞા આપી અને વિચાર્યું કે ઉપાસિકા આ શ્રમણની ભક્તિવાળી છે તે ઉઘાડશે. તેણીએ ચાલણીમાં પાણી લીધું. પાણી ન પડતું જોઈને દ્વેષી સાસુ નણદંડ ખેદ પામ્યાં પણ મહાજને તેનો સત્કાર કર્યો અને તે દરવાજા પાસે ગઈ. અરિહંતને નમસ્કાર કરી ખાંરણું છાંટ્યાં. મોટા શબ્દો વડે કોંકાટ કરતાં ત્રણ દરવાજાના દ્વાર પણ ઉઘડ્યાં ઉત્તર દિશાના દરવાજાને પાણી છાંટી કહ્યું, 'જો મારા જેવી શીચલવંતી હોય તે ભવિષ્યમાં પણ ભલે આ દરવાજો ઉઘાડો.' તે દરવાજો અત્યારે પણ બંધજ છે. બધા લોકોએ તેની સ્તુતિ કરી અને કહ્યું કે 'આ મહા સતી છે અહા ! સતિ ધર્મ સદા જયવંતો વર્તો' આ લૌકિક દ્રષ્ટાંત છે એવી રીતે ચરણ કરણ અનુયોગને આશ્રી વૈચા-

વૃત્ત વિગેરેમાં શિષ્ય વર્ગને યોગ આપવો, ઉદ્યમવાળા કરવા અને પ્રમાદીનો પ્રમાદ દૂર કરવો કે ભાઈઓ ! સાંભળો, શિયલ વૃત્તનું આવું ઉત્તમ ફળ છે. આજ અર્થને બતાવવા કહે છે.

**સાહુકાર પુરોગં, જહ સા અણુસાસિયા પુરજણેનં ।
વૈયા વચ્ચાઈસુ વિ એવ જયંતે ણુબોહેજ્જા ॥ ૭૪ ॥**

ટીકાનો અર્થ—સ્તુતિ પૂર્વક જેમ સુભદ્રા સદ્ગુણોના કીર્તન વડે લોક જનોથી પ્રથાસાધ, તેમ વૈયાવચ્ચ વિગેરે અને સ્વાધ્યાયમાં પણ એજ પ્રમાણે ઉદ્યોગ કરનારને અનુ-
મોદવા એટલે સદ્ગુણ ગાઇને તેના ભાવની વૃદ્ધિ કરવી. અને કહેવું કે ભરતે પૂર્વભવમાં સુવિહિત સાધુઓની વૈયા-
વચ્ચ કરેલી તો તેના ફળ વિપાકથી તે ભરત ક્ષેત્રનો રાજા થયો, અને ચક્રવર્તીનું મુખ ભોગવી, વૈરાગ્ય પામી, ઉત્તમ ચારિત્રનું પાલન કરી આઠ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષમાં ગયો. આમાં ઉદાહરણનો યોગ્ય ભાગ ઉપયોગી હોવાથી તેટલામાંજ સમાવેશ કર્યો તેજ પ્રમાણે અપ્રમાદી પુરૂષે અથવા સ્ત્રીએ અણુછુટકે સાધુઓની આંખમાં કણું પડ્યું હોય તો તેવી રીતે કાઢવું કે લોકમાં નિંદા ન થાય. અનુશાસ્તિ છોડીને ઉપસંહાર કરે છે કે વૈયાવચ્ચમાં પણ થોડામાં ઉપસંહારકર્યો. ખીજા શુભોથી રહિત એવા ભરત વિ-
ગેરેના નિશ્ચયથી વૈયાવચ્ચ કરવાથી એમ ભાવવું. (ભરતને

આશ્રિતનું કષ્ટ પઠ્યા વિના આરીક્ષણ ભુવનમાં જે કેવળજ્ઞાન ઉપનયનું તે પૂર્વભવના વૈચાવચ્ચનો લાભ હતો. આ પ્રમાણે લૌકિક ચરણ કરણનો અધિકાર કહીને દેશદ્વારમાં અનુશસ્તિ દ્વાર કહ્યું) હવે દ્રવ્યાનુયોગને અનુસરી દેખાડે છે.

जेसिपि आत्थि आया वत्तव्वा तेऽपि अम्हवि स
आत्थि ।

किंतु अकत्ता न भवइ, वेचयइ जेण सुहदुक्खं ॥७५॥

ટાંકાનો અર્થ—દ્રવ્યાસ્તિકાદિ નયમત માનન્દરા અન્ય દર્શનીઓ આત્મા એટલે જીવ છે એમ માને છે અને કહે છે કે તે વાત સારી છે અમે પણ જીવને માનીએ છીએ તેના અભાવમાં સર્વ ક્રિયાનું અક્ષણપણું થઈ જાય તે સાથે ‘જીવ અકર્તા છે’ એમ જે અન્ય દર્શનીઓ કહે છે તેમ જનો માનતા નથી. સુકૃત દુષ્કૃત કર્મનો કતાં ન હોય તો ફળ પણ ન મળે, તેથી જીવ કતાં છેજ. અહિં પ્રમાણ કહે છે. જીવ જે કારણ વડે સુખ દુઃખને હમણાં અનુભવે છે તે પૂર્વના સુકૃત, દુષ્કૃત કૃત્યોનું આ કર્મફળ છે પણ જો જીવ પૂર્વે અકર્તા હોય તો તેમનું ફળ ભોગવવું ન ઘટે (અતિ પ્રસંગ થવાથી અને જો વિના કયે ભોગવાય તો સુકૃતના જીવોને પણ સાંસારિક સુખ દુઃખની વેદના માનવી પડે, કારણકે જીવ અને મોક્ષ જન્મેમાં અકર્તાપણું સમાન છે.

પ્રકૃતિ આદિ વિયોગ યુક્ત અને અનાધ્યેય અતિશયવાળા આત્માને એકાંત અકર્તા માનવાથી તે પોતે કંઈ કરતો નથી તેથી અન્ય દર્શની એમ માને છે કે પ્રકૃતિથી આત્મા અકર્તા છતાં અહંકાર વિગેરે કરી પાપનું ફળ લોગવે છે. તેનો ઉત્તર એ છે કે પ્રકૃતિ આત્મા વિના એકલુંજ કરતી હોય તો વાસ્તવીક આત્મા અકર્તા થવાથી ફળનો પણ લોકતા ન ધાય. તેથી ધર્મ ક્રિયા વિગેરે બધું ઈદ્રજ્ઞાન જેવું નિષ્ફળ છે, અને ઉપદેશ પણ નિષ્ફળ છે. આમાં ઉદાહરણ લેશ આ પ્રમાણે છે કે ફક્ત મુદ્દાનીજ વાત કહીએ છીએ. તેમાંજ અસંપ્રપત્તિમાં મુદ્દાની વાત બતાવવાને દ્રષ્ટાન્ત કહેવાથીજ અનુશાસ્તિ દ્વારે સમાપ્ત થયું. હવે ઉપાલંબ દ્વારનું વિવેચન કહે છે.

**उवलम्भमि मिगावह ना हिय वाईवि एव वस्त त्को
नस्थिति कुविन्नाण आयाडभावे सह अजुत्तं ॥७६॥**

ટીકાનો અર્થ—ઠપકો આપવામાં મૃગાવતી દેવીનું દ્રષ્ટાન્ત છે કે જે આવશ્યકતા અધિકારમાં પ્રભુ પરંપરાયે કહેલ છે તે જોવું. જ્યાં સુધી દિક્ષા લીધી અને ચંદનખાળા સાધ્વીની ચેત્રી થઈ ત્યાં સુધી જોવું, પાછળથી એક વખતે જાગવાન મહાવીર કાશાશ્વત્થીમાં આવ્યા તે વખતે ચંદ્ર અને સૂર્ય પોતાના વિમાન સહિત વાંદગને આવ્યા અને સાંજ સુધી સમોવસરણમાં બેઠા અને સંધ્યાકાળે ગયા. આ સમયે

ચંદનખાળા ચાલી ગયેલી છે. મૃગાવતીને ખબર ન રહેવાથી અને સાધ્વીને આટલી વાર કરવી અયોગ્ય લાગવાથી પસ્તાવા લાગી કે બહુ મોડું થયું. એમ કહી બીજી સાધ્વી સાથે ચંદનખાળા પાસે જતાં સુધી અંધારું થઈ ગયું. ચંદનખાળાએ બીજી સાધ્વી સાથે પડિછમણું કરી લીધું. જ્યારે મૃગાવતી આવી ત્યારે તેને ઠપકો આપ્યો કે તમારા જેવી ઉત્તમ કુળમાં જન્મેલીને આવું કરવું અયોગ્ય છે. મૃગાવતીએ ઠપકો સહન કરી પગમાં પડી ઘણા વિનયથી ખમાવીને ક્ષમા માગી કે આ મારો એક અપરાધ ક્ષમા કરો. હવે ફરીથી આવું નહિ કરું. આવા શુદ્ધ ભાવથી વિચારતાં તેને કેવલ જ્ઞાન થયું ! ચંદનખાળા ક્રોધાવેશમાંજ સંતારો કરી સૂતી. રાત્ર અંધારી હતી અને તેથી અંધારામાં સાપ આવ્યો સાપથી પીડા ન થાય તે માટે મૃગાવતીએ ચંદનખાળાનો હાથ ઉંચો કર્યો. ચંદનખાળા જાગી અને પૂછ્યું કે આ શું ? તેણે કહ્યું, ‘સાપ આવ્યો છે’ ચંદનખાળાએ પૂછ્યું, ‘તું કેમ જાણે ?’ ‘કંઈક આત્મિક જ્ઞાન થયું ?’ હા ‘પાછું જાય તેવું કે’ ? મૃગાવતીએ કહ્યું, ‘ન જાય તેવું કેવળજ્ઞાન થયું છે તેથી ચંદનખાળાએ ક્રોધ કરવા બદલ માફી માગી. આમાં લૌકિક અને લોકોત્તર બન્ને દ્રષ્ટાંત આવી ગયાં. આ પ્રમાણે આચાર્યે જરૂર પડતાં શિષ્યને ઠપકો આપીને પણ સુધારવો) આમાં દ્રષ્ટાંત નિદેશતા પૂર્વ

માફક યોજવી (એટલે થોડામાં બતાવી દેવું તે દેશ) એ પ્રમાણે ચરણ કરણ અનુયોગને આથી ઉપાલંભદ્વાર કહ્યું, હવે દ્રવ્યાનુયોગને આશ્રી કહે છે.

જેમ નાસ્તિકવાદી ચાર્વાક જીવ નથી એમ માને છે આ તેમનું કુજ્ઞાન છે, કે જીવની સત્તાનો તેઓ અસ્વીકાર કરે છે તેથી તેને કહેવું, 'કે આત્માનો અભાવ માનવામાં આત્માનો ધર્મ જે જ્ઞાન છે તેનો પણ અભાવ થશે અને જે નાસ્તિક એમ કહે કે એ તો પંચભૂતનો ધર્મ છે તો કહેવું કે ધર્મીની સાથે પંચભૂતનું જડપણું હોવું જોઈએ તેથી ભૂતજડ અને ધર્મ એતન એ અયોગ્ય છે. કદાચ એમ કહે કે પંચભૂત એકઠાં થઈને જ્ઞાન ધર્મ થાય તો કહેવું કે દરેક જૂઠામાં નથી તો ભેગાં થયે પણ નજ થાય. આમ કહી તેમનું ખંડન કરવું. એનેજ આશ્રી ટેકો આપવા કહે છે.

**અતિથિ સ્તિજાં વિયક્ષા અદ્વા નતિથિત્તિ જં કુચિન્નાણં।
અચ્ચંતાભાવે પોગલસ્સ એયં ચિઅ ન જુત્તં ॥૭૭॥**

ટીકાનો અર્થ—જીવ છે ? એવો વિતર્ક અથવા નથી એવી હોકોત્તર વાત ઉઠાવનાર કુવિજ્ઞાન જે આત્માનો સર્વથા અભાવ હોય તો અચેતન ભૂતરૂપ પુદ્ગલનું જીવપણુ યુક્ત ન થાય. ખરેખર આ અન્યાય યુક્ત છે એની ભાવના પૂર્વે માફક બહુવી (નાસ્તિકને કહેવું કે જીવ નથી એ તર્ક કરનાર આત્માનુ જ્ઞાન છે અને તે જડવસ્તુમાં હોય નહિ

માટે પાંચે ભૂતથી ભૂદો જીવ માન્યા વિના છુટકો નથી)
આમાં ઉદ્ધરણુ દેશપણું એ છે કે દુઃકાણુમાં નાસ્તિકને આશ્રી
પરલોક વિગેરે ઉડાવનારાને જીવ સિદ્ધ કરી આપવો.
એટલે તેનું ખંડન થવાથી બીજા ભવ્ય જીવો ધર્મ કરતાં
ન અટકે. હવે બાકીનાં બે દ્વાર કહે છે.

‘ચ્છા’ કોણિઓ સ્વલુ, નિસ્સા વયણં મિ

ગોયમસ્સામી ।

નાહિય વાહં પુચ્છે જીવાત્થિત્તં અણિચ્છંત્તં ॥ ૭૮ ॥

ટીકાનો અર્થ—પૂછા તે સવાલ પૂછવો તેમાં શ્રેણિક
રાજાનો પુત્ર કેાણિક તેનું દ્રષ્ટાન્ત છે જેમકે તેણે ભગવાનને
પૂછ્યું, ‘ચક્રવર્તી’ રાજા સંસાર સુખ છોડ્યા વિના મોત
આવ્યે મરીને ક્યાં જાય ? ભગવાને કહ્યું, ‘સાતમી નારકીમાં ફરી
તેણે કહ્યું, ‘હું ક્યાં જઈશ ! ઉત્તર—છઠ્ઠીમાં. પાછું પૂછ્યું
સાતમી કેમ નહિ ? ભગવાને જવાબ આપ્યો, ‘ત્યાં તો
ચક્રવર્તીજ જાય ! પ્રશ્ન—‘હું ચક્રવર્તી નથી ?’ મારે પણ
ચારાસી લાખ હાથી છે.’ ઉત્તર—‘તારી પાસે ચૌદ રત્ન
અને નવ લંડાર નથી.’ તેથી તેણે મોટો ચક્રવર્તી બનવા
બનાવટી રત્ન વિગેરે બનાવી તમિસ્સા નામની ગુફા આગળ
આવ્યો. ત્યાં કિરિમાલક નામના દેવતાએ કહ્યું, ‘ચક્રવર્તી
બાર થઈ ગયા. તું ચક્રવર્તી નથી’ દેવે અટકાવ્યો તો પણ
તેણે ન માન્યું. તેથી તેને મારી નાખ્યો. પંચત્વ પામીને

તે છઠ્ઠી નારકીમાં ગયો. આ લોકિક વાત છે. લોકોત્તર ખા-
ખતોમાં સુદાના રહસ્યો વિદ્વાન્ આચાર્યને પૂછવાં અને
કારણ પૂછવું તથા જે શક્ય હોય તે આદરવું
અને અશક્યને છોડવા. કહ્યું છે કે ' પૂછો અને પૂછાવો !
જેઓ પંડિત સાધુ હોય અને ચારિત્ર પાળતા હોય તેમને
અહંકારી બની પૂછ્યા વિના ન રહો; કારણકે જ્ઞાન છે તે
પારકાને આશ્રી છે. આમાં ઉદ્ધારણ દેશના તે થોડામાં
પૂછી તેણે સમાપ્ત કરેલ છે. આ ચરણ કરણ આશ્રીને
કહ્યું. હવે એવીજ રીતે દ્રવ્યાનુયોગ છોડીને ગાથાના
ઉપન્યાસને અનુકુળ નિશ્રા વચન કહે છે. નિશ્રા વચનમાં
ગૌતમ સ્વામીનું ઉદ્ધારણ છે. જ્યારે ગાંગલી મુનિ વિગેરે
જે પૂર્વે તાપસ હતા તેમણે દિક્ષા લીધી અને ત્યારબાદ
કેવળજ્ઞાન થયું. જે અધિકાર વજ્રસ્વામીની ઉત્પત્તિ સંબં-
ધીના આવશ્યક સૂત્રમાં કહ્યો છે. ત્યાંજ ગૌતમ સ્વામીને
અધીરજ થઈ તે બતાવે છે. ભગવાને ત્યારે કહ્યું, 'તું મારા
ઉપર બહુ પ્રેમ રાખે છે. ઘણો કાળ રહેવાથી તું મારા
ઉપર ઘણો રાગી બનવાથી તને કેવળ જ્ઞાન થતું નથી. મારું
અધીરાઈ ન કર. અતે આપણે બન્ને સમાન થઈશું.
એટલે તને કેવલજ્ઞાન થશે અને તું મોક્ષમાં પણ જઈશ.
તેને આશ્રી હિત શિક્ષારૂપ દ્રુમ પત્રનું અધ્યયન પણ
કહ્યું. આ ઉત્તરાધ્યયનનું એક અધ્યયન છે. તેમાં બતા-

વ્યું છે કે 'સમય, ગોચર મા પમાએ,' આ પ્રમાણે બીજા પણ શિષ્યો જેઓ અધીરજ કરતા હોય તેમને બોધ કરવો તથા બીજા કેમળ સાધુઓની નિશ્રા વડે સમજાવવા. આમાં પણ દુકાણ પૂર્વ માફક સમજી લેવું. આ ચરણ કરણ અનુયોગને આશ્રી આમાં પ્રશ્ન અને નિશ્રા વચ્ચે બંને આવ્યાં. એ બંનેને દ્રવ્યાનુયોગ આશ્રીને કહે છે તેનું વણ ન ૮૦ મી ગાથામાં અર્ધ ભાગ જાણવો. નાસ્તિક વાદી જે જીવને માનતો નથી તેને શું પૂછવું ?

**केणंति नास्ति आद्या, जेण परोक्खो त्ति तव कुविन्नाणां
होइ परोक्खं तम्हा, नत्थिस्ति निसेहए कोणु ? ॥७९॥**

ટીકાનો અર્થ—બોલ ભાઈ, તું આત્મા કેમ નથી માનતો !' ઉત્તર પરોક્ષ છે, તેથી પ્રશ્ન—તાડું કુવિજ્ઞાન જે જીવનો નિષેધ કરે છે તે પણ પરોક્ષ છે. અમને પ્રમાણ માગનારને પ્રત્યક્ષ દેખાતું નથી તેથી તારી યુક્તિ વડે જીવના નિષેધનો નિષેધ થયો, તો નિષેધ કરનાર કોણ રહ્યું ? અને તેથી વિવક્ષાના અભાવમાં વિશિષ્ટ શબ્દની ઉત્પત્તિ નથી. આમાં પણ દ્રષ્ટાંત દુકાણમાં જ છે.

**अन्नावएसओ नाहियवाई जेसिँ नत्थि जीवो उ ।
दाणाइकलं तेसिँ, न विज्जइ चउइ तद्धोसं ॥ ८० ॥**

ટીકાનો અર્થ—હવે બીજી રીતે નાસ્તિક વાદીને

પકડવો તે કહે છે. જેઓમાં જીવ નથી તેમને જ્ઞાન વિગે-
રેનું ક્ષણ પણ નથી. તેમને જ્ઞાન, ભોગ, સમાધિ, તપ
સ્વર્ગ, અપવર્ગ વિગેરે કશું નથી. આવું સાંભળીને નાસ્તિકો
બોલશે, ‘બલે ન હો. એમાં અમને નુકસાન શું? એમ માની
લેવાથી કંઈ નુકસાન થતું નથી.’ તેવાને કહેવું, કે ‘આ
સંસારના જીવોમાં શોક, દુઃખ, રિદ્ધિ, વેલવ વિગેરે અનેક
લેહો દેખાય છે તેનું કારણ શું માનો છો?’. આથી તેઓ
ચૂપ થશે. આ દુઃકાળમાં કહ્યું. ઉદાહરણ દેશના ચરણ કરણ
અનુયોગની માફકજ કહેવી. નિશ્રા દ્વાર સમાપ્ત. પ્રથમ
પૃષ્ઠા અને પછી નિરસા અનુક્રમે કહ્યાં. હવે દોષદ્વાર તે
અવયવથી કહેવાને બદલે ઉપન્યાસ માટે કહે છે (આ
ગાથાના છેવટના ભાગમાં ચાર પ્રકારે દોષ બતાવ્યા તે
ઉદાહરણના દોષ અથવા ઉદાહરણ વડેજ સમાન અધિકારી
તે દોષો. આ સમાસને આશ્રી છે. હવે ચાર પ્રકારના દોષો
બતાવવાને માટે કહે છે.

પદમં અહમ્મજુત્તં, પઙ્કિલોમં અસણો ઉવન્નાસં ।

દુરુવણિયં તુ ચઉત્થં, અહમ્મજુત્તંમિ નલદામો ॥૮૧॥

ટીકાનો અર્થ—પહેલું અધર્મ યુક્ત જેમાં પાપ
વૃદ્ધિ થાય. ૨. પ્રતિકુળ ૩ જેમાં પોતાનુંજ ખંડન થાય.
તેમ બોલવું ૪. દુષ્ટ બોલવું. હવે તેના ભાવાર્થને કહે છે.
અધર્મ યુક્તમાં નલદામ વણકરનું લૌકિક ઉદાહરણ છે.

એનો છેવટનો ભાગ કથાથી બહુવેળા તે આ પ્રમાણે છે. આણ્ણકયે નંદ રાજાને ઉઠાડી ચંદ્રશુખતને ગાદીએ બેસાડયો ત્યાં સુધી બહુવું. હવે મુદ્દાની વાત કહે છે. નંદના માણસોએ ચોરનો સંગ કરી નગરને છુટવા માંડ્યું. આણ્ણકયે એ ચોર પકડનારને શોધવા માંડ્યો આણ્ણકય બાવો બની હાથમાં ત્રિશૂલ રાખી તે નગરમાં ફરતાં તે નલદામ કોળી પાસે બેઠો જે કાપડ વણતો હતો તે વખતે તેના છોકરાને મકોડો કરડયો, વેર લેવાને કોળીએ મકોડાનું દર ખોદી મકોડા બાળી મૂક્યા. આણ્ણકયે પૂછ્યું, ‘આમ કેમ બાળી મૂકે છે?’ કોળીએ કહ્યું, ‘જે મૂળ ન ખોદીએ તો પાછા કોઈ વખત કરડે.’ આણ્ણકયે વિચાર્યું, ‘આ ઠીક છે. બધાને જડમૂળથી ઉખેડી નાશ કરશે તેથી તેને ચોર પકડનારો બનાવ્યો. તેણે ચોરનો વેશ લઈ પોતે ચોર ભેગો મળી ગયો. અને કહ્યું કે આપણે બધા મળી ખુબ માલ છુટીએ. વિશ્વાસ લાવી ચોરે બીજા બધા ચોરોને બતાવ્યા. એ પ્રમાણે બધા ચોરોને મેળવી કોળીએ બધા ચોરોને મારી નાંખ્યા. આ અધર્મ યુક્ત દ્રષ્ટાંત કોઈને કહેવું નહિ. જોકે આ લૌકિક છે પણ લોકોત્તર આશ્રી ચરણ કરણ અનુયોગને આશ્રી પણ સમજી લેવું કારણકે એકને મહણ કરતાં બીજું સમજાય છે. દ્રવ્યાનુયોગમાં પણ વિદ્યાના બલ વડે કોઈ સાથે વાદ થાય તો જેમ નવાં નવાં જનાવર બનાવી શત્રુનાં બનાવેલાં બાન-

વરનો નાશ કરવો, કરાવવો તે અયોગ્ય છે (જેમકે ત્રિરાશિ પંથ કાઢનારે પરિગ્રાજક સાથે વાદ કરી મોર, નોળીઆ વિગેરે બનાવી તે વડે જીવ હત્યા કરાવી) તેમ ન કરવું. કલ્પસૂત્રમાં સમાચારીમાં આ કથા છે ત્યાંથી જોઈ લેવી જો કે તેમાં પરિગ્રાજક હાથે પશુ જીવનાર સાધુનો ખોટો હાલવાદ વધ્યો. અને જીવ હિંસા કરવાથી પોતાનું ચારિત્ર ખોઈ જોડો. ઉદાહરણનો દોષ આ અધર્મ યુક્ત હોવાથીજ છે. આ અધર્મ દ્વાર કહ્યું અને હવે પ્રતિદોષ ઉદાહરણ દ્વારના અવયવ અર્થને વીવરીને કહે છે.

પટિલોમે જહ અમઓ, પડેજાયં હરહ અવાહિઓ સંતો।
ગોવિંદ વાયગોંડવિય જહ પરપક્વં નિયત્તે ॥૮૨॥

ટીકાનો અર્થ—પ્રતિદોષ ઉદાહરણ દોષ છે, તેમાં અભયકુમારનું દ્રષ્ટાન્ત છે. તેણે પ્રધોત રાજાને હરાવ્યો હતો. (ત્રિકાળ ગોચર સૂત્ર અર્થ બતાવે છે માટે ગાથામાં વર્તમાન નિર્દેશ છે). ભાવાર્થ કથાથી જાણવો. જેમ આવશ્યકમાં શિક્ષા અધિકારમાં છે તેમજ જાણી લેવો. આ લૌકિક પ્રતિદોષ છે. હવે લોકોત્તર દ્રવ્યાનુયોગને આશ્રી કહે છે.

૮૨મી ગાથાના છેવટના બે પદોમાં ગોવિંદ વાયકનો અધિકાર છે. એના વડે ચરણ કરણના અનુયોગને આશ્રી પણ સૂચવેલું જાણવું. કારણ કે પહેલું ઉલ્લેખ લઈએ તો વચ્ચે આપો

આપ આવી જાય. તેમાં તે ચરણ કરણમાં જરાએ વિરૂદ્ધ ન કરવું. જેઓ ભવ ભ્રમણનો ભય ધરાવતા હોય તેમને અતિ પીડા ન થાય તેમ સમજાવવા ચથોચિત દ્રવ્યાનુયોગમાં ગોપેન્દ્ર વાચકનો અધિકાર છે તેમાં પોતે પર પક્ષને નિવર્તે છે. તે પોતે પૂર્વે જોઈ હતા. બીજાને વિનાશ કરવાના વિજ્ઞાન માટે દિક્ષા લીધી. પાછળથી બોધ થતાં ઉત્તમ જૈન સાધુ થયો અને મહાવાદી બન્યો. ૧ દ્રવ્યાર્થિક નયનું વચન પયાંય નયના વિષયમાં કહેવું એજ પ્રતિકુળ, અને સુખ દુઃખાદિનો અભાવ ઉલટો ઉલટો કહેવો તે પ્રતિકુળ કહેવાય. ૨. બીજા એમ કહે છે, દુષ્ટ વાદી કંઈ બોલે તે પ્રતિકુળ હોય અને આપણા લાભને નુકશાન કરતું હોય તો તેનાથી ઉલટું સિદ્ધ કરી તેનું ખંડન કરવું. જેમકે વાદી જીવ અજીવ બે રાશી કહે તો જીવ, અજીવ, નો જીવ,ની ત્રણ રાશિ સ્થાપના કરવી. (આ જીવ થાય. પણ તે જૈન ધર્મથી વિરૂદ્ધ હોવાથી જીવ પણ હાર કરતાં ખુરી છે.) આમાં ઉદાહરણનો દોષ આ છે, પહેલા પક્ષમાં સાધ્ય અર્થની સિદ્ધિ થતી નથી અને બીજા પક્ષમાં શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ બાપણથી દોષ લાગે. હવે આત્મ ઉપન્યાસ દ્વારનું વર્ણન કરે છે.

અત્ત ઉવન્નાસંમિ ચ તલાગમેયંમિ પિંગલો થવર્હ ।

ટીકાનો અર્થ—આત્માનોજ ઉપન્યાસ બતાવવો તે આત્મ ઉપન્યાસ. એમાં પ્રધાન્ત. તડાગ લેહમાં પિંગલ કારી-

ગરનું ઉઠાડરણ છે. તેના ભાવાર્થની કથા કહે છે. એક રાજાએ આખા રાજનું સારભૂત તળાવ બનાવ્યું. પણ તે તળાવ દર વરસે ભરાઈને ખાલી થઈ જાય. તેથી રાજાએ વિચાર્યું કે તેનો શું ઉપાય કરવો? જેથી પાણી કાયમ રહે, ત્યાં એક કપિલ નામનો કારીગર કહે છે, 'હું મહારાજ, પિંગલ એટલે જેનાં દાદી મૂછ કપિલ રંગનાં હોય તેમ માથું પણ તેવાજ રંગનું હોય તેને અહિં જીવતાંજ મારીને દાટો તો તળાવ ન ભેદાય. ત્યારે રાજપુત્ર જે પ્રધાન હતો તેણે કહ્યું, 'હું રાજા, એવો માણસ શોધ્યો જડતો નથી. મારે આ તેવો દેખાય છે તેનેજ ઉપયોગમાં લો. રાજાએ પણ તેમજ કર્યું. આનો સાર એ છે કે એવું ન બોલવું જેથી પોતાનોજ નાશ થાય. જેવું આ લોકિક છે તેવું એક જાતિવાળું હોવાથી લોકોત્તર પણ જાણી લેવું. તેમાં ચરણ કરણના અનુયોગમાં પણ એવું ન બોલવું. જેમકે જે નરાધર્મો લૌકિક ધર્મથી પણ અતિશય બ્રહ્મ થયેલા છે અને જેઓ દ્રવ્ય શોચ પણ કરતા નથી તેમને ધર્મ આરાધના (પવિત્ર શોચ) કયાંથી થાય? વિગેરે દ્રવ્યાનુયોગમાં એકેન્દ્રિય જીવો વ્યક્ત ઉચ્છ્વાસ, નિશ્વાસ વિગેરે જીવ લિંગના સદ્ભાવવાળા નથી તે જીવ નથી. જેમકે ઘટ, તેથી એમા અસદ્ભાવ નથી. તેથી તે જીવોજ છે. એમાં આત્માનું પણ તદ્દુપની આપત્તિ વડે આત્માનું ઉપન્યાસ પણ ભાવવું. આમાં ઉઠાડરણનો દોષ

આત્માના ઉપધાતને ઉત્પન્ન કરવા વડે પ્રકટ અર્થવાળો હોવાથી કહેતા નથી. (આમાં જે ઘટનું દ્રષ્ટાંત આપ્યું છે તે ખોટું છે. અને બોલનારને બોલતાં ન આવડે તો પોતાને હાથે પોતાનું બોલવું ખંડિત કરાવે તેનું આ પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટાંત છે.) હવે દુરૂપનીતદ્વાર કહેવાની ઇચ્છાથી કહે છે.

અણિમિસગિણ જ, મિવરુગ દુરુવળીણ ઉદાહરણાં ૮૩।

ટીકાનો અર્થ—અહિં અનિમિષ માછલાં તેના ગ્રહ-
ણમાં બિંદુનું ઉદાહરણ છે. આ લૌકિક છે તેથી લૌકોત્તર પણ
બાણી લેવું. તે સંબંધી આ કથા છે, કોઈ એક બૌદ્ધ હાથમાં
બળ લઈ માછલાં મારવા ગયાઓ રસ્તામાં કોઈ ધૂર્તે
પૂછ્યું, 'હિ આચાર્ય, આ તમારી ગોઠડી ઘણી ફાટેલી
છે. ?' ઉત્તર—'એ તો બળ છે.' વિગેરે (શ્લોકનો
અર્થ) ઉત્તર—'એ તો માછલાંની બળ છે.' પ્રશ્ન—
'કેમ માછલાં ખાઓ છો ?' ઉત્તર—'ઠાડુ સાથે.' પ્રશ્ન—'ઠાડુ
પીઓ છો ?' ઉત્તર—'વેશ્યા સાથે ખેસીને' પ્રશ્ન—'વેશ્યાને ત્યાં
બાઓ છો ?' ઉત્તર—'શત્રુના ગળે પગ મૂકીને.' પ્રશ્ન—'તમારે
શત્રુઓ છે !' ઉત્તર—'જેઓના ઘર ફાડું તે.' પ્રશ્ન—'તું ચાર
છે ?' ઉત્તર—'બુગારના વાસ્તે.'—'તું બુગારી છે !' ઉત્તર—'હું
ઘસી પુત્ર છું.' (આમાં બધું પોતાને હાથે પોકળ બોલે છે.)
આ લૌકિક દ્રષ્ટાંત છે. હવે ચરણ કરણ અનુયોગમાં સમ-
જવું કે જે વડે જૈન ધર્મનું લોક ખોટું બોલે તેવું આપણે

ન બોલવું. વાદ પણ એવો ન કરવો કે જેથી અન્ય લોકો
જેન ધર્મની હાંસી કરે. આમાં ઉદાહરણ દોષ પ્રકટ છે.
દુરૂપનીતદાર સમાપ્ત. મૂળદારો તથા ઉદાહરણ દોષ કહ્યા
પછી હવે ઉપન્યાસ દ્વાર કહે છે.

ચત્તારિ ઉવન્નાસે તન્નવત્થુગ અન્નવત્થુગે ચેવ ।
પઢિણિમણ્ણે હેતુમ્મિ, ય હેતિ હણમો હદાહરણા ॥૮૪॥

ટીકાનો અર્થ—ઉપન્યાસને વિચારતાં ચાર લેહ
થાય છે. તે આ છે. સૂચના કરવાથી સૂત્ર. તેનો અધિકાર
અનુસરીને થાય તે વસ્તુનો ઉપન્યાસ. તેજ પ્રમાણે અન્ય
વસ્તુ ઉપન્યાસ તથા પ્રતિનિભ ઉપન્યાસ. તથા હેતુ ઉપન્યાસ
આ લેહો તે હવે પછી કહીએ છીએ તે ઉદાહરણથી જાણવું.
એનો વિશેષ ભાવાર્થ દરેક લેહમાં નિર્યુક્તિકાર પોતે કહેશે.
તેમાં પહેલો લેહ કહે છે.

તન્નવત્થુગમિ પુરિસો સન્નં મમિજ્ઞા સાદ્દહ અપુન્નં ।

ટીકાનો અર્થ—તે વસ્તુનો ઉપન્યાસ એટલે પુરી
અર્થાત્ શહેરમાં શયન કરવાથી પુરૂષ શબ્દ થયો. બધે
જામી આવીને અપૂર્વ કહે. આ અર્ધી ગાથાનો અર્થ છે.
આમાં પણ વર્તમાન નિર્દેશ પૂર્વ કહ્યા પ્રમાણે જાણવો.
કથાથી ભાવાર્થ જાણવો તે કહે છે એક દેવળમાં કાપડી
જાતના બાવા મળ્યા હતા, તેઓ પરસ્પર પૂછે છે ‘જે

આશ્ચર્ય જોયું હોય તે કહો. એક કાપડી બોલ્યો કે મેં
 આશ્ચર્ય જોયું છે. પણ તપાસ કરતાં અહિં જો કોઈ શ્રાવક
 છુપાયેલો ન હોય તો કહું. બીજાએ કહ્યું, 'અહિં શ્રાવક
 નથી.' તેણે કહ્યું, 'મેં રસ્તામાં ફરતાં પૂર્વે વૈતાલિકા નગ-
 રીમાં સમુદ્રના કિનારે એક મોઢું ઝાડ જોયું. તેની એક
 શાખા જમીન ઉપર અને બાકીની સમુદ્રમાં હતી. હવે
 જે પાંદડાં સમુદ્રમાં પડ્યાં તે જળચર જીવ થયા અને જે
 જમીન ઉપર પડ્યાં તે સ્થલચર પ્રાણી થયાં ત્યારે બીજા
 બાવા બોલ્યા, 'આ દેવ ભદ્રારકે ખુબ આશ્ચર્યની વાત
 કરી. ત્યારે ત્યાં એક છુપાયેલો શ્રાવક બોલ્યો, 'ભાઈ, એ
 તો ઠીક પણ સમુદ્ર અને જમીન એ બંનેની વચ્ચેમાં કિનારા
 ઉપર પાંદડાં પડે તેનું શું થાય ! ત્યારે તે બાવો ગભરાઈને
 બોલ્યો, 'મેં પહેલાં નહોતું કહ્યું કે શ્રાવક ન હોય તોજ
 મારે કહેવું ?' એમ કહીને ફીકકો પડી ગયો. આ પડેલી
 વસ્તુને અધિકારી તે ઘટાંત આપ્યું. આ લોકિક છે. એજ
 ન્યયથી લોકોત્તર પણ જાણવું. તેમાં ચરણ કરણ યોગમાં
 કોઈની સાથે કોઈ અસત્ય વાતનો કદાચર કરતો હોય તો
 તેના બોલવામાંથીજ ભૂલ પકડીને તેને સમજાવવો. જેમકે
 કેંઈ બોલે કે માંસ ભક્ષણ, દારૂ કે મૈથુનમાં દોષ નથી
 કરણકે એ તો જીવોની પ્રવૃત્તિ સાધારણ છે. પણ નિવૃત્તિ
 કરે તો મહાન ફલદાયી છે. પ્રવૃત્તિ વિના નિવૃત્તિના ફળનો

અભાવ હોવાથી આજ પ્રમાણે યોજાય. નિર્વિષયપણાથી અને અસંભવ પણાથી ક્ષણ નિબંધન નિવૃત્તિ નિમિત્તપણાવડે પ્રવૃત્તિ પણ અદુષ્ટજ છે. અહિં કહીએ છીએ. અહિં નિવૃત્તિનું જે મહા ક્ષણ બતાવ્યું તે દુષ્ટ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ નિરૂપણ માટે ? અથવા અદુષ્ટ પ્રવૃત્તિ પરિહાર રૂપપણે ? જે વાદી પહેલો પક્ષ પકડે કે દુષ્ટ પ્રવૃત્તિનો પરિહાર, તો કેવી રીતે પ્રવૃત્તિનું અદુષ્ટપણું છે ? પ્રવૃત્તિ તો હોષવાળી છે, બીજો પક્ષ લે કે અદુષ્ટ પ્રવૃત્તિનો પરિહાર છે, તો નિવૃત્તિનું પણ અદુષ્ટપણું થવાથી તેની નિવૃત્તિ પણ પ્રવૃત્તિ રૂપે મહાક્ષણ આપવાનો પ્રસંગ આવશે. તે પ્રમાણે માનતાં પહેલાં અને પછીનો વિરોધ આવે છે. (વાદીનું ખંડન એવી રીતે કર્યું કે તું નિવૃત્તિને મહાક્ષણથી બતાવે છે તો તારી પ્રવૃત્તિ તું પ્રથમથી નિદોષ બતાવે છે અને ત્યારે એનાથી ઉલટી નિવૃત્તિ દોષિત સિદ્ધ થશે, અને જે તું નિવૃત્તિને નિદોષ માનીશ તો તારી પૂર્વની પ્રકૃતિ અદોષિત નહિ થાય દોષિતજ થશે. માટે તારૂં વચન ખોટું થશે) હવે દ્રવ્યાનુયોગના અધિકારથી કહે છે. જે કોઈ એમ કહે કે જીવ એકાંત નિત્ય છે કારણ કે તે આકાશ માફક અમૂર્ત છે તો તેણે તેજ અમૂર્તત્વ આશ્રીને તેનાજ ઉલ્લેખન વિગેરેમાં અનિત્ય કર્મમાં તે સિદ્ધ કરવું. કર્મ અમૂર્ત અને અનિત્ય છે. (જેમ કોઈ વાદી જીવને એકાંત

નિત્ય માની આકાશ માફક અમૂર્તપણાનો હેતુ લાવી સિદ્ધ કરે તો તેના ખંડન માટે ઉંચે ફેંકવું વિગેરે અનિત્ય કર્મમાં પણ સિદ્ધ કરવું કે કર્મ પણ અમૂર્ત અને અનિત્ય છે). આમાં વૃદ્ધ મતવડે ઉદ્ધારણુ દોષજ છે. જેમકે ન્યાયિકમાં ઉપન્યાસ દ્વાર સમાપ્ત. અન્ય વસ્તુ સાધર્મ્ય સમ જાતિ છે. ઉપન્યાસ દ્વાર કહે છે.

તય અન્ન વત્યુ ગમિવિ અન્નત્તે હોઈ ઇગત્તં ॥૮૪॥

ટીકાનો અર્થ—અન્ય વસ્તુના ઉદ્ધારણુમાં અન્ય પણામાં એક પણું થાય છે. તેનો કાવાર્થ કહે છે. કોઈ કહે છે જીવ અન્ય છે, શરીર અન્ય છે. આ બન્નેના અન્ય શબ્દમાં વિશેષપણું ન હોવાથી તેના વાચ્ય પદાર્થમાં પણ અવિશિષ્ટપણે એક પણાનો પ્રસંગ આવશે તે જીવની શરીરની ઉપેક્ષા તે અન્ય વસ્તુઓના ઉપન્યાસ વડે પરિહાર કરવો. કેવી રીતે કરવો? તે કહે છે. આ પ્રમાણે માનીયે તો બધા પદાર્થ, પરમાણુઓ, જે પરમાણુના સ્કંધ, તથા ઘટ પટ વગેરેનું એકપણું આવશે. અન્ય પરમાણુઓ અને જે પ્રદેશવાળા પણ બીજા. એમ બધે અન્ય શબ્દ અવિશિષ્ટપણે છે તેથી તેના વાચ્યકપણાથી અવિશિષ્ટપણું હોવાથી તમને પણ તેજ દોષ આવશે. માટે અન્ય જીવ અને અન્ય શરીર એજ શોભાયમાન છે. આ પ્રબંધાનુયોગનો વિષય છે. એના વડેજ બીજાનો પણ આક્ષેપ છે. તેમાં અક્ષય કરણના અનુ-

યોગમાં પૂર્વે કહેલા માંસ ભક્ષણનો દોષ નથી વિગેરે વાદીના કદાચદમાં અન્ય વસ્તુના ઉપન્યાસ વડે ખંડન કરવું. કેવી રીતે ખંડન થાય તે કહે છે. કોઈપણ જીવની હિંસા ન કરે એ વચન વડે જીવ હિંસકોનું ખંડન થયું. લૌકિકમાં તેજ ઉદ્ધારણમાં અન્ય વસ્તુના ઉપન્યાસ વડેજ ખંડન થાય છે. જેમકે જે પાડીને ખાચ અથવા એકઠાં કરે તેઓ શું કહેવાય ? હવે પ્રતિનિભનું દ્રષ્ટાન્ત કહે છે.

તુજ્ઞ પિયા મહ પિઝળો ધારેઈ અળૂગયં પડિનિમંમિ ।

અર્થ ગાથાનો અર્થ—તારા જાપને મારા જાપના એક લાખ રૂપીઆ દેવા છે, એનો ભાવાર્થ કથાથી જાણવો. એક નગરમાં એક પરિવ્રાજક સોનાનું તાપસ યોગ્ય વાસણ લઈ ચાલતો હતો. તે કહેતો હતો ‘મને કોઈ નવી વાત સાંભળાવે તો તેને આ આપી દઉં ત્યારે ત્યાં ઉભેલો એક શ્રાવક બોલ્યો; ‘તારા જાપ પાસે મારો જાપ એક લાખ રૂપીઆ માગે છે. તે’ એ વાત સાંભળી હોય તો લાખ રૂપીઆ આપ, અને ન સાંભળી હોય તો તારૂં વાસણ આપી દે. આ લૌકિક દ્રષ્ટાન્તથી લોકોત્તર પણ સમજી લેવું. તેમાં ચરણ કરણના અનુયોગમાં જેઓ સર્વથા હિંસામાં અધર્મ માને છે તેઓએ વિધિ વડે અનશન કરતાં તે સંખંધી અંતઃકારે ખેદ થતાં આત્મહિંસા આપોઆપ થઈ એટલે અધર્મ સિદ્ધ થયો માટે તેમણે અધર્મરૂપ અનશન પણ ન કરવું

દ્રવ્યાનુયોગમાં કોઈ એમ માનીને બોલે કે મારું વચન નિર્દોષ છે તો તેને કહેવું, ‘બોલ. ઠીક. જીવ છે તો ઘડું વિગેરે પણ છેજ, અને તેથી તેઓમાં પણ જીવત્વનો પ્રસંગ આવશે જે તું માનતો નથી.

किं नु जवा किञ्जलि ? जेण मुहाए न लब्धमिति ॥८१॥

ટીકાનો અર્થ—શા માટે જવ ખરીદો છો ? મફત નથી મળતા તે માટે, આનો ભાવાર્થ કથાથી જાણવો. તે આ પ્રમાણે છે. કોઈ વેપારી જવ ખરીદતો હતો. ત્યારે બીજાએ પૂછ્યું, ‘કેમ ખરીદ કરે છે !’ પેલાએ ઉતર આપ્યો, ‘ભાઈ, મફત નથી મળતા, આ લૌકિક હેતુ ઉપન્યાસ છે. એથી લોકો-તર પણ જાણવું. આ લૌકિક ઉદ્દાહરણ છે. હવે હેતુ ઉપન્યાસમાં એના વડે લોકો-તર પણ જાણી લેવું. ચરણ કરણ અનુ-યોગમાં જો કોઈ શિષ્યને પૂછે કે આ ભિક્ષા માટે ભટકવું વિગેરે દુઃખદાયી ક્રિયા શા માટે કરવી ? ત્યારે ઉતર આપવો કે ભાઈ જેના વડે ભવિષ્યમાં એથી પણ અધિક વેદના નરકાદિમાં ભોગવવી ન પડે. દ્રવ્યાનુયોગને આશ્રી કોઈ પૂછે કે આ આત્મા ચક્ષુ વિગેરેથી કેમ દેખાતો નથી ? તેવાને કહેવું કે તે અતીન્દ્રિય છે તેથી નથી દેખી શકાતો. હેતુદ્વાર સમાપ્ત. તે કહેવાથી ઉપન્યાસ દ્વાર પણ જાણી લેવું. અને તેનાથી ઉદ્દાહરણ દ્વાર પણ સમજવું. હવે હેતુ કહીએ છીએ.

અહવાવિ હમો હેઝ, વિન્નેઓ તત્થિમો ચહ વિઆપ્પો.
જાવગ થાવગ વંસગ, લૂસગ હેઝ ચહત્થો હ ॥૮૬॥

ટીકાનો અર્થ—આ ભલે ઉપન્યાસ હો. ઉદાહરણના ચારમ ભેદ લક્ષણવાળો તે હેતુ છે. અહિં ગાથામાં ‘અપિ’ શબ્દ સંભાવ રૂપ છે. તે એમ ખતાવે છે કે આ અન્ય દ્વારજ ઉપન્યાસ રૂપ હોવાથી તે ક્ષિપ્રન્યાસ અંદર રહેલા ગુણપણે હોવાથી અહેતુ પણ છે. વળી આ હેતુ જાણવો. એટલે અંદર ઉપન્યાસ રહેલ છે તેથી હવે કહેવાનો હેતુ ચાર ભેદ વાળો જાણવો. તે વિકલ્પ ખતાવે છે. યાપક, સ્થાપક, વ્યંસક અને લુપક. ખીજા આચાર્ય આ પ્રમાણે કહે છે. હેતુ તે દ્વાર હવે કહેવાય છે. તે ચાર પ્રકારે જાણવું. તેનું પણ ઉદાહરણ કહ્યું. (હેતુ દ્વાર હવે કહેવાય છે તે ચાર પ્રકારનું છે એમ અર્થ લેવો.) બાકીનું અર્થ પૂર્વ માફક જાણવું. આ ગાથાનો અર્થ દુઃકાણુમાં કહ્યો છે. એનો પુરો ખુલાસો જરૂર પડેથી અવસર આવ્યો આગળ કહેશે. હવે પહેલો ભેદ પોતેજ કહે છે.

ચન્નામિગા ય મહિલા, જાવગ હેઝમિ હંટ લિંહાર્દે ।

ટીકાનો હેતુ—કુલટા સ્ત્રી જે યાપન કરે તે યાપન. તેજ હેતુ તે યાપક હેતુ. તેનું ઉદાહરણ (એ વાત બાકી છે. જાંટના લીંડાં એની કથામાં સૂચવશે. એનો ખુલાસો

કથાથી જાણવો. તે) આ પ્રમાણે છે. એક વાણીઆ સ્ત્રીને લઈને પરદેશ ગયો. કહેવત છે કે 'જેમનું દ્રવ્ય નાશ થાય છે. જેઓએ દ્રવ્ય કમાવા અપરાધ કરેલો હોય છે અને જેઓએ વિદ્યા પ્રાપ્ત નથી કરી તેઓ મુખ્યત્વે કરીને પરદેશને સેવે છે.' તેની સ્ત્રી વઠેલી હતી. તે કોઈ પુરૂષ સાથે સંબંધમાં પડી, વાણીઆને ઘરમાં રહેલો જાણીને તેને તે કહેવા લાગી 'પરદેશમાં જાઓ ?' વાણીઆએ કહ્યું, 'શું લઈને જાઉં ?' તેણીએ કહ્યું, 'ઉંટના લીંડાં લઈને ઉજ્જયીની નગરીમાં જાઓ.' તે ભોળો હોવાથી ગાડું ભરીને ઉજ્જયીની ગયો. જતી વખતે સ્ત્રીએ કહ્યું, 'એક એક મહોરે લીંડું વેચજો' એટલે કે સ્ત્રીએ વિચાર્યું કે એ પ્રમાણે કોઈ લે નહિ અને તે ઘણા કાળ સુધી ત્યાં રહેશે. તે પ્રમાણે તે ગયો. બજારમાં વેચવા લાગ્યો. પણ કોઈ તેને કંઈ પણ પૂછતું નહોતું. મૂળદેવે તે જોયું અને પૂછ્યું. તેણે તે કહ્યું, 'મૂળદેવે વિચાર્યું કે આ ગિયારાને સ્ત્રીએ ઠગ્યો છે. તેથી તેણે કહ્યું, 'હું આ તારાં લીંડાં વેચી આપું, પણ તારે મને અર્ધો ભાગ આપવો' પેલાએ તે કબુલ કર્યું. ત્યારપછી મૂળદેવ હંસ માગી લાવીને આકાશમાં ઉડ્યો અને નગરના મધ્ય ભાગમાં ઉડી કહેવા લાગ્યો, 'જેના ગળામાં ચેટ (દાસ) રૂપનાં ઉંટના લીંડાં ન બાંધેલા હોય તેને હું મારી નાખીશ. હું દેવ છું,' તેથી બધા લોકોએ કરીને એક એક મહોરથી ઉંટનાં લીંડાં લીધાં. બધાં બપો

ગયાં, તેથી મૂળદેવને અર્ધા પૈસા આપ્યા. જતી વખતે મૂળ-
 દેવે કહ્યું, ‘અરે ભાગ્યહીન ! તારી સ્ત્રી કોઈ ધુર્ત સાથે
 લાગેલ છે તેથી તને આવું ખોટું શીખાવીને મોકલ્યો.’ તેણે
 તે વાત માની નહિ. મૂળદેવે કહ્યું, ‘આલ, આપણે સાથે
 જઈએ. તું માનતો નથી માટે તને દેખાડું’ બન્ને સાથે
 વેશ બદલી ગયા. સંધ્યાકાળે આવીને ઉતારો માંગ્યો. બાઈએ
 અણબાણે ઉતારો આપ્યો. બન્ને જણા બેઠા. ધુર્ત આંચો
 એટલે તે સ્ત્રી બેઠે બેઠી ગાવા લાગી. ‘લક્ષ્મીનું મંદીર અને
 વેચવાની વસ્તુઓને ધારણ કરનાર મારો પતિ વેપારમાં રક્ત
 થઈને પરદેશમાં ગયેલ છે તે સેંકડો વર્ષ જીવો અને ઘેર
 કદી જીવતો કદી ન આવો.’ મૂળદેવે કહ્યું, ‘કેળના વનનાં
 પાંદડામાં વીટાયલી તું સાંભળ. જે દેવત સાથે ઢાલક વાગે છે તે
 એક મુહૂર્ત માત્ર સાંભળી લે. પછી મૂળદેવે કહ્યું, ‘હે ધૂર્ત,
 આ શું ?’ તેથી પ્રભાતમાં નીકળીને પાછો આંચો. તેની
 સામેજ બેઠો. કોણ ? મૂળદેવ ! ત્યારે તે બાઈ ગભરાઈને સામે
 આવી. તે વખતે ખાંવા પીવાનું ચાલતાં વાણીઆએ તેનાં ગા-
 ચેલાં ગીત સુધી બધું યાદ કરી આપ્યું. આ લૌકિક હેતુ છે.
 લોકોત્તરમાં પણ ચરણ કરણના અનુયોગમાં કોઈ ભોળો શિષ્ય
 આ વાણીયા માફક કોઈ ધર્મ પદાર્થને ન માને તો સમય
 આંચેથી વિદ્યા વિગેરેથી અથવા દેવી બોલાવી તેની માર-
 ક્તે શ્રદ્ધાવાળો કરવો. તથા ધ્યાનુયોગમાં પણ પ્રતિવાદીને

બાણી ઘણા વિશેષણવાળો હેતુ કહેવો જેથી વાદીને વિચારતાં ઘણો સમય થાય. ત્યાં સુધીમાં તેનો ઉત્તર પણ સુખેથી દેવાય તેથી પણ જો ન સમજે તો જેમ શ્રીશુભ્ત મહારાજે પોતાના શિષ્ય પડુલકને કુત્રિકાપણ ચર્ચારી (એટલે દેવતા અધિકૃત સર્વ વસ્તુઓ વેચવાની દુકાન)માંથી પદાર્થ મંગાવ્યા અને સમજાવ્યા તેમ જૈન ધર્મ સિદ્ધ કરવો. ચાપક એટલે ઘણો કાળ વીતાડવો તે. (જેમ દુષ્ટ હેતુથી સ્ત્રીએ કથું હતું તેમ નહિ. પણ સારા કામમાં વિચારવા માટે વધારે વખત દેવો.) હવે સ્થાપક હેતુ કહે છે.

લોમસ્સ મજ્ઞજાણણ થાવગ હેઝ ઉદાહરણ ॥૮૭॥

દીકાનો અર્થ—૧૪ રબળ આત્મક જે લોક છે તેનો મધ્ય ભાગ કયો. આ સ્થાપક હેતુનું ઉદાહરણ છે. ભાવાર્થ કથાથી બણવો. તે આ પ્રમાણે છે. એક બાવો ચાલતાં ચાલતાં બેસતો હતો ‘ક્ષેત્રમાં દાન વિગેરે સફળ છે. દાન સમક્ષેત્રમાં કરવું. હું લોકનું મધ્ય બાણું છું પણ બીજા બણતા નથી. તેથી લોકો તેનો સત્કાર કરતા હતા. તેને પૂછતાં તે આર દિશામાં ખીલા ઘાલી દોરી વડે પ્રમાણ કરીને કપટથી કહે છે ‘આ લોકનો મધ્ય ભાગ છે.’ લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા કે આ પડિતે મધ્ય બણ્યું છે. એક આવકે બણ્યું કે આ પૂર્વ લોકોને વ્યર્થ ઠગે છે તો હું તેને

સીધો કડું. એમ વિચારી ત્યાં જઈ કહ્યું, ' તારો કહેલ તે લોકનો મધ્ય ભાગ નથી.' તેથી શ્રાવકે ફરીથી માપ કરી બીજું સ્થળ બતાવ્યું કે આ લોકનો મધ્ય ભાગ છે. લોકો ખુશ થઈ ગયા. બીજા આચાર્ય એમ કહે છે કે અનેક સ્થાનમાં જૂડું જૂડું મધ્ય સ્થાન બતાવી તેનો વિરોધ બતાવ્યો. આ પ્રમાણે જેમ પરિવ્રાજકને જોડું બાલતો અટકાવ્યો તે લોકિક દ્રષ્ટાંત છે તેમ લોકોત્તરમાં પણ ચરણ કરણ અનુયોગમાં કુવચન (અસંભાવનીય) વચન કહેનારા અસત્ય બોલનાર શિષ્યને એજ પ્રમાણે પ્રતિબોધ કરાવવો. વળી દ્રવ્યાનુયોગમાં પણ સાધુએ એવું બોલવું અને એવો પક્ષ ચક્રણ કરવો કે બીજો ઉત્તર આપવા સમર્થ ન થાય અને આપણા બોલવામાં પૂર્વ અને પછીનો વિરોધ દોષ ન આવે. સ્થાપક કહેવાયું. હવે વ્યંસક કહે છે.

સા સગડતિત્તિરી વંસગંમિ હૈઝમ્મિ હોઙ્ગ નાયવ્વા ।

ટીકાનો અર્થ—શકટ તિત્તિરી વ્યંસક હેતુમાં બાણવી. તે ગાથાનો અર્થ છે. ભાવાર્થ કથાથી બાણવો. તે આ પ્રમાણે છે. જેમ એક ગામડીઓ ગાડામાં લાકડાં ભરીને નગરમાં આવ્યો, તેણે રસ્તામાંજ આવતાં એક મરેલું તિત્તિર બોલ્યું. તે બાળને ગાડા ઉપર મૂકી નગરમાં પેઠા નગરમાં પ્રવેશ કરતાં તેને એક ધૂત મળ્યો. તેણે પૂછ્યું, 'આ ગાડાવાળું તિત્તિર કેટલામાં આપીશ.' તેણે સાક્ષીઓ

રાખ્યા અને તિત્તિરી સહીત ગાડું લીધું. આ વ્યંસક હેતુ છે. (પછી આગળ ગુરૂ વાત કહે છે.) તે બિચારો ગામડીઓ ઉદ્ધાસ થઇને બેઠો હતો તેવામાં મૂળદેવ જેવો બુદ્ધિમાન માણસ આવ્યો. તેણે પૂછ્યું, ‘હો ભાઈ, તું શું વિચાર કરે છે?’ તેણે કહ્યું, ‘મને કોઈ બદમાસે આવી ઠગીને મારું ગાડું છીનવી લીધું છે. તેણે કહ્યું, ‘ન ડર’ તું ઉપચારવાળું મથેલું સકતુક માગ.’ પછી તેણે અંદરની ગુપ્ત વાત શીખવી. એમ શીખીને તેની પાસે તે ગયો અને માગ્યું કે, ‘તે’ મારું ગાડું લીધું તો હવે મને ઉપચારવાળો મથેલો સકતુક આપ.’ પહેલાંએ કહ્યું, ‘ઠીક? ઘેર લાવી બેરીને વાત કરી કહ્યું, ‘ઘરેણાથી સુશોભીત થઈ મહાન વિનય સાથે આ પરોણાને મથેલું સકતુક આપ! તેણીએ તે પ્રમાણે કર્યું. પેલા ગાડાવાળાએ કહ્યું, ‘મારી આંગળી કપાયલી છે. આ ચીથરી વીંટેલ છે, તેથી મથવાને હું શક્તિમાન નથી. તું મથીને આપ.’ મન્યન કરતાં તેણે સ્ત્રીને હાથથી ઉપાડી અને પોતાની સાથે લઈ પોતાને માર્ગે પડ્યો. અને રસ્તામાં લોકોને કહે છે બુઝો, ‘મેં ગાડાં સાથે તિત્તિર આપીને સકતુક મન્યન કરનારી બાઈડી ગ્રહણ કરી.’ ત્યારે ગભરાઈને ધૂતે ગાડું પાછું આપ્યું. અને પેલાએ તેની બાઈડી છોડી દીધી. આવીજ રીતે દૂસક હેતુ પણ કથાથી બાજુવો આ લોકિક છે. લોકોત્તરમાં પણ ચરણ.

કરણ અનુયોગમાં કુચુકિત કરનારને જેવી તેની કુચુકિત હોય તેવી તેને સુચુકિત બતાવી કબજે લેવો કે તે ઠેકાણે આવી જાય. દ્રવ્યાનુયોગમાં પણ કોઈ કુવાદી આવીને કહે કે ‘જીવ પ્રણિત ધર્મમાં જીવ પણ છે અને ઘટો પણ છે. હવે આ જીવ અને ઘટ બન્નેમાં ‘છે’ પણ એ સમાન છે તેથી જીવ અને ઘટાનું એકપણું થાય છે. જો તમે એમ કહો કે ‘છે’ ભાવથી જીવ જૂદો છે તો જીવ નથી એમ અભાવ થશે. આ એટલા માત્રજ વ્યંસક હેતુ છે. હુંસક વડે વળી એવો ઉત્તર આપવો કે ‘હો વાદી, જો જીવ ઘટનું એકપણું માનીને બધાનું એકપણું થાય એવું તું માનતો હોય તો ઘટ, પટ, પરમાણુ, બે પ્રદેશવાળા સ્કંધ એ બધા ‘છે’ ક્રિયા પદથી જોડાય તો એ બધાને તું એક માને છે કે કેમ ? જો તેમને એક ન માને તો અમારે પણ જીવ અને ઘટ જૂદા છે,’ અહિં શિષ્ય ન જાણવાથી પૂછે છે. ‘આ કેવી રીતે જાણવું’ કે સર્વ ભાવમાં અસ્તિપણું હોવા છતાં તે એક ન થાય ? આચાર્ય ઉત્તર આપે છે ‘અનેકાંત માર્ગ’ માનવાથી આ વાત સિદ્ધ થાય છે. જેમકે ખેર અને પદ્માસ એ બન્ને જુદા છે અને વનસ્પતિ છે. એવી રીતે જીવ પણ નિચમથી છે. અને ‘અસ્તિ’ ભાવમાં જીવ પણ હોય અથવા બીજો કોઈ પણ પદાર્થ અજીવ સંબંધી ધર્માસ્તિકાય વિગેરે પણ હોય ? હવે હુષક આશ્રી કહે છે.

તડસનવંસગ લૂસગ, હેઉમ્મિ ય મીયઓ ય પુણી ॥૮૮॥

ટીકાનો અર્થ—ત્રયુષ વ્યંસકના પ્રયોગમાં હુષક હેતુમાં લાડુ એ દ્રષ્ટાન્ત છે. આ ગાથાનો અર્થ છે ભાવાર્થ કથાથી જાણવો. તે નીચે પ્રમાણે છે. જેમ એક ચીંભડાં ભરેલ ગાડાવાળો નગરમાં પ્રવેશ કરતો હતો. તે પ્રવેશ કરતો હતો તેવામાં એક ધુતે નેને કહ્યું, ‘જે આ ચીંભડાનું ગાડું ખાઈ જાય તેને તું શું આપે ?’ ત્યારે ગાડાવાળાએ જવાબ આપ્યો, ‘હું તેને એવો લાડુ આપું જે નગર દ્વારમાંથી બહાર ન નીકળે’ ધુતે કહ્યું, ‘ચીંભડાનું ગાડું ખાઈ તો નગરદ્વારમાંથી ન નીકળે એવો લાડુ તું આપીશ ?’ ત્યારે ગાડાવાળાએ તે કબુલ કર્યું એટલે હુષકાએ સાક્ષીઓ રાખ્યા અને ગાડું હિલું રાખીને તે ચીંભડાંઓનો અકેક છોડ્યો કકડો ખાઈને પછી ગાડાંવાળાને કહ્યું, ‘લાડુ આપ’ ત્યારે ગાડાવાળો બોલ્યો, ‘આ તે ખાધાં નથી’ હુષકો બોલ્યો, ‘જે ન ખાધાં હોય તો ચીંભડાં વેચ.’ ત્યારે વેચવા માંડ્યાં ત્યારે ખરીદનાર આવ્યા અને તેઓ જોઈને બોલ્યા ‘તારાં ચીંભડાં ખવાયલાં છે, કોણ એ ખાધેલાંને વેચાતાં હે ?’ પછી તેનો ન્યાય કરાવેલો જેથી ગાડાવાળો હારી ગયો. આ વ્યંસક હેતુજ હુષક હેતુ નિમિત્તે અહિં આવ્યો છે. હવે પૂર્ત મોઢક માગવા લાગ્યો. ગાડાંવાળો ગભરાયો. તેવામાં જુગારીઓ આવ્યા. તેમને ખુશ કરી ગાડાવાળો પૂછ્યું

અને પોતાની બધી વાત કહી. તેથી ગાડાવાળાને તેઓએ કહ્યું, 'તું નાનો લાડુ નગરને દરવાજે રાખીને બોલ કે નગરના દરવાજેથી ન નીકળતો આ મોઢક લઇ લો,' જેથી ધુત્તરે હાથે. (આ કથાને સાર એ છે કે ધુત્તરે મોટો લાડુ બેઠતો હતો જે દરવાજામાંથી પણ નીકળી ન શકે તેને બદલે એક નાની સરખી લાડુડીમાં કામ પતી ગયું.) આ લોકિક પ્રધાન્ત છે. લોકોત્તરમાં પણ ચરણ કરણ અનુયોગમાં કુશ્રતિ જાવિત એટલે એવી રીતે કુચુક્તિ કરનારને કહેવું જેથી પોતાની મેળે ઉચિત સમજી જાય. પ્રવ્યાનુયોગમાં વળી પૂજ્ય પુરુષો કહે છે 'જે પૂર્વે જતાવેલ છે.' અન્ય આચાર્ય કહે છે કે કદાચ પોતેજ વ્યભિચારવાળો હેતુ બોલીને પારકાના વિશ્વાસ માટે કહેવાયું હોય અથવા ઉતાવળથી બોલાયું હોય તો તે હેતુને અન્ય નિરૂક્ત વચન વડે સ્થાપન કરવો. હુષક હેતુ કહ્યો. હવે પહેલાં કહ્યું હતું કે કોઈ જગ્યાએ જતાવશું તે પ્રમાણે પાંચ અવયવોના અધિકાર જતાવનાર 'ધર્મો મંગલ' વિગેરે લક્ષણવાળું સૂત્ર અધિકારમાં જતાવે છે. અહિંસા, સંયમ અને તપ રૂપ જે ધર્મ છે તે ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે. આ અમારી પ્રતિજ્ઞા છે, અહિં ધર્મ ધર્મીનો મિર્દેશ છે. અહિંસા, સંયમ તપ રૂપ એ ધર્મીનું વિશેષણ છે. ઉત્કૃષ્ટ મંગલ એ ધર્મ સાધવાનો છે. ધર્મ ધર્મી સમુદાય એ પ્રતિજ્ઞા છે. આ અર્થ પ્રત્યેક

વડે કહ્યું. દેવાદિથી પૂજીતપણું એ અમારો હેતુ છે. ‘આદિ’ શબ્દથી સિદ્ધ, વિદ્યાધર અને નર પણ પૂજે છે એમ જાણવું. આ શ્લોકના ત્રીજા પદ વડે કહેત્ર જાણવું. અરિહંત વિગેરે માફક તે દ્રષ્ટાન્ત છે. અહિં ‘આદિ’ શબ્દથી ગણધર વિગેરે લેવા. આ શ્લોકના ચોથા પદ વડે કહેલ જાણવું. ભાવ મનના અધિકારથી દ્રષ્ટાન્તમાં કંઈ વાંધો નથી. અહિં કહેવાનું એ છે કે જે દેવો વિગેરેથી પૂજાય તે ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે. જેમકે અરિહંત વિગેરે દ્રષ્ટાન્ત છે દેવાદિ પૂજીત ધર્મ એ ઉપનય છે. તેથી દેવાદિના પૂજીત પણાથી ઉત્કૃષ્ટ મંગળ આ નિગમન જાણવું. આ છેલ્લા બે ઉપનય અને નિગમન સૂત્રમાં પૂર્વના ત્રણ કહેલા તેની સાથે નિરંતર રહેતા હોવાથી એ પણ બે ભેગા જાણી લેવા. હવે અવયવોનેજ સૂત્ર સ્પર્શિત નિયુક્તિવડેજ સ્વીકારતાં કહે છે.

ધર્મો ગુણા અર્હિસાદ્યા, ડ તે પરમ મંગલ પદ્મના ।

દેવાવિ લોગ પુજા પળમંતિ સુધર્મમિહ હેઝ ॥ ૮૯ ॥

ટીકાનો અર્થ—ધર્મનો અર્થ પહેલો ખતાવ્યો છે. ગુણ અહિંસાદિ. ‘આદિ’ શબ્દથી સંયમ તપ લેવા ‘તુ’ નો અર્થ,જ છે. તે અહિંસાદિજ. તે પરમ મંગલ છે એવી પ્રતિજ્ઞા. તથા દેવ પણ. અહિં ‘પણ’ શબ્દથી સિદ્ધ, વિદ્યાધર, રાજા વિગેરે લેવા. લોકમાં તેઓ પૂજાય છે. તેઓ પણ

સારોધમં પાળનારને નમે છે. આ હેતુનો અર્થ સૂચવે છે તેથી હેતુ બાણ્યો.

દિદ્ધં તો અરહંતા અણગારા ય મહવો ડ જિણસીસા।
વત્તણુવત્તે નજ્જહ, જં નરવહ્ણનોઽવિ પણમંતિ ॥ ૧૦ ॥

ટીકાનો અર્થ—દ્રષ્ટાંતનો અર્થ પૂર્વે કહેલ છે. તે અગ્રેષ્ઠ વૃક્ષ વિગેરે આઠ પ્રતિહાર્યાથી શોભાયમાન પૂજાને યોગ્ય છે તેથી અરિહંત. તથા ઘણા સાધુઓ તે શ્રી જીને-શ્વરના શિષ્યો છે. ન આલે તે અગ-વૃક્ષ. તેના વડે કર્યું તે અગાર નામ ગૃહ. તે જેને હોય તે અગાર એટલે ગૃહ-સ્થી. અને તે અગાર ન હોય તે અણુગાર. ઘણા એટલે થોડા નહિ. રાગ વિગેરે જીતવાથી જીન. તેના શિષ્ય એટલે ચેલા તે ગૌતમ વિગેરે, વાદીની, શંકા-અર્હદાદિ પરોક્ષ હોવાથી દ્રષ્ટાંતમાં અયુક્ત છે. અમે કેવી રીતે નિશ્ચય કરીએ કે દેવતા તેને પૂજે છે! આચાર્યનો ઉત્તર ‘પરોક્ષ એમ કહેવું દુષ્ટ છે, કારણકે સૂત્રનું ત્રણ કાળ બતાવવા પાણું છે. તેથી કોઈ વખત પ્રત્યક્ષ પણ હોય છે. દેવો વિગેરે તેને પૂજે છે. તેના નિશ્ચય માટે કહે છે. પૂર્વે જે વીતી ગયું હોય તેની ખાત્રી વર્તમાન આશ્રી થાય છે. તે કેવી રીતે, તે કહે છે. રાબાઓ પણ હાલ ઉત્તમ સાધુને નમે છે, ઉત્તમ એટલે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર યુક્ત. એથી એમ બાણ્યું કે શુણ્ણુનું પૂજ્યપણું સૂચ્યું.

ઉવસંહારો દેવા જહ, તહ રાયાવિ પગમહ સુધમ્મં ।

તમ્હા ધમ્મો મંગલ, મુક્કિદ્ધમિહ અ નિગમણં ॥ ૧૧ ॥

ટીકાનો અર્થ—ઉપસંહાર-ઉપનય તે આ છે. દેવો જેમ તીર્થ'કર વિગેરેને તથા રાજા અથવા બીજા માણસ પણ હાલ સદ્ધર્મીને નમે છે તેથી દેવાદિથી પૂજનીક ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે એ નિગમન છે. પ્રતિજ્ઞા અને હેતુને બીજી વખત સિદ્ધ કરવું એ નિગમન છે. (અહિં સમજવા માટે સહેલું દ્રષ્ટાંત આપીએ છીએ. આ પહાડમાં અગ્નિ છે, એ પ્રતિજ્ઞા. ધુમાડો દેખાય છે તેથી આ હેતુ. ચુલામાં ધુમાડો છે, ત્યાં અગ્નિ દેખાય છે તે દ્રષ્ટાંત. જેમ જ્યાં ધુમાડો હોય ત્યાં અગ્નિ તેવી રીતે અહિં પણ ધુમાડો દેખાય છે માટે પહાડમાં અગ્નિ છે એ ઉપનય છે. અને તેથી સિદ્ધ થયું કે પહાડ અગ્નિવાળો છે એ નિગમન.) આ કહેવાથી અર્થનો અધિકાર પણ આવી ગયો કે ધર્મની પ્રશંસા છે. હવે જીનશાસનમાં અધિકાર બતાવી દસ અવયવ કહે છે. આ દસે અવયવ પ્રતિજ્ઞા વિગેરે શુદ્ધિ સહિત હોય છે. અવયવપણું તેજ તેના અધિકારના વાક્યનો અર્થ ઉપકારકપણે હોવાથી પ્રતિજ્ઞા વિગેરે બાવી લેવા. અહિં ઘણું કહેવાતું છે, જે થોડામાં પતાવ્યું. હવે દસ અવયવ બતાવે છે.

વિદ્યપદ્મના જિજ્ઞાસાસંગમિ સાદ્દેતિ સાદ્વો ધર્મમ્ ।
 હેઝ જમ્હા સન્મા વિણ્સુઽર્હિસાદ્સુ જયંતિ ॥ ૧૨ ॥

ટીકાનો અર્થ—પાંચ અવયવમાં બતાવેલી પ્રથમ પ્રતિજ્ઞાની અપેક્ષાએ આ બીજી પ્રતિજ્ઞા છે. એક પ્રતિજ્ઞા પૂર્વ કહી ગયા. બીજી હવે કહે છે. તે જનશાસનમાં સાધુઓ સાથે છે. ધર્મીને ધર્મનો અર્થ પૂર્વે કહ્યો છે. અહિં સાધુઓ એ ધર્મીના નિર્દેશ છે. શેષ સાધ્ય ધર્મ છે. આ પ્રતિજ્ઞાનો નિર્દેશ છે. હવે હેતુનો નિર્દેશ કહે છે. જે હેતુ અહિંસાદિ પરમાર્થીક હોય તે, નહિ કે બનાવટી. ‘આદિ’ શબ્દથી મૃષાવાદ વિગેરેથી વિરતિ જાણવી. અન્ય આચાર્ય બીજી રીતે કહે છે કે સદ્ભાવિકનો અર્થ સદ્ભાવ વડે નિરૂપયરિત (સાચું) સકલ દુઃખ ક્ષયને માટેજ યત્ન કરે છે. હવે પ્રતિજ્ઞા શુદ્ધિ કહે છે.

જહ જિજ્ઞાસણ નિરયા, ધર્મમ્ પાલેંતિ સાદ્વો સુખં
 નકુતિસ્થિણ્સુ એવં, દીસઃ પરિવાલણોવાઓ ॥ ૧૩ ॥

ટીકાનો અર્થ—જે રીતે જનશાસનમાં રક્તજન નિશ્ચય વડે ધર્મમાં રક્ત થઇને ધર્મ પાળે છે તે સાધુઓ પદ જીવ નિક્કયના પરિજ્ઞાનથી કરવું, કરાવવું અને અનુમોદનું એવી પાપ ત્યાગની પ્રતિજ્ઞાવડે અકલંક પાળે છે તે પ્રમાણે બીજા કુતીર્થીઓ પાળતા નથી. એટલે જેવો સાધુને આચાર

છે તેવો બીજામાં નથી. ઉપાય ગ્રહણ કરવાથી અહિં એ જાણવું કે શાસ્ત્રમાં કહેલોજ ઉપાય લેવો. પણ બીજાનો આદરેલો ખોટો ન લેવો. કારણ કે સાધુ વેષધારી જૂઠું બોલનારા કોઈ પતિત પણ હોય છે. એથી શાસ્ત્રનો ઉપાય લેવો, અહિં કહે છે.

તે સુવિ ય ધમ્મસદ્દો ધમ્મં નિયયં ચ તે પસંસંતિ ।
નણુ મણિઓ સાવજ્જો કુતિત્થિ ધમ્મો જિણવરોહિં

॥૧૪॥

ટીકાનો અર્થ—અન્ય ધર્મીઓના ધર્મમાં ‘ધર્મ’ શબ્દ રૂઢ હોવાથી તેને તે જેમ તેમ પ્રશંસે છે, ત્યારે તે કેમ ન માનવો ? આચાર્ય ઉત્તર આપે છે—‘આ તમારું’ કહેવું અયોગ્ય છે. અન્યના બતાવેલ અનુષ્ઠાન તે જીવ હિંસા યુક્ત હોવાથી ચરકાદિ ધર્મ સાવધ છે. તેથી જીનેશ્વરે તેને પ્રશંસ્યો નથી. તથા છ જીવ નિકાયના પરિજ્ઞાન વિગેરેનો પણ તેમને અભાવ હોવાથી પ્રશંસનીય નથી અહિં ગ્રંથ વિસ્તાર ભયથી વિશેષ કહેતા નથી.

જો તેસુ ધમ્મસદ્દો સો ઉવચારેણ નિચ્છણેણ હહં ।
જહ સીહસહ સીહે પાહણુ વચારઓડણત્થ ॥૧૫॥

ટીકાનો અર્થ—અન્યમાં ધર્મ શબ્દ ઉપચારથી જાણવો. પણ પરમાર્થથી તો જીન શાસનમાં છે.

જેમકે સિંહ શબ્દનું પ્રધાનપણું સિંહમાંજ છે, પણ ઉપ-
ચારથી માણવક વિગેરેમાં પણ છે. કાંઈ શુરવીર માણસ
બળવાન ને કોધી હોય તો તે સિંહની ઉપમાને પામે,
પણ તે ખરો સિંહ નથી. તેથી તેમના ઉપચાર ધર્મ તે ખરો
ધર્મ ન ગણતાં અહિંસા વિગેરેથી જૈન ધર્મનેજ ધર્મ લેવો.

एस पइनासुद्धी हेउ अहिंसाइएसु पंउसुवि ।

सम्भावेण जयंती हेउविसुद्धी इमा तत्थ ॥ १ ॥

(ભા.પ્ય.)

અર્થ—આ ઉપર બતાવેલી પ્રતિજ્ઞાની શુદ્ધિ છે અને
અહિંસાદિ પાંચમાં પણ હેતુ સદ્ભાવ વડે વર્તે છે. આ
પૂર્વે કહેલું છે. પણ શુદ્ધિ કહેવાની ઇચ્છાથી ભાષ્યકારે ફરી
લીધું છે. હેતુની વિશુદ્ધિ તે હેતુ વિશુદ્ધિ. વિષયની વિભા-
સાનું વ્યવસ્થાપન કરવું તે વિશુદ્ધિ. આ ત્યાં પ્રયોગ છે.

जंभत्त पाणउवगरण, वसहिसयणासणा इसु जयंति।
फासुय अरुय अकारिय अणणुमयाणु दिट्ठमोइय ॥२॥

(ભા.પ્ય.)

જેનાથી લોજન, પાણી, ઉપકરણ, મકાન, સુવા
બેસવાનું (આ બધાનો એકઠો સમાસ છે) એ બધાં માટે
પ્રયત્ન કરે છે. એટલે કે નિર્દોષ, ન કરેલું, ન કરાવેલું,

ન કરતાં અનુમોદેલું, તથા ઉદ્દેશ પણ ન રાખેલો એવી યોગ્ય વસ્તુને લેવાનો જેઓનો અચાર છે તેમાં અસુ એટલે પ્રાણ છે. તે રહિત એટલે પ્રાસુકનો અર્થ જીવ રહિત છે. તે કરેલું પણ હોય કે ! નહિ. કરાવેલું હોય તે પણ નહિ. અનુમોદેલું હોય તે પણ નહિ. તેમ એનો ઉદ્દેશ પણ નહિ એટલે કે સાધુના નિમિત્તે જરા પણ હિંસા થવી ન જોઈએ.

એનું નામ અનુદ્વિષ્ટિ આ પરિજ્ઞાનનો ઉપાય બતાવેલો તે સકલ પ્રદાનાદિ લક્ષણોવાળો સૂત્રોચી જાણવો. ખીજા આચાર્ય શું કહે છે તે બતાવે છે.

**અફાસુગકયકારિય, અણુમય ઉદ્વિદ્વમોદ્વગો હંદિ ।
તસથાવર હિંસાણ, જણા અક્રુસલા ઉલિપ્પંતિ ॥૧॥**

અર્થ—અપ્રાસુક, કૃત કારિત, અનુમોદિત, ઉદ્વિદ્વાપરનારા ચરક વિગેરે છે. એમ બતાવે છે કે ત્રાસ પામનારા તેત્રસ જીવો બેઈન્દ્રિય વિગેરે, તથા સ્થિર રહેનારા તે સ્થાવર પૃથ્વીકાય વિગેરે તેઓની હિંસા એટલે જીવદ્વાત વડે તેઓ અનિપુણ એટલે મંદ બુદ્ધિવાળા ચરક વિગેરે લેપાય છે. એટલે જે જીવોને પીડા થાય તેના વડે અધાયલા કર્મથી તેઓ લેવાય છે. (અહિં કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કર્યો છે). તેથી ચરક વિગેરે તે શુદ્ધ ધર્મ સાધકો નથી પણ જોન સાધુઓજ ઉત્તમ છે.

एसा हेउविसुद्धी दिहंतो तस्स चैव य विसुद्धी ।

सुत्ते भणिया उ फुडा सुत्तफासे उ इयमन्ना ॥४॥

(ભાષ્ય.)

ટીકાનો અર્થ—ઉપર કહેલી હેતુની વિશુદ્ધિ બતાવી.
હવે દૃષ્ટાંતની વિશુદ્ધિ સૂત્રમાં કહી છે તે સૂત્રજ અહિં
બતાવે છે. તે આ સૂત્ર છે.

जहा दुमस्स पुप्फेसु, भमरो आवियइ रसं ।

ण य पुप्फं किलामेहं सो अपीणेइ अप्पयं ॥ ५ ॥

ટીકાનો અર્થ—અહિં પ્રશ્ન, દશ અવયવ નિરૂપણમાં
પ્રતિજ્ઞા વિગેરેનો ત્યજ કરી દૃષ્ટાંતજ બતાવ્યો. તેનું શું
કારણ ! આચાર્યનો ઉત્તર, દૃષ્ટાંતથીજ હેતુ પ્રતિજ્ઞા વિચારી
લેવી એવો ન્યાય બતાવવા માટે, હવે ચાલતી વાત કહે
છે. જે પ્રકારે જાડના પુષ્પમાં અસંપૂર્ણ પદ કહેનાર ઉપમામાં
અહીંને જાડના આહારહિં પુષ્પોને આશ્રી વિશિષ્ટ સંબંધ
બતાવવા માટે કહે છે તે પ્રમાણે અન્યાય ઉપાજીતનું દાન
તેને ગ્રહણ કરવું એનો પ્રતિબંધ છે (કેઈ ગ્રહસ્થ લુપ્તા-
શ્રી વસ્તુ લાવીને સાધુને આપે તો સાધુએ તે ન લેવી)
જામરો તે ચારેન્દ્રિય જતું છે. તે મયાદાથી પુલોમો રસ-
મકરંદ થીએ છે. આ દેશ ઉદાહરણ આશ્રી બાણવું. આ

વિચાર સૂત્ર સ્પર્શિત નિર્ચુકિતમાં બતાવશે. કહ્યું છે કે સૂત્રના સ્પર્શમાં આ અન્ય છે. હવે દ્રષ્ટાન્ત કહે છે.

દ્રષ્ટાન્ત વિશુદ્ધિ હવે કહે છે. પણ પુલને પીકા આપતાં નથી. એવી રીતે ભમરો પોતે આત્માને સંતુષ્ટ કરે છે. આ સૂત્ર સમુદાયનો અર્થ થયો. અવયવનો અર્થ તો નિર્ચુકિતકાર પોતે મોટા વિસ્તારથી કહે છે.

જહ ભમરોત્તિ યદ્યંત્યં દિદ્વંતો હોહ આહરણ દેસે ।
ચંદ મુહિ દારિગેયં સોમત્તવહારણ ન સેસં ॥ ૧૩ ॥

ટીકાનો અર્થ—આ ભમરાનું દેશ ઉદાહરણ છે. જેમકે આ છોકરી ચંદ્રમુખી છે. તે ફક્ત સૌમ્યતાને આશ્રીને છે. પણ તેથી ચંદ્રમાં જે કલંક છે તે છોકરીમાં ન હોવાથી ન ઘટાડવું આ એક દેશી ઉદાહરણ છે.

एवं भमरा हरणे आणि यय वित्तित्तणं न सेसाणं ।
गहणं दिद्वंत विसुद्धि सुत्त भाणिया इमा चञ्जा ॥ १७ ॥

ટીકાનો અર્થ—એજ પ્રમાણે ભમરાના ઉદાહરણમાં અનિયત વર્તીપણું લેવું. પણ અવિરતિપણું વિગેરે બાકીનું ન લેવું? કારણ કે તે ભમરામાં અવિરતિપણું છે, સાધુમાં નથી. સૂત્રમાં કહેલ પ્રથમ દ્રષ્ટાન્ત વિશુદ્ધિ છે અને સૂત્ર સ્પર્શિક નિર્ચુકિતમાં બીજી શુદ્ધિ બતાવી.

एतथ य भणिज कोई समणाणं कीरए सुविहिषाणं ।
पागो व जीविणोस्ति य लिप्पंतारंभ दोसेणं ॥९८॥

ટીકાનો અર્થ—આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા થતાં કોઈ કહેશે કે સારા સાધુઓ માટે પુણ્યાર્થે કરશે. ગૃહસ્થીઓ રસોઈ કરે તો આ પુણ્ય ઉત્પાદનના સંકલ્પવડે તે સારા સાધુઓ માટે કરેલું તે ભિક્ષાને તેઓ ગ્રહણ કરે તો તે લેનારા સાધુઓ આહાર બનાવતાં લાગેલા દોષવડે લેપાશે. તે પ્રમાણે લૌકિક મતવાળા કહે છે. જેમકે કયવડે કાયક (ખરીદનારો) હણે છે અને ખાવાવડે ખાનારો હણે છે. મારનારો વધની બુદ્ધિવડે હણે છે. એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારે વધ થયો. (વાદીએ શંકા કરીકે સાધુને વહોરાવવા ધર્મ બાણી કોઈ રાંધી આપે ને સાધુ લે તો તે પણ હિંસાનો ભાગી થશે?) આચાર્ય તેનો ઉત્તર આપે છે.

वासइ न तणस्स कए, न तणं वड्हइ कए मयकुलाणं ।
न य रुक्खा सयसाला, फुल्लन्ति कए महुयराणं ॥९९॥

ટીકાનો અર્થ—તૃણને ખાતર વરસાદ વરસતો નથી, અને મૃગને ખાતર ઘાસ વધતું નથી. તેમજ સો શાખાવાળા વૃક્ષ પણ ભભરા માટે પુલકવાળા થતા નથી, આજ પ્રમાણે ગૃહસ્થી પણ સાધુને માટે રાંધતા નથી વળી અહિં કહે છે.

અગ્નિમિ હવી હૂયહ, આહ્વો તેણ પીણિઓ સંતો ।
વરિસહ પયા હિયાણ, તેણોસહિઓ પરીહંતિ ॥૧૦૦॥

ટીકાનો અર્થ—તમે કહ્યું જે ઘાસને માટે વરસાદ વરસતો નથી. એ વિગેરે તમારું કહેવું અયુક્ત છે. કારણકે અગ્નિમાં કોઈ વસ્તુ હોમે છે અને સૂર્ય તેમાં હોમેલ ધીવ્રડે પ્રસન્ન થાય છે. અને લોકહિત માટે વરસાદ વરસે છે, તેથી વનસ્પતિ ઉગે છે. તે પ્રમાણે વાદી કહે છે કે અમારા શાસ્ત્રમાં એમ છે કે અગ્નિમાં આહુતિ નાખીને આદિત્યને પૂજય તો પૂજયલો આદિત્ય વરસાદ વરસાવે, અન્ન પાકે અને પ્રજા જીવે. આનાં ખંડન માટે આમ કહે છે.

કિં દુઃસ્મિન્નિ જાયહ ! જહ એવં અહ ભવે દુરિહં તુ ।
કિં જાયહ સન્વત્થા દુઃસ્મિન્નિ અહ ભવે હંદો ॥૧૦૧॥
વાસહ તો કિં વિગ્ધં નિગ્ધાયાર્હિં જાયણ તસ્સ ।
અહ વાસહ ઉડસમયે ન વાસર્હ તો તણદ્વાણ ॥૧૦૨॥

ટીકાનો અર્થ—જો એમ હોય તો દુકાળ શા માટે પડે છે ? કારણકે તેમાં તો ધી રોજ હોમાય છે કારણ હંમેશાં કાયમ રહે તો કાર્યનો નિષેધ ન થવો જોઈએ. કદી કહેશે કે ખરાબ નક્ષત્ર અથવા ખરાબ પૂજનને લીધે ધાય છે. આચાર્ય ફરી તેને પૂછે છે. હંમેશાં એમ દુકાળ

શામાટે ? ખરાબ નક્ષત્ર તો કોઈક દેશમાં હોય છે અને હંમેશાં પૂજન તો સાડુંજ છે. કારણકે તમારામાં કહ્યુંજ છે કે ‘હંમેશાં દેવો, સારી ગાયો, ક્રિયા અનુષ્ઠાનમાં રક્ત આદ્યણો, યતિઓ અને વળી સાધુઓ સ્થિતિના હેતુરૂપ વિદ્યમાન છે’ વિગેરે જો ઇંદ્ર આપતો હોય તો શા કારણે વિદ્યન થાય છે ! તથા ‘આદિ’ શબ્દથી દ્વિગદ્વાહ વિગેરે કેમ થાય છે ? તે ઇંદ્ર જો પરમ ઇશ્વર પણ હોય તો વિદ્યન ન થવું જોઈએ. અને જો રૂતુ સમયેજ વરસે છે તો તે વાદળાંનો ગર્ભ ખંધાઈને વરસે છે એજ ખરું કારણ માનો. આથી સિદ્ધ થયું કે વરસાદ તૃણને માટે પડતો નથી. તેને આવા સંબંધનો અભાવ છે. વળી

किं च दुमा पुष्कंति भमराणं कारणा अहासमयं ।

मा भमर महुयरिगणा किला मएज्जा अणाहारा ॥१०३॥

ટીકાનો અર્થ—વળી ઝાડ જો ભમરાને માટે ફળતું હોય તો કદિ પણ ભમરા ભમરી દુઃખી ન થાય અને તે ભૂખ્યાં ન રહે. આવું કોઈ સ્થળે પણ જોવામાં આવતું નથી, હવે પરનો અભિપ્રાય કહે છે.

क.सप्तह कुडी एसा, विस्ती उवकपिया पयावइणा ।

सत्ताणं तेण दुमा, पुष्कंति महुयरि गणह्वा ॥१०४॥

ટીકાનો અર્થ—કેઢનો અભિપ્રાય એમ હોય કે આ પ્રજાએ એ પ્રાણીઓ માટે રચ્યું છે. એટલે તેમાં ભમરા ભમરીના સમુદાય માટે આડો ફલિત કર્યો. તેનો જૈનાચાર્ય ઉત્તર આપે છે.

તં ન ભવહ જેણ દુમા, નામા ગોયસ્સ પુવ્વ વિહિયસ્સ ।
ઉદણં પુપ્પફલં નિવસ્યંતી હમં ચડ્ઙ્ગ ॥ ૧૦૧ ॥

ટીકાનો અર્થ—તમે કહ્યું તે પ્રમાણે નથી. કારણકે આડો નામ ગોત્ર કર્મવડે એટલે પોતે જે કરેલું કર્મ તેના ઉદયવડે કુલો અને ફળને ઉગાડે છે. જો એમ ન હોય તો અકાળે પણ ફળકુલ થવાં જોઈએ. ખીજું કારણ હવે કહે છે.

અત્થિ વહ્ વણસંઢા ભમરા જત્થ ન ઉવેંતિ ન વસંતિ ।
તત્થડવિ પુપ્પફલિ દુમા, પગઈં એસાં દુમગણાણં ॥ ૧૦૨ ॥

ટીકાનો અર્થ—ધણા વન ખાંડો છે. જ્યાં ભમરા જતા નથી છતાં પણ તે ફળે છે. તેથી સિદ્ધ થયું કે પોતાના સ્વભાવે આડ ફળે છે અહિં કહે છે.

જહ પગઈં કીસ પુણો સવ્વં કાલં ન દેંતિ પુપ્પફલં ।
જ કાલે પુપ્પ ફલં, દયંતિ ગુરુ રાહ અતણ્ણ ॥ ૧૦૩ ॥

પગઈ એસ દુમાળં, જ હડસમયમ્મિ આગણ સંતે ।
પુપ્ફંતિ પાયવગ્ગા ફલં ચ કાલેણ બંધંતિ ॥ ૧૦૮ ॥

ટીકાનો અર્થ—પ્રકૃતિ સર્વ કાળ પુષ્પ ફળ શું
નથી આપતી એવી આ શંકા કરીને કહે છે. જેનાવડે
કાળમાં પુષ્પફળ આપે છે. શામાટે સર્વકાળ નથી
આપતી અને ચોક્કસ કાળેજ આપે છે ? શુરૂનો
ઉત્તર—એ હેતુથીજ ઋતુ સમયમાંજ એટલે વસંતાદિમાં
ઝાડના સમુદાય ફળે છે તથા કાળે કરીને ફળ થાય છે.
તે જો ન સ્વીકારીએ તો નિત્ય થવાં જોઈએ. હવે ચાલતી
વાતમાં અર્થ યોજના કરતાં કહે છે.

કિંનુ ગિદ્ધી રંધંતી, સમણાળં કારણા બ્રહ્મા સમયં ।
મા સમણા ભગવંતો, કિલ્લા મણ્ડજા અણાહારા ॥ ૧૦૯ ॥

ટીકાનો અર્થ—વાદીની શંકા હતી કે ગ્રહસ્થીઓ
સાધુઓ માટે યોગ્ય વખતે રાંધે છે કે સાધુઓ ભૂખ્યા
દુઃખી ન થાય. આ અભિપ્રાય નથી એ અહિં કહે છે.

સમણઽણુકંપનિમિત્તં પુણ્ણનિમિત્તં ચગિહ નિવાસી ડ ।
કોઈ મણિજ્ઞા પાગં કરેંતિ સો મણ્ણઈ ન જમ્હા ॥ ૧૧૦ ॥
કંતારે દુઢિમજ્જ્જે આયંકે વા મહઈ સમુપ્પન્ને ।
રાસિં સમણ સુવિહિયા સવ્વાહારં ન મુંજંતિ ॥ ૧૧૧ ॥

અહ કીસ પુણ ગિહત્યા રસિં આયરતરેણ રંધંતિ ।
સમણેહિં સુવિહિણિં ચઽઽઽવિહાહાર વિરણિં ॥૧૧૨॥

ટીકાનો અર્થ—સાધુઓ તરફ અનુકંપા તેને માટે. કારણકે તેઓ સોનું, ચાંદી વિગેરે લેવાવડે આપણને અનુકંપા કરતા નથી. એવું માનીને ભિક્ષા આપવા માટે પાક બનાવે કે સાધુઓની અનુકંપા થાય. તે પ્રમાણે સામાન્ય રીતે પુણ્ય નિમિત્તેજ ગૃહસ્થીઓ પાક કરે છે. એવું કોઈ કહે તેનો ઉત્તર. એવુંશા માટે નથી તે કહે છે કાન્તાર (જંગલ) દુકાળ તથા તાવ વિગેરેમાં તથા રાત્રિમાં એવા મોટા કષ્ટમાં સાધુઓ જે શ્રેષ્ઠ છે તે ભાત વિગેરે કેમ ખાતા નથી ? જોકે તે વખતે ગૃહસ્થીઓ રાત્રિમાં મોટા આહરથી રાંધે છે પણ સારા અનુકાનવાળા સાધુઓ જેઓ ચારે પ્રકારના આહારથી વિરકત છે તેઓ તે આહારને લેતા નથી.

અત્થિ બહુ ગામ નગરા સમણા જત્થ ન ડવેંતિ ન વસંતિ ।
તત્થવિ રંધંતિ ગિહી, પગઈં એસા ગિહત્યાણં ॥૧૧૩॥

ટીકાનો અર્થ—વળી ઘણા ગામો અને નગરોમાં સાધુઓ હોતા નથી છતાં રંધાય છે. અથવા બીજે ઠેકાણે જતા નથી. ત્યાં પણ રંધાય છે. તેથી સાધુઓ માટેજ ગૃહસ્થીઓ રાંધે છે તે ખોટું છે. એતો એમને પોતાને માટે કુદરતી રંધાય છે. તેનો વધારે ખુલાસો કરે છે.

પગદ્દ એસ ગિહીણં, જં ગિહીણો ગામ નગર નિગમેસું ।
રંધાંતિ અપ્પણો પરિયણસ્સ કાલેણ અદ્દાણ ॥ ૧૧૪ ॥

ટીકાનો અર્થ—આ એક સ્વભાવ છે કે ગ્રહસ્થીઓ ગામ, નગર અને નિગમમાં પોતા તથા ઘરવાળા વિગેરે માટે યોગ્ય વખતે રાંધે છે. (નિગમ એટલે વેપારીનું સ્થાન.)

તત્થ સમણા તવસ્સી, પરકહપર નિદ્ધિયં વિગય ધૂમં ।
આહારં એસંતિ, જોગાણં સાહણ દ્દાણ ॥ ૧૧૫ ॥

ટીકાનો અર્થ—ત્યાં આગળ તપસ્વી સાધુ એટલે નવ કદખી વિહાર કરનારા પણ પતિતો નહિ. તે સાધુઓજ પારકા માટે કરેલું, પૂરું રંધાયલું, ધુમાડાથી રહિત, અંગારાથી દુર અર્થાત્ રાગદ્વેષ રહિત શોધે છે. સાધુ ભોજનમાં રાગ દ્વેષ કરે તો અંગારાનો દોષ લાગે અને ગોચરી વાપરતાં દ્વેષ કરે તો ધુમાડાનો દોષ લાગે. એટલે ગોચરી કરતાં રાગ દ્વેષ કરેતો કાંતો ચારિત્ર બળી જાય અને કાંતો કોલસા જેવું કાળું થાય. અહિં કહે છે. મનયોગ, સંયમયોગ સાધવાને માટે સાધુઓ આહાર લે છે પણ પુષ્ટ થવા કે સુંદર દેખાવડા થવા નહિ.

નવકોઢી પરિસુદં, ડગમ ઉપ્પાયણે સળાસુદં ।
હ દ્દાણ રક્ષણદ્દા, અહિંસમણુ પાલણદ્દાણ ॥ ૧૧૬ ॥

અર્થ—નવ કોટિ પરિશુદ્ધિ તે ન વકોટી આ પ્રમાણે છે, ન હણે, ન હણાવે, ન હણતાને અનુમોદે, ન ખરીદ કરે, ન ખરીદાવે. ન ખરીદતાને સાફ જાણે; ન રાંધે, ન રાંધાવે, લહું ગણે. એ નવકોટિથી શુદ્ધ તથા ઉદ્દગમ, ઉત્પાદન, એવણા શુદ્ધિ એટલે ખરી રીતે સકલ ઉપાધિ વિશુદ્ધ કોટિનું ખ્યાપનજ જાણવું. આવું પણ શા માટે સાધુ ખાય તે કહે છે. છ ખાખતોના રક્ષણ માટે. તે આ પ્રમાણે ૧ ભૂખની વેદના દૂર કરવા. ૨ નાના મોટા સાધુઓની વૈશ્વવચ્ચ ૩ ઇરિયા સમિતિનું પાલન ૪ સંયમનું રક્ષણ. ૫ જીવન નિર્વાહ ૬ ધર્મ ચિંતન તે પણ બીજા લવમાં પ્રશસ્ત ભાવનાના અભ્યાસથી અહિંસાનું પાલન કરવા માટે તે પણ કહ્યું છે. આહાર ત્યાગથી અભાવિત મતિનો દેહ ત્યાગ લવાંતરમાં પણ અહિંસા માટે થતો નથી (જ્ઞાન વિના એકલા આહાર ત્યાગથી મોક્ષ થતો નથી એટલે સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે આહારની જરૂર છે.)

વિદ્વં ત સુદ્ધિ એસા ઉપસંહારો ય સુત્ત નિદ્વિદ્ધો ।

સંતિ વિજ્ઞંતિત્તિ ય, સંતિ સિદ્ધિં વ સાદ્દેતિ ॥૧૧૬॥

ટીકાનો અર્થ—દ્રષ્ટાંત શુદ્ધિ કહી ઉપસંહાર એટલે

ઉપનય સૂત્રમાં કહ્યો છે. તે સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.

એમેએ સમજા મુક્તિ જે લોએ સંતિ સાહુળો ।

વિદ્વંગમા વ પુષ્કેસુ, દાણ મસે સળેરયા ॥ ૧ ॥

આ પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ વિહાર કરતાં શ્રમણ તપસ્વિઓ દેખાય છે. આ શ્રમણમાં બીજા પણ ગણાય. કારણ કે પાંચ પ્રકરનાં શ્રમણ છે. જૈન, બુદ્ધ, તાપસ, ખાવા અને ગોશાળાના, તેથી કહે છે કે અહિં ફક્ત તેજ કે જેઓ બાહ્ય અભ્યંતર ગ્રંથ (દ્રવ્ય વિગેરે) થી મુક્ત હોય અને લોક એટલે અઢીદ્વીપ અને બે સમુદ્રમાં વિદ્યમાન હોય એટલે મનુષ્યની વસ્તી આટલામાં છે અને ત્યાં હમેશાં હોય છે. સાધુઓ જ્ઞાનાદિ રત્નને સાધે છે તેથી સાધુ કહેવાય. તે લેવા, અહિં વાઢી કહે છે. 'તમે મુક્ત વિશેષણ આપ્યા પછી સાધુ શબ્દની જરૂર નથી તેથી અચુક્ત છે. ઉત્તર— ' અહિં વ્યવહારથી નિન્હવો પણ મુક્ત કહેવાય. છતાં તેને સાધુ ન ગણ્યા. આટલો લેહ પાડવા માટે અહિં સાધુ શબ્દ લેવો એ ઠીક છે. અથવા બીજી રીતે કહીએ છીએ કે લોકમાં જે સાધુઓ છે તેજ અહિં ઉદ્દેશ છે તેથી એમ બાણુવું કે લોક એટલે સમચક્ષેત્ર ત્યાંજ સાધુઓ છે બીજે નહિ. તેઓ શાંતિ તેજ સિદ્ધિને સાધે છે તેથી શાંતિ સાધુ. ('સન્તિ' ક્રિયાપદનો માગધી શબ્દ હતો તેને બદલે શાંતિ વિશેષણ તરીકે લીધું). તે પણ નિર્ચુકિતકાર કહે છે કે શાંતિ સિદ્ધિને સાધે એમ ઉપર કહી ગયા તેજ બાણુવું. વિહંગમ જે મૂળમાં શબ્દ છે એટલે ભમરા તેઓ કુલોમાંથી ઘન લોજન લેવામાં રૂકત છે. તેમ સાધુ લે અહિં એટલું વિશેષ

છે કે સાધુ આપેલું જ લે, અને ભમરા એમને એમ લે. વળી સાધુ આપેલું તે પણ પ્રાસૂક હોય તો લે; આધાકર્મી વિગેરે ન લે. એમણા શબ્દથી ગવેમણા વિગેરે ત્રણે લેવી. તે (નિર્દોષ)માં સાધુઓ રક્ત હોય છે. આ સૂત્રનો અર્થ ટુંકાણમાં છે. ખુદ્દો અર્થ સૂત્ર સ્પર્શિક નિર્ચુકિત કહે છે. તેમાં પણ વિહંગમ શબ્દથી વ્યાખ્યા કહે છે. દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકારના વિહંગમ છે. તેમાં પ્રથમ દ્રવ્ય વિહંગમને કહે છે.

ધારેદ્ તં તુ દવ્વં, તં દવ્વં વિહङ्गमं વિયાणाહિ ।

ભાવે વિહંગમો પુનઃ, ગુણસન્ના સિદ્ધિઓ દુવિહો । ૧૧૭

ટીકાનો અર્થ—આત્માની અંદર જે ધારણ કરે તે દ્રવ્ય એનાવડે પૂર્વે ખાંધેલાં કર્મ જાણવાં. જે હેતુવડે ભવિષ્યમાં ભમરાની જાતિમાં ઉત્પન્ન થશે. ‘તુ’ શબ્દજ અર્થમાં છે અને અસ્થાને યોજાયલો છે. તે આ પ્રમાણે જાણવું કે ધારે છેજ એટલે જ્યારે ત્યારે દ્રવ્ય વિહંગમ થાય. પણ તે કર્મ લોગવ્યું નથી એમ સૂચવ્યું છે. દ્રવ્ય એટલે અહિં કર્મ પુદ્ગલ દ્રવ્યને લેવું, પણ આકાશાદિ નહિ, કારણ કે તે અમૂર્ત હોવાથી ધારણ કરવાને અશોભ છે. અને સંસારી જીવને કંઈક અંશે મૂર્ત પણ હોવાથી આપણી ચાલતી જાણતમાં તે આકાશનો ઉપયોગ નથી. તેજ પ્રમાણે કહે છે કે જે આ બીજા ભવમાં લઇ જવાને વિહંગમપણાને પ્રાપ્ત કરાવે તેજ અહિં ચાલતી જા-

તમાં લેવું. બીજા સંસારી જીવ તેમ નથી (એટલે તે કર્મજ તેને બીજી ગતિમાં લઈ જાય). તે દ્રવ્ય વિહંગમને અત્રિકારે તે પુદ્ગલ દ્રવ્યને જે ધારે તે દ્રવ્ય વિહંગમ (ગાથામાં જ્યાં જે આવ્યું હોય તેની સાથે તે ન લખેલ હોય તો પણ તે લેવો કારણકે ખન્ને સાથે રહે છે.) તે દ્રવ્ય અને વિહંગમનો સમાસ કરીએ તો દ્રવ્ય વિહંગમ થાય. અહિં દ્રવ્ય તે જીવજ છે. પણ તે કર્મ પુદ્ગલને સાથે લેવાથી વિહંગમ પર્યાયથી ઓળખાય છે. હવે વિહંગમ તે કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કર્યો છે તેને અનેક પ્રકારે જાણો. આગમથી જ્ઞાતા ઉપયોગ ન રાખે તેથી તે દ્રવ્ય વિહંગમ કહેવાય. હવે ભાવ વિહંગમ કહે છે. ભાવ શબ્દ ઘણા અર્થમાં છે. કોઈ કોઈએ તે દ્રવ્ય વાચક છે. જેમકે અછતા ભાવનો જગત્માં ફક્ત કોઈ શબ્દ નથી ભાવ દ્રવ્યનું તે દ્રવ્ય વસ્તુનું છે એમ જાણવું- કોઈ જગ્યાએ શુકલાદિમાં પણ ભાવ શબ્દ વર્તે છે. જેમકે જે જે પદાર્થ જે જે ભાવને પ્રભુમે છે વિગેરે જે જે શુકલાદિ ભાવોને પામે છે તે લેવું. કોઈ જગ્યાએ ઔદચ્છાદિક છ ભાવમાં પણ વર્તે છે. જેમકે ઔદચ્છિક ઉપશમિક વગેરે એ પ્રમાણે કહીને છ પ્રકારના ભાવો બતાવે છે તેમાં ઔદચ્છાદિક ભાવજ દેખાય છે. તેથી ભાવ લોક છે. તેટલા માટે અનેક અર્થવાળી વૃત્તિવાળો ભાવ શબ્દ છે છતાં

અહિં' ઔદયિકાદિક વર્તમાનમાં (ચાલુ વાતમાં) અત્રે લીધેલ છે. થવું એટલે ભાવ અથવા જેમાં થાય છે તે ભાવ. આ ભાવમાં એટલે કર્મ ઉદય આવે ત્યારે. અહિં' બિહંગમ એટલે શું ? પુનઃ શબ્દ વિશેષ સૂચવે છે. એટલે એમ સમજવું. કે પૂર્વે કહેલા જીવથી તદ્દન અન્ય જીવ છે એમ નહિ પણ તેજ જીવ લેવો. તેજ પુદ્ગલ લેવા. એટલે તે જીવને તે ઉદયમાં આવે તે લેવું. ગુણ અને સંજ્ઞા એ બે જોડાવાથી ગુણસંજ્ઞા થાય. ગુણ એટલે અનુકુળ અર્થ, સંજ્ઞા એટલે પરિભાષીક (જોગખવા માટે જે નામ કહે તે) તે બળના વડે જે સિદ્ધ થાય તે ગુણ સંજ્ઞા સિદ્ધિ કહેવાય. અહિં' સિદ્ધિ શબ્દ છે તે સંબંધ બતાવે છે લોકમાં પણ ' સિદ્ધિ થાઓ ' એથી એમ જણાય છે કે એના મનમાં જે ધાર્યું હોય તેજ સિદ્ધ થાઓ. એ પ્રમાણે તે ગુણ સંજ્ઞાની સિદ્ધિ વડે આપણો હેતુ શું છે તે કહે છે. બે પ્રકાર એટલે ગુણ સિદ્ધિ વડે એટલે અનુકુળ અર્થના સંબંધ વડે તથા સંજ્ઞા સિદ્ધિ એટલે ચદ્વચ્છા અભિધાન યોગ વડે જાણવું. વાદી કહે છે 'જે એમ છે તેા આવી રીતે બે પ્રકાર ન કહેા. કારણકે ગુણ સંજ્ઞા સિદ્ધિ છેજ બે પ્રકાર સમન્વય જશે.' આચાર્ય કહે 'એમ નહિ. આ બે પ્રકાર વડેજ અમારે કહેવું છે. એટલે આગમથી અને નોઆગમ વિગેરે એ બે લેહ નહિ એ બતાવવા અમારે જણાવવું છે.

તેમાં ઉદ્દેશને આશ્રી નિર્દેશ એ ન્યાયને આશ્રી ગુણ સિદ્ધિ વડે જે ભાવ વિહંગમ છે તે કહે છે.

વિહમાગાસં મળ્લ ઇ ગુણસિદ્ધી તત્ત્વ ઇદિત્તો લોગો ।
તેણ ચ વિહંગમો સો ભાવત્થો વા ગઈ દુવિહા ॥૧૧॥

ટીકાનો અર્થ—વિહ એટલે જીવ પુદ્ગલને છોડવા એટલે તે પુદ્ગલો સ્થિતિના ક્ષય વડે પોતાની મેળેજ તે આકાશ પ્રદેશોથી ખરે છે અને ખરતાને છોડે છે. શરીર પણ મળ, ગંડોલક (કીડા) વિગેરે છોડે છે એમાં એવો સંદેહ ન થાય, એટલા માટે અહિં આકાશ શબ્દ દીધેલ છે. પણ શરીરાદિ છોડે એ ન લેવું. સંજ્ઞા શબ્દ હોવાથી આ ખુલાસો થાય છે. આકાશ એટલે દીપવું, એટલે પોતાના ધર્મમાં રહેલા આત્મા વિગેરે જેમાં દીપે તે આકાશ. શું રહે છે ? એ ક્રિયાના ખુલાસા માટે કહે છે. ‘ગુણ સિદ્ધિ’ આ પદ ગાથા ભંગના લયથી અસ્થાને મૂક્યું તે કહ્યું. તેથી એમ કહ્યું કે એનો સંબંધ તે વિહંગમ તેના વડે તેની સાથે અહિં જાણવો. એનો ખરો અર્થ આ છે. તેના વડે વિહંગ એટલે આકાશ તે આકાશ વડેજ ગુણ સિદ્ધિ વડેજ અનુકૂળ અર્થવાળો સંબંધ તેના વડે વિહંગમ. શું કહેવું છે તે કહે છે. તેમાં રહેલો લોક એટલે એના વડે આકાશનો વિચાર થયો. તે આકાશમાં આ લોક રહેલો છે. પ્રતિષ્ઠિત એટલે પ્રકરે (હંમેશાં) રહેલ છે. એથી એમ જાણવું કે

રહ્યો અને રહેશે પણ કોણ રહેશે ? તો કે આકાશમાં લોક રહેશે. લોક એટલે શું ? તો કે કેવળ જ્ઞાન ધારણ કરેલા સૂર્ય સમાન કેવળી તેને જીવે છે, તેથી તે લોક અહિં ધર્માસ્તિકાય વિગેરે કાળ સિવાયના પાંચ અસ્તિકાય છતાં લોકને ધારણ કરનાર આકાશાસ્તિકાય આધાર આપનાર હોવાથી તે પહેલાં કહી ગયા. બાકીના ચાર રહ્યા, તે લેવા. જેથી નિરૂક્તિકારે કહ્યું કે તેમાં રહેશે. લોક તે વિહંગમ છે. તે વિહંગમ અર્થાત્ વિહે એટલે આકાશમાં અને ગતઃ એટલે ગયો, જાય છે અને જશે તે વિહંગમ ‘ગમ’ ધાતુનો અર્થ અહિં રહેવના અર્થમાં લીધો છે. એટલે ભાગ્યર્થ એ લેવો કે ત્રણે કાળ રહેશે. તે ચાર અસ્તિકાય રૂપ લોક આ ભાવ વિહંગમ. આ એક પ્રકારે ભાવ વિહંગમ કહ્યો. હવે બીજો પ્રકારે ગુણ શિદ્ધિ આશ્રી કહે છે. ગતિ બે પ્રકારની છે. ‘વા’ શબ્દનો છુપો ઉપન્યાસ છે. તે આ પ્રમાણે જાણવો. ગતિ બે પ્રકારની તેમાં ગમન તે જવું અથવા જે વડે જાય તે ગતિ. ચાલવું લક્ષણ હવે પછી કહે છે. તેજ કહે છે.

ભાવગર્હ કમ્મગર્હ ભાવગર્હ પપ્પ અત્થિકાયાઽ ।

સત્ત્વેવિહંગમા સ્વલ્લુ, કમ્મ ગર્હે હમે મેયા ॥૧૧૯॥

ટીકાનો અર્થ—ત્રણે કાળમાં હોય, થાય એ ભાવ અથવા તેમાં પોતાના ઉત્પાદ, વિગમ અને ધ્રુવ એ ત્રણ

પરિણામ વિશેષ તે ભાવ એટલે અસ્તિકાય. તેઓની ગતિ અર્થાત્ પરિણામ વૃત્તિ તે ભાવ ગતિ. તેજ પ્રમાણે કર્મ ગતિ જાણવી. કરાય તે કર્મ. તે જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારનું છે. (પરિભાષિક એટલે આ શબ્દ જૈનમાંજ વપરાય છે). અથવા ક્રિયા અને કર્મ તેની ગતિ તે કર્મ ગતિ. અથવા જે વડે જવાય તે ગતિ. તે જાણ્ય ગતિને પામીને અસ્તિકાય. અહિં ભાવ ગતિ પૂર્વ માફક છે તેને શું કરે તે કહે છે. જે ધર્મોસ્તિકાય વિગેરે અસ્તિકાય છે તે ભાવ ગતિને પામીને સર્વે વિહંગમ એટલે ચર પૂર્વે કહેલા અસ્તિકાય તે પાંચમા આકાશ વિશે રહેલ છે અને પોતાની સત્તાને કાયમ રાખે છે. તે એક વિહંગમ એટલે તે સદાકાળ વિહંગમજ છે. પણ તેનું વિહંગમપણું ન જાય (એમાં કર્મ ગતિ ન લીધી પણ પોતાના સ્વરૂપની ભાવ ગતિ લીધી). કર્મ ગતિ પૂર્વે કહેલી તે અર્થવાળી છે તેના બેલેહ કહેવાના છે તે કહે છે.

વિહંગગર્હ ચલણગર્હ કમ્મગર્હ ઋ સમાસઓ દુવિહા ।
તદુ દય વેયયજીવા, વિહંગમા પપ્પ વિહંગગર્હ ॥૧૨૦॥

ટીકાનો અર્થ—જેના વડે નામ કર્મવાળી પ્રકૃતિ વડે પ્રાણીઓ આમ તેમ જાય તે ગતિ. આકાશમાં ગતિ એટલે વિહારોગતિ. આ એક નામ કર્મની પ્રકૃતિ છે. તે પ્રમાણે અક્ષન ગતિ એટલે ચાલવું. એક સ્થાનથી બીજે

ઠેકાણે જવું. ‘સ્પંદન’ શબ્દ પણ તે માટે વપરાય છે. ચાલવાની ગતિ તે ચલન ગતિ. એટલે જા, આવ, એમ જાણવું. કર્મ ગતિ ટુંકમાં બે પ્રકારે છે, તે કર્મ ગતિજ દેવી પણ ભાવ ગતિ ન દેવી કારણ કે તે એકજ રૂપે આગળ કહેવાઈ છે. હવે પૂર્વે વિહાય ગતિ કહી ગયા તેને વેદનારા અને નિર્જરા કરનારા તથા ભોગવનારા જીવો એટલે તે ખતાવે છે કે વિહાય ગતિનો ઉદય થવાથી તે ઉદયમાં આવે તેને જીવો ભોગવે છે. તે ઉદયને વેદનારા જે જીવો તે અહિં લેવા. (વિહંગમનો આ અર્થ છે). વાદીની શંકા-‘તે ઉદયનેજ વેદનારા જીવો એ કહેવું એવું જે વિશેષણ તે નકામું છે.’ આચાર્ય કહે છે-‘એમ જીવોનું વેદકપણું કહેવું તે યોગ વડે સફળ છે, કારણ કે અવેદક સિદ્ધા છે. અહિં વિહાયોગતિ નામ પ્રકૃતિ જે છે તે પ્રાપ્ત કરીને અહિં વિહે એટલે વિહાયોગતિના ઉદયથી ઉદયે જાય છે તે વિહંગમ. શું પામીને તે કહે છે. પૂર્વે કહેલી વિહાય ગતિ તે પામે છે. અહિં વિપર્યસ્ત અક્ષર છે. તેથી એમ સમજવું કે વિહાય ગતિને પામીને તે ગતિનો ઉદય થવાથી તે વેદક જીવો વિહંગમ તરીકે લેવા. આ એક કર્મ ગતિ થઈ. હવે બીજી કહે છે.

**ચલનં કમ્મગદં ચલુ પદુચ્ચ સંસારિણો મહે જીવે ।
પોગલ દબ્વાઈં વા વિહંગમા एस गुणासिद्धी ॥૧૨૧॥**

ટીકાનો અર્થ—ચાલવું તે વડે કર્મ ગતિ તેમાં વિશેષ શું ? એટલે લોકમાં જે ગમન આગમન થાય છે તે ચલન અને કર્મ શબ્દ વડે અહિં ક્રિયા. તે ચલન અને ગતિ એ બે જોડી દેવાં. એમાં ગતિનું વિશેષણ જે ક્રિયા છે તે ક્રિયા વિશેષણ બાળવું. શા માટે ? તો કે વ્યભિચારનો દોષ આવે છે, તેથી જો તેમ ન લઈએ તો નારાઠ્ઠિક પણ ગતિ થાય છે તે બે ભેગી થઈ જાય. તેવી રીતે ક્રિયાપણુ ખાવા વિગેરેની અનેક પ્રકારની છે. તેથી ‘ચલન’ શબ્દ વિશેષ મૂક્યો. એ બે વડે ચલન નામની કર્મ ગતિજ લેવી અનુસ્વાર નકામો છે. ખલુનો અર્થજ કાર છે. તે એમ સૂચવે છે કે ચલન કર્મ ગતિજ લેવી પણ વિહાય ગતિ ન લેવી. તેને આશ્રી સંસારણુ એટલે સંસાર. એટલે જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મ યુક્ત જીવોનું ગમન તે સંસારી. એટલે એમાંથી સિદ્ધોને છોડી દીધા. ‘ભવ’ શબ્દ અહિં થાઓ એવા અર્થમાં છે. ભવ એટલે ઉપયોગાદિ લક્ષણ જેમને છે. એ બધાનો સામટો અર્થ એ છે કે ચલન કર્મ ગતિને આશ્રી સંસારી જીવો વિહંગમ થાય છે. વિહમ્ એટલે આકાશમાં ચાલે છે. પોતાના બધા આત્મ પ્રદેશો સાથે તે વિહંગમ છે. તે પ્રમાણે પુદ્ગલ દ્રવ્ય વિગેરે છે. પુરણુ એટલે પુરાવું અને ચલન એટલે ગળી જવું. એ બે ધર્મ જેને છે તેને પુદ્ગલ બાળવું. એવું જે દ્રવ્ય તે પુદ્ગલ દ્રવ્ય. દ્રવ્ય લેવાનું કારણ કે વિપ્રતિપત્તિ (અવિશ્વાસ) ફર કરવા માટે. તે પ્રમાણે આ

પુદ્ગલનો કેટલાક વાદી વડે અદ્રવ્ય તરીકે સ્વીકાર થાય છે. તેઓ કહે છે કે બધા ભાવો આત્મામાં રહે છે. એથી પુદ્ગલોનું ખરી રીતે સત્તાપણું બતાવવા દ્રવ્ય તરીકે ગ્રહણ કર્યું છે. “વા” શબ્દનો અર્થ વિકલ્પ વાચક છે. એટલે પુદ્ગલ દ્રવ્ય અથવા સંસારી જીવ વિહંગમ તરીકે જાણવા. તેમાં જીવોને આશ્રી અનુકુળ અર્થ બતાવ્યો. અને પુદ્ગલો આકાશમાં જાય છે એટલે વિહંગમ. આ પુદ્ગલનું જવું પોતાની મેળે તથા પારકાથી પણ સંભવે છે. અહિં પોતાની મેળે જાય છે તે વિહંગમ (પરમાણુ તથા સૂક્ષ્મ સ્કંધો એક રાજલોકમાં પોતાની મેળે જાય છે). અથવા પ્રાકૃત શૈલી વડે જીવની અપેક્ષા વડે કહેલ છે. ખીજી રીતે દ્રવ્ય પક્ષમાં વિહંગમ એમ કહેવું. આ ભાવ વિહંગમ છે કારણ કે ગુણ સિદ્ધિને અનુકુળ સંબંધ છે. અથવા પ્રાકૃત શૈલી વડે ખીજી રીતે ઉપન્યાસ કર્યો. આ પ્રમાણે ગુણ સિદ્ધિ વડેજ ભાવ વિહંગમ કહ્યો અને સંજ્ઞા સિદ્ધિ વડે કરે છે.

**સન્નાસિદ્ધિ પપ્પા વિહંગમા હોંતિ પંક્તિસ્વળો સવ્વે ।
 હહંપુણ અહિંગારો વિહાસ ગમ્મણેહિ ભમરેહિં । ૧૨૨ ।**

ટીકાનો અર્થ—સંજ્ઞાન એટલે સંજ્ઞા. નામ રૂઢી એ પડ્યાં છે. તેનાવડે સિદ્ધિ એ સંજ્ઞા સિદ્ધિ. એમાં સંજ્ઞાનો સંબંધ જાણવો. તેને આશ્રી આકાશમાં જાય તે વિહંગમ. ક્યાં? ઉત્તર-પાંખો જેમને હોય તે પંખી. તે હંસ વિગેરે

બધાં જાણવાં. જો કે પુદ્ગલ વિગેરે આકાશમાં જાય છે છતાં લોકમાં પક્ષીઓનેજ વિહંગમ કહેવાય છે. આવી રીતે અનેક વિહંગમ બતાવીને આપણી ચાલુ વાતમાં ઉપ-યોગ બતાવે છે. આ સૂત્રમાં ફક્ત વિહાય ગમન ભ્રમરાનું જોયું છે તે લીધું છે. (પુનઃ શબ્દ અવધારણ માટે છે. એટલે તેનો અર્થ ભ્રમરાને લેવો તે અહિં પ્રયોજન છે. ખીજે સ્થળે વિહંગમનો શબ્દ ગમે ત્યાં જેમ વપરાય તેમ લેવો પણ અહિં ન લેવો.

દાણેત્તિ દત્ત ગિણ્હણ ભક્તે ભજ સેવ ફાસુગેળ્હણયા ।
 ઇસણ તિગંમિ નિરયા, ઉવસંહારસ્સ સુદ્ધિહમા ।૧૨૩।

ટીકાનો અર્થ—દાન લેવું એટલે આપેલું લેવું. ન આપેલું ન લેવું. ‘ભક્ત’ એટલે ‘ભજ’ ધાતુ સેવાના અર્થમાં છે તેનું ભૂતકૃદંત ભક્ત થાય છે. ભજ એટલે વાપરવું—લોગવવું. અને અર્થ એટલે અહિં પ્રાસુક લેવું. એટલે આધા કર્મ વિરહિત લેવું પણ ખીજું નહિ. એષણા શબ્દનો અર્થ ગવેષણા વિગેરે ત્રણેને લેવાનો છે. તેમાં સાધુ ઉપયોગવંત હોય. આ ઉપનય વિશુદ્ધિ જાણવી. તેનું લક્ષણ હવે કહે છે.

અવિ ભમર મહુપરિગણા, અવિદિન્નં આવિયંતિ કુસુ-
 મં રસં ।

સમણા પુણ મગવન્તો નાદિન્નં ભોક્તું રુચ્છન્તિ ।૧૨૪।

ટીકાનો અર્થ—ભમરા ભમરીઓ ન આપેલ કુસુમ રસ લે છે અને સાધુઓ આપેલ લે છે. (મધુકરી શબ્દ સ્ત્રીના સંગ્રહ માટે છે) ખીજા આચાર્યો કહે છે કે ભમરાની બધી જાતિ લેવા માટે છે ભમરા રસ પીએ છે તે ન આપેલો. પણ પીએ પણ સાધુઓ ન આપેલું લેતા નથી. હવે સૂત્રવડેજ ઉપસંહારની વિશુદ્ધિ કહે છે. તેમાં કોઈ શંકા કરે છે, ‘દાણુ ભત્તે સણે રયા’. એનો અર્થ એ થાય કે ભક્તિવડે બોલાવીને આધા કર્મોદિ દોષવાળું સાધુને આપે તેથી જીવોને પીડા થાય. અને સાધુ તે ન લે તો પોતાની આજીવિકા બંધ થાય. આચાર્ય ઉત્તર આપે છે.

वयं च विंति लब्धमामो न य कोइ उव्व हम्मइ ।

अहा गड्ढेसु रीयंते पुण्हेसु भमरा जहा ॥४॥ (सूत्र)

અર્થ—અમે એવી વૃત્તિ લઈશું કે કોઈ જીવને પીડા ન થાય (ત્રણે કાળનો સંબંધ બતાવવા ક્રિયાપદ ભવિષ્ય-કાળનું મૂક્યું છે). ગ્રહસ્થોએ પોતા માટે કરેલું હોય ત્યાંજ શુદ્ધ આહાર લેવા સાધુઓ હંમેશાં જાય છે.—જેમ કુલોમાં ભમરા જાય છે એ પૂર્વે કહેલું છે. ભ્રમર તુલ્ય નિર્દોષ વૃત્તિવાળા તત્વને જાણનાર સાધુઓ પોતે અજાણપણે તથા મમત્વ રહિત થઈ ફરે છે. અહિં વાદી કહે છે.

अस्संजएहिं भमरेहिं, जइ समा संजया खलु भवंति ।

एवं (यं) उवमं किच्चा, नूनं अस्संजया समणा । १२६।

ટીકાનો અર્થ—અસંયત એવા ભમરા તેના બરોબરજી સાધુઓ હોય છે તે તે પણ સાધુ અસંતી જાણવા. આવી ઉપમા આપવાથી એ સિદ્ધ થાય છે કે ભમરા જેવા સાધુ અસંયત છે. આચાર્ય ઉત્તર આપે છે કે તમારું કહેવું અયોગ્ય છે. સૂત્રમાં કહેલા વિશેષણવડે તિરસ્કાર કરવાથી, તેજ પ્રમાણે પુદ્ગ શબ્દ એ ભમરાને લાગુ નથી પડતો, પણ અનિશ્ચિત ગ્રહણ કરવાથી સાધુમાં સંયતપણું અને ભમરામાં નહિ. (આ ભમરાની તુલના ફક્ત કુલને પીડા ન દેવી તેટલીજ સમાનપણાવાળી જાણવી, નિયુક્તિકર પણ કહે છે.)

उवमा खलु एसकया पुव्वुत्ता देस लक्खणो वणया ।
अणियय वित्तिनिमित्तं, अहिंस अणु पालणद्वाए

॥ ૧૨૬ ॥

ટીકાનો અર્થ—મધુકરની તુલનામાં પૂર્વે કહ્યા મુજબ અંશ માત્ર સમાન છે એ ઉપનયથી જેમ ચંદ્રમુખી કન્યા તેમ અહિં એક જગ્યાએ પડી ન રહેવું. જૂદી જૂદી જગ્યાએ ફરીને ગોચરી લેવી. તેટલીજ ભમરાની ઉપમા છે અને તે દયા પાળવા માટે છે. આ તે કહેશેજ (તૃતીયાના અર્થમાં પાંચમી વલકિત જાણવી.)

जह दुमगणा उ, तह नगरजण वया पयणपायण
सहावा ।

જહ મમરા તહ મુણિણો નવરિ અદતં ન મુંજંતિ । ૧૨૭

ટીકાનો અર્થ—ઝડોનો સમૂહ પુષ્પફળને કુદરતીજ આપે છે. એજ પ્રમાણે નગરના લોકો પોતાની મેળે પોતા માટે કુદરતી રાંધનારા છે, અને ભમરા માટે ઝડ જેમ કુલવાળાં થતાં નથી તેમ મુનીઓ માટેજ રાંધાતું નથી. પણ એટલું વિશેષ છે કે ભમરા અદત્ત લે છે, મુનિ તેવું લેતા નથી. તેજ નીચલી ગાથામાં કહે છે.

કુસુમે સહાવફુલ્લે આહારંતિ ભમરા જહ તહા ડ ।

મત્તં સહાવસિદ્ધં, સમણ સુવિહિયા ગવેસંતિ ॥૧૨૮॥

ટીકાનો અર્થ—પુલ જે સહાવથી ખીલેલ છે તેમાંના રસને ભમરા પીએ છે. એવી રીતે કે કુલોને પીડા ન થાય. એવી રીતે ગૃહસ્થોએ ઉદ્દગમાદિ દોષ રહિત પોતા માટે કરેલ ઓદન વિગેરે ભોજન સાધુઓ (સારાં અનુષ્ઠાન કરનારા) શોધે છે. હમણાં કહેલો જે દોષ મધુકર જેવા એટલે ભમરામાં જે દોષ છે તે ત્યાગ કરવાની ઇચ્છાથીજ ત્યાંસુધી ઉપસંહાર કરાય છે તે કહે છે.

ઉવસંહારો ભમરા જહ તહ સમણાવિ અવહ જીવિત્તિ ।

દંતત્તિ પુણ પયંમી, નાયવ્વં વક્ક સે સમિણં ॥ ૧૨૯ ॥

ઉપસંહાર એટલે ઉપનય. જેમ ભમરાઓ ખીજને પીડા ન કરનારા તેમ સાધુપણ છે એટલે અશેજ (અધી ગાથાનો અર્થ)

લમરાને સાધુની સરખામણી અને ખાકીમાં લમરાને સાધુમાં ભેદ છે, નાના પિંડરયા દંતા' એ સૂત્રકાર પોતે કહે છે. એટલે સાધુઓ જૂદા જૂદા ત્યાગ વૃત્તિના અભિગ્રહ ધારણ કરીને ઘેર ઘેરથી થોડું થોડું ગ્રહણ કરીને આહાર-પિંડ લે છે. અથવા અંતપ્રાંત ભોજન જે લુપ્ત અને નીરસ હોય તેમાં સંતોષ ધરનારા અને ઇન્દ્રિય દમન કરનારા છે રત અને દાંતનું સ્વરૂપ તપમાં નિશ્ચયે કહેલું છે. છતાં આ ગાથાની પાછલી અર્ધી ગાથામાં 'દાન્તા' કહ્યું, તે ફરીથી શા માટે? તેમાં વિશેષ કંઈ જાણવા જેવું છે તે કહે છે 'દાંતા' એટલે ઇરિયા સમિતિ વિગેરે પાળનાર તે કહે છે.

जह इत्थ चेव इरियाइएसु सव्वंमि दिक्खिय पयारे ।
तस थावरभूय हियं जयंति सव्भावि य साहू ॥ ૧૩૦ ॥

ટીકાનો અર્થ—જેમ અહિંજ આ અધ્યયનમાં લમરા માફક એપણા સમિતિમાં યત્ના કરે છે તેમ ઇરિયા સમિતિ વિગેરેમાં પણ તથા સર્વ સાધુના આચારમાં વર્તે છે એટલે કે ત્રસ, સ્થાવર જે જીવે છે તેમના હિતમાં વર્તે છે આ સદ્સાવિક એટલે પરમાર્થિક કાર્ય સાધુઓ કરે છે. અન્ય આચાર્યો આ ગાથાના છેલ્લા બે પદને નિગમનમાં વ્યાખ્યાન કરે છે. તે બેઠએ તેવું સાડું નથી તેથી કહે છે કે,

उवसंहार विसुद्धी, एस समत्ता उ निगमणं तेणं ।
वुचंति साहुणोत्ति (य) जेणं ते महुरसमाणा । १३१ ।

ટીકાનો અર્થ—ઉપસંહાર વિશુદ્ધિ આ સમાપ્ત થઇ. હવે નિગમનનો અવસર છે તે સૂત્રમાં બતાવે છે. નિગમન એટલે દ્વારનો વિચાર. એટલે તેના વડે સાધુ કહેવાય. જે પ્રકાર વડે મધુકર જેવા છે એટલે કહેલા ન્યાય વડે ભ્રમર જેવા છે.

તમ્હા દયાદ્વિગુણસુદ્ધિર્હિં, ભમરોવ્વ અવહ વિત્તીર્હિં ।
સાદ્ધર્મિં સાહિત્તિ, ઉક્લિષ્ટં મંગલં ધમ્મો ॥ ૧૩૨ ॥

ટીકાનો અર્થ—તેથી દયા વિગેરે ગુણોમાં સારી રીતે રહેલા ‘આદિ’ શબ્દથી સત્ય વિગેરે સમજવાં તે વડે ભ્રમરા માફક જીવદયાની વૃત્તિ વડે સાધુઓ સાધે છે. ઉત્કૃષ્ટ મંગળ એટલે પૂર્વે કહેલા નિદોષ ધર્મને સાધે છે. હવે નિગમન શુદ્ધિ કહે છે.

નિગમણ સુધ્ધી તિત્થં, તરાવિ ધમ્મત્થ મુજ્જયા વિહરે ।
મણ્ણહ કાયાણં તે જયણં ન મુણંતિ ન કરેંતિ ॥ ૧૩૩ ॥

ટીકાનો અર્થ—નિગમન શુદ્ધિ કહે છે. અહિં વાદી કહે છે કે ચરક પરિવ્રાજક વિગેરે ધર્મને માટે ઉદ્યમ કરતા વિચરે છે તેને પણ સાધુ કહેવા. આચાર્ય ઉત્તર આપે છે ‘તે ચરક વિગેરે સાધુઓ પૃથ્વીકાય વિગેરે છ કાયને બચાવવા ચત્ના કરતા નથી તેમ તેવી વાતો બતાવનારા આગમને માનતા નથી. તેથી તેમને તેવું જ્ઞાન પણ નથી. તેથી તેઓ સાધુ નથી તે નીચે કહીશું. વળી.

नय उगमाह सुखं मुंजंती महुयरा वऽणु वरोही ।
नेवय तिगुत्ति गुत्ता जह साहू निच्च कालंपि ॥ १३४ ॥

ટીકાનો અર્થ—તેઓ ઉદ્ગમાદિ દોષ રહિત ભોજન ખાતા નથી. ‘આદિ’ શબ્દથી ઉત્પાદન વિગેરે દોષો પણ પાળતા નથી. ભમરાની માફક જીવોના અહિતમાં વત્યે છતે સાધુઓ માફક ત્રણ ગુપ્તિ વડે ગુપ્ત નથી. પણ સાધુઓ નિત્યકાળ ત્રણ ગુપ્તિવાળા છે. ચરક વિગેરે તે જ્ઞાનથી શૂન્ય હોવાથી તેવા નથી. એટલે જોન સાધુઓમાં જેવી જીવદયા છે તેવી તેમનામાં નથી જે સાધુઓ હોય તેજ સાધુ કહેવાય, તે બતાવે છે.

कायं वायं चमणं चइंदियाइं च पंच दमयंति ।

धारेंति बभचरं, संजमयंति कसाएय ॥ १३६ ॥

ટીકાનો અર્થ—કાયા, વચન, મન, ઇંદ્રિઓ તેઓને સાધુઓ દમે છે. તેમાં કાયા વડે હાથ, પગ, શરીર સ્થિર પણે રાખી જીવોની દયા પાળતાં ઉભા થાય છે અને બાય આવે છે. વચનમાં નકામું વચન બોલતા નથી. પ્રયોજનમાં પણ એવું બોલે કે જીવોને પીડા ન થાય. એવું વિચારીને બોલે. મનમાં પણ કોઈનું ખૂડું થાય અથવા વિષયની લાલસા થાય તેવું ધ્યાન ન ધરતાં મનના વિચાર પવિત્ર રહે તેમ કરે છે. પાંચ ઇંદ્રિઓ ને ઈષ્ટ અનિષ્ટ વસ્તુમાં

રાગ દ્વેષ ન કરવા વડે કબજે રાખે છે. આ પાંચ મૂકવાનું કારણ એ છેકે સાંખ્ય મતવાળા ૧૧ ઇન્દ્રિય માને છે. તેના નિષેધ માટે. તેઓની ૧૧ ઇન્દ્રિયો આ પ્રમાણે છે. જીભ, હાથ, પગ, ગુદા, લિંગ, મન અને પાંચ ઇન્દ્રિયો. જૈનો તે માનતા નથી. વળી સાધુ ભગવંતો સકલ ગુપ્તિનું પાલન કરીને ગ્રહસ્થિતિ પાળે છે, તથા કષાયને દબાવે છે અને ઉદયમાં લાવવા દેતા નથી. આવેલા કષાયને નિષ્ક્રમ કરે છે એટલે ગમ ખાઈને પણ સાધુપણું પાળે છે.

જંચ તથે વજ્જુત્તા, તેણેસિં સાહુ લક્ષણં પુણ્ણં ।
તો સાહુણો ત્તિ મણ્ણતિ, સાહુવો નિગમણં ચંચં ૧૩૬।

ટીકાનો અર્થ—પૂર્વે કહેલા સ્વરૂપવાળા તપમાં આ કારણ વડે ઉદય કરનારા આ સાધુઓનું સંપૂર્ણ લક્ષણ છે. આ પ્રકારે મોક્ષને સાધે છે તે સાધુઓ. એથી ત્રિદ્વિયું કે મોક્ષ સાધે તે સાધુ પણ ચરકાદિક નહીં. આ નિગમન છે. આ દશ અવયવ કહ્યા. એના પ્રયોગને વૃદ્ધાચાર્યો આ રીતે બતાવે છે. ‘અહિંસાદિ લક્ષણ ધર્મના સાધક તેજ સાધુઓ સ્થાવર જંગમ જીવોને પીડા ન આપવાના હેતુથી તેનાથી બીજાઓ તેવી જીવ દયા ન પાળે તેથી વિપક્ષ થયો. વિપક્ષ દિગંબર ભિક્ષુ ભૌતાદિ માદક, અહિં જોઓ સ્થાવર જંગમ ભૂતના વિનાશના ત્યાગી છે તે બંનેમાં પ્રસિદ્ધ એવા પુરૂષ માદક અહિંસાદિ લક્ષણવાળા ધર્મના

સાધક જોયા. તે પ્રમાણે સાધુઓ સ્થાવર જંગમ જીવોના રક્ષક એ ઉપનય છે. તેથી સ્થાવર જંગમ જીવની રક્ષા તે વડે અહિંસાદિ લક્ષણ ધર્મના સાધક સાધુઓજ છે એ નિગમન પક્ષાદિ વિશુદ્ધિ આગળ કહી ગયા. માટે એ કહેતા નથી. એ પ્રમાણે અર્થ અધિકારના જેવડાપણાથી પાંચ અવયવ તથા દશ અવયવના વાક્યો વડે આ અધ્યયન કહ્યું. હવે બીજી રીતે ભાંગા ખતાવી દશ અવયવવાળા વાક્ય વડેજ આખું અધ્યયન નિરૂપિતકાર કહે છે.

તેઽ પઢન્ન વિમત્તી હેઽ વિમત્તી વિવક્ષ્યવડિમેહો ।
દિદ્ધનો આસંકા તપ્પડિ મેહો નિગમણં ચ ॥ ૧૩૭ ॥

ટીકાનો અર્થ—તે અવયવ પ્રતિજ્ઞા વિગેરે છે. તેમાં જ્ઞાન આશ્રી એ પ્રતિજ્ઞા એટલે કંઈ પણ વાત પોતાના મોઢેથી કહેવી આ પહેલો અવયવ. તે પ્રમાણે રિભજ્જન એટલે વિભક્તિ. તેનોજ વિષય વિભાગ કહેવો, તે બીજો, તથા જાણવા યોગ્ય વિશિષ્ઠ ધર્મના વિષયને જે કહે તે હેતુ ત્રીજો અવયવ છે. તેની વિભક્તિ ચોથો અવયવ. તેનો વિપક્ષ એટલે સ્વયં વસ્તુથી ઉદ્ભવેલો વિપર્યાય તે પાંચમો અવયવ છે. તેનો પ્રતિષેધ કરવો તે છઠો, દ્રષ્ટાંત કહેવું તે સાતમો અવયવ છે. તેમાં આશંકા કરવી એટલે આઠમો વાતમાં શંકા લાગવી તે આઠમો અવયવ છે. તેનો નિષેધ બેઠમો—સમાધાન તે નવમો અવયવ છે. તથા નક્કી પણેજ

કરવું તે નિગમન એટલે નિશ્ચય કરવો તે હસમો અવયવ બાણવો. એનો ખુલાસાવાર અર્થ દરેક અવયવોમાં અથ-કારજ કહે છે.

ધમ્મો મંગલ સુક્કિદંતિ પહ્ન્યા અરુવયણ નિદેસો ।

સો ય હ હેવ જિણમણ નજ્જથ પહ્ન્યા પવિમંતી । ૩૮

ટીકાનો અર્થ—ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ એ પ્રતિજ્ઞા. કેવી રીતે? ઉત્તર—આપ્ત વચનનો નિર્દેશ છે તેથી. આપ્ત એટલે વિશ્વાસ પાત્ર. કારણકે તે સંપૂર્ણ રાગ દ્વેષનો ક્ષય કરેલા હોવાથી. કહ્યું છે કે આગમ તે આપ્ત વચનજ બાણવાં. અને દોષ ક્ષયથી તેને આપ્ત કહેવા. વીતરાગ અસત્ય વાક્ય બોલે નહિ કારણકે તેમને રાગદ્વેષના હેતુનો અસંભવ છે. તે આપ્તનું વચન અમારો નિર્દેશ છે. વાદી કહે છે કે ‘આ આગમ વાક્ય છે એથી એ પ્રતિજ્ઞા નહિ.’ ઉત્તર વિપ્રતિપદના સંપ્રતિપત્તિના નિબંધન પણાથી તેજ પ્રતિજ્ઞા છે. તેમાં કંઈ દોષ નથી. અથવા આ પાઠાંતર છે. તે સાધ્ય વચનનો નિર્દેશ છે. જે સાધીએ તે સાધ્ય, બોલીએ તે વચન. અર્થ એટલે જેનાથી તેજ બોલાય. સાધવાનું તે વચન એટલે સાધ્ય વચન અથવા સાધ્ય વસ્તુ. તેનો નિર્દેશ પ્રતિજ્ઞા એ પહેલો અવયવ કહ્યો. હવે બીજો કહે છે. તે અધિકાર કરેલો ધર્મ તે જૈનેન્દ્ર સિધ્ધાન્તમાં છે પણ અન્યત્ર કપિલાદિમાં નથી. કારણ કે પ્રત્યક્ષ આપણે જોઈએ

છીએ કે વસ્ત્રથી નહિ ખજોલા ઘણા પાણી વિગેરેના ઉપ-
યોગમાં રક્ત એવા ખાવા વિગેરે જીવોને દુઃખ દેનાર છે.
તેમનામાં ધર્મ કયાંથી હોય? વિગેરે ઘણું કહેવાનું છે તે
નથી કહેતા. અંથ મોટો થાય અને પૂર્વે કહી ગયા છીએ
તેથી. પ્રતિજ્ઞાની વિલકિત એટલે પ્રતિજ્ઞાના વિષયના
દ્રશ્યન્તનું જૂદું જૂદું સ્વરૂપ એ બીજી અવયવ થયો. હવે
ત્રીજો કહે છે.

સુર પૂજ્યોતિ હે ઋધ્મમદ્વાને ઠિયા ડ જં પરમે ।

હેઽ વિમત્તિ નિરુવાહે જિયાણ અવહેણ ય જિયાંતિ

॥ ૧૩૯ ॥

ટીકાનો અર્થ.—સુર એટલે દેવતા તેનાથી પૂજ્યતા.
સુર શબ્દ લેવાથી ઇંદ્ર વિગેરે પણ જાણવા. અહિં ઇંદ્રિય
શબ્દ ‘ઉપ’ નો અર્થ બતાવે છે. હેતુ પૂર્વ માફક જાણવો.
એટલે હેતુનું અર્થ સૂચક વાક્ય છે. એટલે દેવો વિગેરે
પૂજે તે હેતુ. એની સિદ્ધિ માટે બતાવે છે. પૂર્વ માફક
કહેલા ધર્મમાં રહે. જેમાં રહે તે સ્થાન એટલે ધર્મ સ્થાન.
તે ધર્મ સ્થાનમાં રહેલા તે જોડલા ક્રિયાપદ સાથે જોડે છે.
તેથી એમ જાણવું કે ઉત્તમ એવા ધર્મ સ્થાનમાં રહેલા
સાધુઓ દેવેન્દ્રો વિગેરેથી પૂજાય છે. એ ત્રીજો અવયવ થયો.
હવે હેતુનો વિષય વિભાગ કહે છે. ધર્મ સ્થાનમાં કેાણ
રહ્યા છે તે બતાવે છે. નિરૂપણિયાળા. અહિં ઉપધિ એટલે

કમટ. છદ્મ, માયા એ બધા એક અર્થમાં છે. આ ક્રોધાદિથી ઉપલક્ષણવાળું છે. એટલે એમ સમજવું કે ચારે કષાયોથી જેઓ છુટા છે. તે પૃથ્વીકાયાદિ જીવોને ન પીડવા વડે તથા તપ ચારિત્ર વડે જીવોને દુઃખ ન ફેતાં પોતે જીવે છે. તેજ ધર્મ સ્થાનમાં રહેલા જાણુવા, બાકીના નહિ. ચાર અવયવ થયા. પાંચમો કહે છે.

જિજ્ઞાસુ વચન પદુદ્ધેવિ હુ સ સુરાઈણ અધર્મ રૂપોડવિ
મંગલ બુદ્ધિ જણો પળમહ આઈ દુયવિચક્ત્વો ॥૧૪૦॥

ટીકાનો અર્થ—અહિં વિપક્ષ તે પાંચમો એટલે પ્રતિજ્ઞા અને વિભક્તિથી ઉલટો જાણવો. જીન એટલે તીર્થંકર તેમનું વચન આગમ સ્વરૂપ તેનો દ્વેષ કરનારા એ દુઃકાણુમાં જાણવું. એટલે તે તથા જેઓ દ્વેષી નથી હું નિપાત અસ્થાને વપરાયો છે તેના પણ સ્થાનને બતાવશું; લોકમાં પ્રસિદ્ધ સસરો છે. જેમનામાં ધર્મ રૂચિ નથી તે અધર્મ રૂચિ. તથા ધર્મ રૂચિને પણ મંગળ બુદ્ધિએ નામ મંગળ બુદ્ધિ વડેજ લોક નમે છે. આ બન્નેનો વિપક્ષ તે પહેલા જો પ્રત્યેકના તથા શુદ્ધિ તેનો વિપક્ષ સાધ્ય વસ્તુનો વિપર્યય તે વિપક્ષ જાણવો. એટલે લોકમાં અધર્મ રૂચિઓને પણ મંગળ બુદ્ધિ વડે લોકો નમે છે. આ પ્રતિજ્ઞાનો વિપક્ષ છે. તેઓનો અધર્મ જૂદો પડતો નથી. જીન વચનના દ્વેષી તેના વડે તેની શુદ્ધી તેમાં પણ હેતુ પ્રયોગની વૃત્તિ વડે

ધર્મ સિદ્ધિ છે. (આ ગાથાનો પરમાર્થ એ છે કે જે લોકો અજ્ઞાની છે તેઓ જૈન ધર્મના દ્રેષી હિંસક ગુરૂઓને પણ મંગળ બુદ્ધિએ નમે છે અને જૈન ધર્મનો દ્રેષ નથી પણ જેઓ સંસારી રહિને હિંસા કરે છે, તેમને ગૃહસ્થીઓ વડીલ માની મંગળ બુદ્ધિવડે નમે છે. આ અહિં ખરેખર મંગળ નથી તે લેઈ પાડે છે.

**विह्यदुयस्स विवक्खो सुरेहितं पूजंति जणजाह्वि।
बुद्धाह्वि सुरणया बुच्चन्ते णाय पडिबक्खो ॥१४१॥**

ટીકાનો અર્થ—ખન્નેનું પૂરણ તે દ્વિતીય દ્વય એટલે હેતુ અને તેની શુદ્ધિ, તે પૂર્વ કહેલા બેની અપેક્ષાએ બીજું કહેવાય. તેનો આ વિપક્ષ છે. અહિં યજ્ઞ કરનારાઓ દેવો વડે પણ પૂજાય છે એવી ભાવના છે. યજ્ઞ કરનારા મંગળ રૂપ નથી, જો કે તેઓ દેવોથી પૂજાય છે તેમનું દેવોથી પૂજવું તે અકારણ છે. આ હેતુનો વિપક્ષ છે. તે પ્રમાણે ઇન્દ્રિયો નહિ જીતેલ તથા ક્રોધ ત્રિગેરથી ભરપૂર તેઓ વર્તે છે. આ ગ્રંથ વડેજ ધર્મ સ્થાનમાં સ્થિત જે આપણે પૂર્વે સાધુ કહી ગયા તે હેતુ વિભક્તિથી ઉલટો વિપક્ષ જાણવો. હવે ઉદાહરણ વિપક્ષ કહે છે. બુદ્ધ તથા આદિ શબ્દથી કપિલ ત્રિગેર દેવોથી પૂજાયલા કહેવાય છે. એટલે કે દેવો તેમની આજ્ઞા માને છે. આ દ્રષ્ટાંતનું પ્રતિપક્ષ જાણવું. વાદીની શંકા—‘દ્રષ્ટાંત પછી કહીશું એવું તમે કહ્યું

ત્યાંજ વિપક્ષ કહેવો હતો અને ત્યાંજ તેનો પ્રતિષેધ કરવો યુક્ત હતો. અહિં વિપક્ષનો પ્રતિષેધ શા માટે કહેવાય છે ? ઉત્તર-‘વિપક્ષનું સમાનપણું હોવાથીજ કહેવાય છે. અને વિપક્ષ દ્વાર ટુંકામાં કહેવાય છે. બીજી રીતે આ જૂઠું દ્વાર પણ થાય. તેજ પ્રમાણે પ્રતિષેધ પણ બીજા દ્વારમાં કહેવાય તે પ્રમાણે કરતાં કામ વધી જાય છે. તેથી અહિં કહીએ તો ‘ઝોટું’ નથી, વાદીની શંકા-‘દ્રષ્ટાંત આશંકા તથા તેનો નિષેધ એ વચનથી આગળ દ્રષ્ટાંત કહીને વળી આશંકા તથા પ્રતિષેધ કહેશેજ તેથી તે આ શંકા અને તેનો વિપક્ષ છેજ ત્યારે શા માટે ફરીથી વિપક્ષ પ્રતિષેધ કહો છો ? ઉત્તર-‘સાથે સાથે હોવાથી પરંપરાના લેહ વડે દ્રષ્ટાંતનું બે પાણું બતાવવા માટે છે જે સાથે સાથે કહેવાનો છતાં પરોક્ષપણાથી સિધ્ધાંત દ્વાર જાણવાથી દ્રષ્ટાંત ઉપરથી લેવાની શીળામણનો અર્થ સાધવામાં સમર્થ નથી તેની પ્રસિધ્ધિ માટે હંમણાજ નજર આગળ સ્થિત કરેલો છે જે અન્ય કહીશું તે પરંપરા દ્રષ્ટાંત છે. તે પ્રમાણે તીર્થંકર તથા સાધુઓ બન્નેને ભિન્નજ આગળ આગળ દ્રષ્ટાંતોથી કહીશું. તેમાં તીર્થંકરનું લક્ષણ દ્રષ્ટાંતને સ્વીકારી અહિં વિપક્ષ તથા પ્રતિષેધ કહ્યાં અને સાધુને આશ્રી ત્યાંજ આ શંકા તથા પ્રતિષેધ બતાવીશું તેમાં દોષ નથી. વાદી-‘લક્ષ્ય એમ હો કે પહેલા કહેલી

વિધિએ થોડામાં લાવવા માટે ન કહેવું દ્રષ્ટાંતજ કહેવું
 સાફ છે. પણ અહિંજ દ્રષ્ટાંત વિપક્ષ તથા તેનો પ્રતિષેધ
 છે, તેજ દ્રષ્ટાંતને આગળ કહેશે કે જે વડે હેતુ વિભક્તિને જોડા
 જોડ અહિં નથી કહેતા ? તેજ પ્રમાણે અહિં દ્રષ્ટાંત કહેતાં
 પ્રતિજ્ઞા વિગેરેની પેઠે બન્ને રૂપનું પણ અરિહંત તથા
 સાધુ લક્ષણનું દ્રષ્ટાંત એવા બેજ વિપક્ષ તથા પ્રતિષેધ ઉત્પન્ન
 થાય છે. તેથી સાધુ લક્ષણના દ્રષ્ટાંતની આ શંકા તથા
 પ્રતિષેધ આગળ જૂદા ન કહેવા પડત, તેથી તેમ કરતાં
 ટુંકાણમાં થાત તથા પ્રતિજ્ઞા હેતુ ઉદાહરણ રૂપ વિશુદ્ધિ
 સહિત ત્રણે અવયવો ક્રમસર કહેલા થાય, આચાર્યનો
 ઉત્તર-‘અહિં દ્રષ્ટાંતની માફક પ્રતિજ્ઞા વિગેરે દરેકની આ
 શંકા તથા પ્રતિષેધ કરવાના છે. તે પ્રમાણે કરીએ તો
 ઘણા અવયવ થાય. અથવા દ્રષ્ટાંતની પ્રતિજ્ઞા વિગેરેની પેઠે
 વિપક્ષ તથા પ્રતિષેધ વડે જૂદી આશંકા તથા ખંડન
 કહેવાનું ન થાત એમ કરતાં દસ અવયવ ન થાત અને
 આ વાક્ય દશ અવયવવાળું બીજી રીતે ભાંગા પાડી કહે-
 વાનું છે; એ ન્યાયને બતાવવા માટે આ છે. એથી કહ્યું
 કે ‘સાધુ લક્ષણ દ્રષ્ટાંતની આ શંકા તેનો પ્રતિષેધ જૂદો ન
 કહેવા વડે વિગેરે તે દૂર કરવું જાણવું. થોડામાં સમજો.
 એ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞાદિ દરેક વિપક્ષ કહ્યો. હવે પ્રતિજ્ઞા વિગેરેનો
 વિપક્ષ પાંચમો અવયવ વર્તે છે તે બતાવતાં કહે છે.

एवं तु अवयवाणं चउण्ह पडिवक्खु पंचमोऽवयवो ।
एसो छट्ठोऽवयवो विवक्ख पडिसेह तं वोच्छं ॥१४२॥

ટીકાનો અર્થ—એજ પ્રમાણુ પ્રમાણુ અંગ લક્ષણવાળા પ્ર-
તિજ્ઞા વિગેરે ચારનો વિપક્ષ પાંચમો અવયવ છે. વાદીની શંકા-
‘ઢ્રષ્ટાંતનો વિપક્ષ અહિં કહ્યો છેજ. છતાં ચારનું છે એમ
કેમ કહ્યું?’ ઉત્તર—‘હિતુનું સપક્ષ વિપક્ષ વડે અનુવૃત્તિ
અનુવૃત્તિપણુ વડે ઢ્રષ્ટાંત ધર્મ છે તેથી. તેનો વિપક્ષજ
એના અંતર ભાવવાળો હોવાથી તે નિર્દોષ છે. હવે ૬ ક્રોઃ
અવયવ વિપક્ષ પ્રતિષેધ છે તે કહે છે. તે છઠ્ઠા અવયવને
કહેશેજ. આ પ્રમાણુ સામાન્ય કહીને હવે પહેલા બે વિપ-
ક્ષનો પ્રતિષેધ કરે છે.

सायं संमत्त पुम्मं हामं रइ आउनाम गोयसुहं ।

घम्मफलं आइ दुगे विवक्ख पडिसेह मो एसो ॥१४३॥

ટીકાનો અર્થ—સાતા વેદનીય કર્મ છે તથા સમ્ય-
કત્વ વડે તે બરોબર સમ્યક્ ભાવ તે છે અને સમ્યક્ત્વ
મોહનીય તે કર્મજ છે. જેમાં પુરૂષ વેદ, હાંસી, રતિ
એટલે સંસારી વિલાસ તે રતિ મોહનીય કર્મજ છે. તે મોહનીય
કર્મ જિનને ન હોય. આયુ, નામ, ગોત્ર તેની સાથે દરેકમાં શુભ
શબ્દ જોડવો. એટલે શુભ આયુ, શુભ નામ, શુભ ગોત્ર વિગેરે.
અહિં શુભ શબ્દ તીર્થંકર વિગેરે સંબંધી છે તેમને નામ અને

ગોત્ર કર્મમાં હોય છે. ચશનામ કર્મ વિગેરે તીર્થંકરોનેજ હોય છે. અને ઉચ્ચ ગોત્ર પણ શુભ છે તે તેમને હોય છે ધર્મનું ફળ તે ધર્મ ફળ અથવા બીજી રીતે ધર્મ વડે જે ફળ મળે તેજ છે. આ ફળને જીનેશ્વરે કરેલા અહિંસા-વાળા ધર્મનું ફળ જાણવું. અથવા અહિંસા વાળા જીનેશ્વરે કહેલાજ ધર્મ વડેજ આ ફળ મળે છે. આ બધું સુખનો હેતુ હોવાથી હિત છે તેથી તેજ ધર્મ પરમ મંગલ છે. એટલે સાધુને નમસ્કાર કરવો તે મંગલ જાણવું (અહિંસા-સંસારી વિનયનો નિષેધ નથી પણ સાધુ બરોબર સસરા વિગેરેને ન ગણવા એનો વિવેક સૂચવ્યો છે) તે પ્રમાણે જેનાથી હિત થાય તે મંગલ પૂર્વે કહેલા ધર્મ વડેજ જાણવું, પણ જીન વચનથી બહાર અથવા સસરા વિગેરે મોક્ષ માટે મંગળ રૂપ ન લેવા. વાદીની શંકા-‘મંગળ બુદ્ધિ વડેજ માણસો નમે છે એ કેવી રીતે તેમાં ઘટશે?’ ઉત્તર મંગળની બુદ્ધિવડે પણ ગોવાળીઆની સ્ત્રીઓ વિગેરેની અ-વિવેક વડે બુદ્ધિ ખીલેલી ન હોવાથી તેઓ ભલે નમે પણ તેથી મોક્ષના નિશ્ચય રૂપ મંગલ ન થાય. જેમ કોઈ આંખના રોગીને બે ચંદ્ર દેખાય છતાં બુદ્ધિમાન પુરૂષ ચક્ષુથી બે ચંદ્રની પ્રતીતિ સ્વીકારતા નથી. એ તો અછતી વસ્તુ ને વસ્તુરૂપ પણ આરોપવા વડે તેની પ્રતીતિ થાય છે. પૂર્વે કહેલા બે તેના વિષયમાં તેનો વિપક્ષ કહ્યો. આ પ્રમાણે

પહેલા બેના વિપક્ષનો પ્રતિષેધ કરીને હવે હેતુ તથા તેની શુદ્ધિ તેનો વિપક્ષ તથા પ્રતિષેધ કરે છે.

**અજિર્હદિય સોઝ હિયા વહગાજહ તેઝવિ નામ પુઝાંતિ।
અગિવિ હોજ સીઓ હેઝબિમત્તીગ વહિસેહો ॥૧૪૪॥**

ટીકાનો અર્થ—જેમણે પાંચે ઇન્દ્રિયો જીતી નથી તેઓજ એવું બોલે છે તથા કપટ સહિત વર્તે છે તે માયાવી પશને ઠગનાર છે. તેઓ પાસે વસ્ત્રાદિ અનેક પ્રકારે પરિગ્રહ વર્તે છે. તે મહા પરિગ્રહવાળા છે તેઓ પ્રાણીનો વધ કરે છે. તે યાજ્ઞિકો જેઓ પૂર્વે કહેલા અજીત ઇન્દ્રિય વિગેરે દોષથી દુષ્ટ થયેલા યજ્ઞ પૂજનાર જેઓ છે તેઓ જો પૂજાય છે તો બળતો અગ્નિ પણ ઠંડો થવો જોઈએ. પણ તે કદાપિ ઠંડો થતો નથી. તથા આકાશમાં કમળની માળાઓ થવી જોઈએ. અને તે વાંજણીના સ્તનની શોભા માટે થવા દો. તેમ પણ થતું નથી. જેવી રીતે જેનો અત્યંત અભાવ છે તે જેમ થાય નહિ તેમજ યજ્ઞ કરનારા પૂજાય તે પણ અશક્ય છે. અને કદાચ કાળના દુર્ગુણથી કેઈ અંશે અવિવેકી માણસથી યજ્ઞ કરનાર પૂજાય તો પણ તેમાં મંગળપણાની સિદ્ધિ થતી નથી. અવિચારી અને અછતી વસ્તુમાં પણ આભાસ વડે પ્રવૃત્તિ થાય છે. તે પ્રમાણે નિર્મલ બુદ્ધિવાળાનીજ પ્રવૃત્તિ વસ્તુના સત્યપણને પમાડે છે. પણ તેઓની અસત્ય વસ્તુમાં જાણી જોઈને સાચી પ્રવૃત્તિ થતી નથી. એટલે વિશુદ્ધ

બુદ્ધિવાળા સુર અને અસુરના ઇંદ્ર વિગેરે છે તેઓ તો અહિં-
સાદિ લક્ષણવાળા ધર્મનેજ પૂજે છે પણ ગ્રાહ્યણને નહિ. તેથી
એમ સિદ્ધ થયું કે દેવદાનવના ઇંદ્ર વિગેરે એ પૂજેલો ધર્મજ
ઉત્કૃષ્ટ મંગલ જાણવો પણ યજ્ઞ કરનારા નહિ. આ હેતુ
તથા તેની વિભક્તિ તેનો વિપક્ષ પ્રતિષેધ અહિં ન કહેલો
છતાં પ્રકરણથી જાણી લેવો. એ પ્રમાણે હેતુ તથા તેની
શુદ્ધિનો વિપક્ષ પ્રતિષેધ કહ્યો. હવે દ્રષ્ટાંતનો વિપક્ષ પ્રતિષેધ
કહે છે.

બુદ્ધાર્થ ઉચ્ચારે પૂગાઠાણં જિનાઽ સઽમાવં ।

દિંતે પડિસેહો છટ્ટો एसो अवयवो उ ॥ ૧૪૫ ॥

ટીકાનો અર્થ—બુદ્ધ વિગેરે. વિગેરેમાં કપિલ દેવા.
તેઓ ઉપચાર વડે કંઈ અતીન્દ્રિય કહે છે તેથી તે પૂજાને
યોગ્ય થતા નથી. કિંતુ જન દેવ તો પરમાર્થને આશ્રી
સર્વજ્ઞપણું વિગેરે અસાધારણ ગુણો યુક્ત હોવાથી તે પૂજા
યોગ્ય છે. આ દ્રષ્ટાંતનો જે વિપક્ષ તેનો નિષેધ કર્યો. અહિં
વિશેષ એ છે કે તેથી એમ કહ્યું છે કે આ બધો પ્રતિજ્ઞા
વિગેરે વિપક્ષ પ્રતિષેધ પાંચે પ્રકારનો એકજ છે. હવે છટ્ટો
અવયવ કહીને સાતમો અવયવ દ્રષ્ટાન્ત કહે છે.

अरिहंत मग्गगामी दिहुंतो साहुणोऽवि समचित्ता ।

पागरेणु गिहीसु एसंते अवहमाया उ ॥ ૧૪૬ ॥

ટીકાનો અર્થ—પૂજાને યોગ્ય માટે અહિંત. કર્મ પાછળ ન વધે માટે અરિહંત, તેના અહિં દ્રષ્ટાંત છે તે સંબંધ છે. તેના માર્ગમાં જનારા એટલે તેના કહેલા માર્ગે વર્તવાનો જેમનો આચાર છે. તે સાધુઓ સમ્યગ્ દર્શન વિગેરે યોગોથી મોક્ષને સાધે છે તે દ્રષ્ટાંત છે તે સાધુઓ રાગદ્વેષ રહિત ચિત્તવાળા બાણવા. શું તેઓ પણ દ્રષ્ટાંત છે? હા, અહિં-સાદિ ગુણ યુક્ત હોવાથી તે છે. વળી ગૃહસ્થોએ પોતાના માટે આહાર ખનાવેલો તેઓ શોધે છે. પણ ન રાંધવા, ન રંધાવવાવડે આરંભ કરવાની પીડા રહિત તેઓ છે. એ પ્રમાણે બે પ્રકારે દ્રષ્ટાંત કહ્યા. દ્રષ્ટાંત વાક્ય આ છે. તે સંસ્કારીને કહેવું. અહિંતોની માફક સાધુઓ પૂજાય છે. સાતમો અવયવ કહીને આઠમો કહે છે.

તત્થ ભવે આસંકા ઉદિસ્સ જહ્વિ કિરે પાગો ।
તેણર વિસમં નાયં વાસતણા તસ્સ પડિસેહે ॥૧૪૭॥

ટીકાનો અર્થ—તે દ્રષ્ટાંતમાં આશંકા થાય કે ‘સાધુને ઉદ્દેશીને કોઈ કરે અને કોઈ બાળકોને આશ્રી રાંધે તો ગૃહસ્થીઓને તે દોષ લાગે કે કેમ ?’ તેનો ઉત્તર આ છે. આ વિષમ દ્રષ્ટાંત છે. ખરી રીતે રંધાવવા ઉપર જો આજીવિકા કરતા હોય તો નિર્દોષ વૃત્તિનો અભાવ થઈ જાય એ અમે પૂર્વે કહ્યું છે. કે સાધુઓ નિર્દોષજ તપાસીને લે. આઠમો અવયવ થયો. હવે નવમામાં આમા-

આનું ધાસ તેના પ્રતિવેધમાં ભાષ્યકારે પૂર્વે વાત કહેલ છે તે નથી કહેતા. નવમે કહીને હવે છેલ્લો અવયવ કહે છે. (મૂળ ગાથામાં ૨ નિપાતનો અર્થજ છે !)

તમ્હા ઉ સુરનરાણં પુજન્તા મંગલં સયા ધમ્મો ।

દસમો એસ અવયવો પદ્મજેઝ પુણોવચણં ॥૧૪૮॥

ટીકાનો અર્થ—તેથી દેવ મનુષ્યથી પૂજવા યોગ્ય છે. માટે તેના પૂજ્યપણાથી મંગળરૂપે હંમેશાં ધર્મ પૂર્વે કહેલો અવયવ છે. તે શું વિષય બતાવે છે. કે પ્રતિજ્ઞા હેતુનો એટલે હેતુ પ્રતિજ્ઞાનું વચન. આ બીજું દશ અવયવરૂપ ચતુઃ. એની જોડેનાં સાધન અવયવોનાં સાધન શિષ્યની અપેક્ષા વડે વિશેષ ખાત્રી થાય તેમ બતાવવાં. આ અનુગમ કહ્યો. હવે ચોથો અનુયોગ નય છે તે કહે છે. ? નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, રૂબુસૂત્ર, શબ્દ, સમલિરૂઠ, એવંભૂત, એ સાત લેહવાળા સામાન્ય રીતે સાત નય છે. એનું વર્ણન આવશ્યક અધ્યયનમાં ખુલ્લું કહેલ છે. તેથી અહિં દુઝાણમાં રૂકત જ્ઞાન ક્રિયા નય એવા એ લેહ પાડીને કહે છે. એટલે જ્ઞાન નય અને ક્રિયા નય. તેમાં પહેલો જ્ઞાન નય કહે છે. જ્ઞાન વાદી કહે છે કે જ્ઞાનજ આ લોક અને પરલોકના રૂળનું કારણ મુક્તિએ કરીને યોગ્ય છે. તે પોતે બતાવે છે.

જાયંમિ ગિણિહ યવ્વે અગિણિહ યવ્વંમિ ચેવ અત્થંમિ
જહ યવ્વમેવ હહ જો ઉવણ્ણો સો ન બો નામં ॥૧૪૯॥

ટીકાનો અર્થ—સારી રીતે જાણવા પછી એટલે આ સ્વીકારવું, આ છોડવું એ બન્નેનું ભેગું રહેલું ઉપેક્ષણીય પણ સાથે જણાય છે. આમાં એમ સમજવું કે જાણ્યા પછીજ આ લેવું કે ન લેવું કે ઉપેક્ષા કરવી તે જાણીતામાં થાય, પણ અજાણ્યામાં કેવી રીતે થાય ? આ લોકમાં લેવા યોગ્ય કુલની માળા, અંદન, સ્ત્રી વિગેરે છે અને ન લેવા યોગ્ય ઝેર, શસ્ત્રનો ઘા કાંટા વિગેરે; અને ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય ઘાસ, ધૂળ વિગેરે. અને પરલોક સંબંધી સમ્યગ્દર્શન વિગેરે લેવા યોગ્ય છે. તથા મિથ્યાત્વ વિગેરે ત્યજવા યોગ્ય છે અને વિવક્ષા વડે અભ્યુદય વિગેરે ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય છે. આ અર્થમાં યત્ન કરવો. એટલે આ અનુક્રમે આ લોક પરલોકના ફળ વાંછક જીવે યત્ન કરશે. તે અજાણ્યામાં વર્તતાં ફળ સિદ્ધિ થતી નથી. એજ પ્રમાણે બીજાઓ પણ કહે છે કે ‘જ્ઞાન તેજ પુરૂષોને ફલ દેનાર છે, પણ ક્રિયા ફલવાળી નથી. મિથ્યા અને અજ્ઞાનથી પ્રવર્તેલાને ફળ પ્રાપ્તિનો અસંભવ છે. તેથી પરલોકના ફળ વાંછનારે જાણીતામાંજ પ્રવર્તન કરવું. જૈન સિદ્ધાંત પણ તેમજ કહે છે. પહેલું જ્ઞાન અને પછી ક્રિયા. આ બધા સાધુઓ આશ્રી છે. બીચારો અજ્ઞાની શું કરશે ? અથવા પુણ્ય-પાપને કેવી રીતે જાણશે ?

વિગેરે છે અને તેથીજ એમ સ્વીકારવું કે જ્ઞાન એ મુખ્ય
 છે. જે જ્ઞાન વડે તીર્થ'કર ગણધરોએ ફક્ત અગીતાર્થ'નેજ
 વિહારાદિક ક્રિયાનો પણ નિષેધ કર્યો છે. આગળ કહે છે
 કે ગીતાર્થ'નો વિહાર હોય અથવા ગીતાર્થ' સાથે વિહાર
 હોય તે સિવાય ત્રીજો વિહાર જીનેશ્વરે કહ્યો નથી. એમ
 અભિપ્રાય છે કે આંધળા પાછળ આંધળો જાય તો સીધે
 રસ્તે ન જાય તેમ પ્રથમ ક્ષય ઉપશમિક જ્ઞાન બતાવ્યું.
 ક્ષાયિકને આશ્રીને પણ તેનુંજ વિશિષ્ટ ફલ સાધનપણું
 બાણવું. વળી જીનેશ્વર પોતે પણ સંસાર સમુદ્રને કિનારે
 આવ્યા છતાં દિક્ષાં ગ્રહણ કરીને ઉત્કૃષ્ટ તપચરણ કરે તો
 પણ જ્યાં સુધી જીવ અજીવનું સંપૂર્ણ વસ્તુનું
 સ્વરૂપ બતાવનાર કેવલ જ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી
 મોક્ષ પ્રાપ્તિ નથી. માટે આ લોક પરજીવકમાં જ્ઞાનજ ફલનું
 કારણ છે. આ જે ઉપદેશ અપાય તે નય જાણવો. આ
 ન્યાય વડે જ્ઞાનનું પ્રધાનપણું બતાવી જ્ઞાનવાદી જ્ઞાનનય
 સિદ્ધ કરે છે. આ જ્ઞાન વચન ક્રિયા રૂપે આ અધ્યયનમાં
 જ્ઞાન રૂપ'તેજ લેવું આ ઇચ્છે છે કે આનું જ્ઞાન સ્વરૂપજ
 છે તેથી અને વચન ક્રિયા તો તેના કાર્ય પછે તેને આધીન
 હોવાથી તે ઇચ્છતો નથી. ગુણ ભૂતમાં તે ઇચ્છે છે. આ જ્ઞાન-
 વાદી ક્રિયાને સાધારણ માનીને તે ઉડાવવા ઇચ્છે છે. હવે ક્રિયા
 નય બતાવે છે. હવે ક્રિયાવાદી કહે છે કે ક્રિયાજ પ્રધાન

છે. આ લોક પરલોકના હિત માટે યુક્તિઓ કરીને તેજ યુક્ત છે. આ લક્ષણવાળી ગાથાનેજ પોતાના પક્ષની સિદ્ધિ માટે કહે છે.

**નાયમ્મિ ગિણિહયન્વે અગિણિહયન્વં ચેવ અત્થમિ ।
જહયન્વમેવ ર્હં ઉવણ્ણો સો નઓ નામં ॥ ૧૫૦ ॥**

ટીકાનો અર્થ—ક્રિયા નય દર્શન અનુસારે વાખ્યા એટલે જણાયલેી વાતમાં લેવા હોડવા યોગ્ય વસ્તુમાં આ લોક પરલોકના હિત માટે વર્તવું એજ શ્રેયસ્કાર છે. કારણકે પ્રવૃત્તિ કર્યા વિના એકલા જ્ઞાનીને કળ સિદ્ધિ દેખાતી નથી. તેમ અન્યોએ કહ્યું છે કે ક્રિયાજ માણસોને હિતકારી છે, પણ જ્ઞાન નહિ, કારણકે સ્ત્રી, ભોજન અને ભોજનો જાણનારો એકલા જ્ઞાનથી સુખી થતો નથી. તથા સિદ્ધાંત પણ એમજ કહે છે કે ક્રિયાજ કરવી. તેથી કહ્યું છે કે ચૈત્ય, કુલ, ગણ, સંઘ, આચાર્ય, પ્રવચન, સૂત્ર બધાંને પણ તે તપને સંયમ કરનારે કયું. તેથી આ પણ માની લે, કે તીર્થંકર ગણધરોએ ક્રિયા રહિત પુરૂષે નું નામ નકામું કહ્યું છે. જેમકે રિદ્ધાંત કહે છે કે ઘણુંએ શ્રુત ભણ્યે પણ ચારિત્ર રહિતને શું લાભ ? જેમ આંધળાને હજારો દીવા કર્યા હોય તો શું ક્ષયદો ? એટલે કે ભેવા વિના હજારો દીવા નકામા છે. અહિં તે એમજ સિદ્ધ કરેછે કે બધું ક્રિયામાંજ છે. આ તો ઉપશમ ચારિત્ર આશ્રી કહ્યું. અહિં ક્રિયા તે ચારિત્ર લેવું.

તે ક્ષાયિકને આશ્રી પણ તેનુંજ ઉત્તમ ફળનું સાધકપણું જાણવું. જેથી અરિહંત ભગવાનને પણ કેવળ જ્ઞાન થયા પછી પણ બધા કર્મોનો નાશ કરનાર પાંચ હ્રસ્વ અક્ષર ઉચ્ચારણ માત્ર કાલની સર્વ સંવર રૂપ ક્રિયા તે ચારિત્ર ક્રિયા જ્યાં સુધી તેને ન મળે ત્યાં સુધી મોક્ષ નથી. તેથી આ લોક પરલોકના હિત માટે ક્રિયા મુખ્ય થઈ. આ ક્રિયાવાદીનો ઉપદેશ છે. તે નય બતાવ્યો એટલે આ નય વાળો જ્ઞાન વચન ક્રિયારૂપ અધ્યયનમાં ક્રિયાનેજ ઈચ્છે છે. કારણકે તેનું સ્વરૂપ તેવું છે. પણ તે જ્ઞાન વચનને ગોણુ માની ઈચ્છતો નથી. એટલે ઉપાદેય માનને ન ઈચ્છતાં શુણુ ભૂતને ઈચ્છે છે. અહિં આ બે નયની યુક્તિઓ વડે શિષ્યને શંકા થાય કે આમાં બન્નેમાં યુક્તિઓ છે તો સાચું શું? આચાર્યનો ઉત્તર—‘જ્ઞાન ક્રિયા નય બૃદ્ધ બતાવી હવે પોતાનો પક્ષ બતાવે છે.

સદ્વે સિંધિ નયાણં ઘઠ્ઠ વિદ્ સત્ત્વગં નિસામેત્તા ।

તં સઘ્વનય વિસુદ્ધં જં ચરણગુણદ્વિઙ્ગં સાઠ્ઠ ॥૧૬૧॥

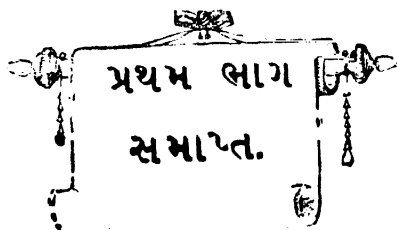
ટીકાનો અર્થ—મૂળ નય તથા તેના ભેદો દ્રવ્યસ્થિતક વિગેરે તે સામાન્ય વિશેષ સાથે અપેક્ષા રહિત બન્ને વર્ણન કરાય; અથવા નામાદિનય—કોણુ શું યોગ્ય વસ્તુ ઈચ્છે છે તે સાંભળીને સર્વ નયથી સંમત એવું વચન ચારિત્ર શુણુમાં

રહેલો સાધુ તે બધા નયોને અપેક્ષા પૂર્વક ભાવ વિષયરૂપ
નિરૂપાને ઇચ્છે છે.

**દુમ પુષ્કિય નિજ્જુત્તી સમાસઓ વણિણ યા વિભાસાણ
જિણચ ચઢહસપુવ્વી વિત્થરેણ કહ્યંતિ સે અટ્ટં । ૧૫૨ ।**

દુમ પુષ્કિય નિજ્જુત્તી સમત્તા ।

દુમ પુષ્કિયકા નિર્ચુકિત. દુઠ્ઠકાણુમાં જિનેશ્વર તથા ચૌદ
પૂર્વીઓએ વર્ણવેલી તે વિસ્તારથી અહીં કહી. આવું
હરિભદ્ર સૂરિ મહારાજ કહે છે. પહેલું અધ્યયન સમાપ્ત.
છેત્રે કહે છે કે આ અધ્યયનનું વ્યાખ્યાન કરતાં મને જે
કંઈ પુણ્ય પ્રાપ્ત થયું તે સદ્ધર્મ છે. તેનો બધો લાભ ભવ્ય
જીવોને મળો.

* આ દશરૈકાન્તિકના બીજા ભાગોત્તર થાય છે, તે અનુક્રમે
છપાશે.

